

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE KULLANILAN
MALZEME VE UYGULANAN YAPIM TEKNİKLERİNİN
GÜNÜMÜZ RESTORASYON UYGULAMALARINDA
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ**

Erdal DİNÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

DİYARBAKIR

Şubat 2015

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DIYARBAKIR

Erdal DİNÇ tarafından yapılan “**Geleneksel Mardin Mimarisinde Kullanılan Malzeme ve Uygulanan Yapım Tekniklerinin Günümüz Restorasyon Uygulamalarında Sürdürülebilirliğinin İncelenmesi**” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalında **Yüksek Lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

<u>Ünvanı</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
---------------	-------------------	---------------

Başkan : Doç. Dr. Taha TAŞKIRAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. F. Meral HALİFEOĞLU

Üye : Doç. Dr. Neslihan DALKILIÇ (Danışman)

Tez Savunma Sınavı Tarihi: ... / ... / 2015

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

/ / 2015

Doç. Dr. Mehmet YILDIRIM

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezim için konu seçimi, materyal temini ve çalışmaların yönlendirilmesinden sonuçlanmasına kadarki süreçte her aşamada büyük özveriyle ilgilenen, bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Neslihan DALKILIÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez süresi boyunca manevi desteklerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. F. Meral HALİFEOĞLU'na, Doç. Dr. Hüseyin Haşimi GÜNEŞ'e, Doç. Dr. Mücahit YILDIRIM'a, Yrd. Doç. Dr. Nurtekin ÖZEN'e, Yrd. Doç. Dr. Gülin PAYASLI OĞUZ'a, Yrd. Doç. Dr. Cumali KESKİN'e ve Öğr.Gör. Adnan NABİKOĞLU'na teşekkür ederim.

Çalışmalarım süresince bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan çok değerli taş ustaları; Yusuf KIDIR'a, Mehmet DEMİRTAŞ'a, Davut ÇETİN'e, Naci GÖKSU'ya ve tezimde ismi geçen değerli diğer tüm ustalara teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca maneviyatı ile güç aldığım çok değerli rahmetli babama, varlıkları ile sevgili anneme, eşime ve minik ikizlerim; kızım Sultan Duru'ya ve oğlum Süleyman Yiğit'e şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
ÇİZELGE LİSTESİ.....	X
ŞEKİL LİSTESİ.....	XI
1.GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	3
1.2. Çalışmanın Önemi.....	4
1.2.1. Kuramsal Açıdan Faydaları	4
1.2.2. Uygulamaya Yönelik Faydaları	4
1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	5
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	7
3. MATERYAL VE METOT	11
4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU.....	13
4.1. Tarihsel Gelişim.....	13
4.2. Konum	15
4.3. Jeolojik Yapı.....	16
4.4. İklim ve Bitki Örtüsü	17
4.5. Demografik Yapı	17
4.6. Ulaşım	18
4.7. Sosyal Yapısı	18

4.8. Ekonomik Yapı	19
4.9. Geleneksel Kent Dokusu	20
4.9.1. Kale ve Şehir Surları	20
4.9.2. Sokak ve Meydanlar	22
4.9.3. Mahalleler	24
4.9.4. Çarşılar	25
4.9.5. Dini ve Sosyal Amaçlı Yapılar	26
5. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE MALZEME VE YAPI HARÇLARI	29
5.1. Yapı Malzemeleri.....	29
5.1.1. Taş	29
5.1.1.1. Taşın Yapıda Kullanımı.....	30
5.1.1.2. Mardin ve Yöresindeki Yapılarda Kullanılan Taşların Özellikleri.....	33
5.1.2. Toprak Esaslı Malzemeler	35
5.1.2.1. Kerpiç	35
5.1.2.2. Harman Tuğlası.....	38
5.1.3. Ahşap.....	39
5.1.4. Demir	41
5.2. Bağlayıcı Maddeler ve Harçlar	48
5.2.1. Kireç	48
5.2.1.1. Kireçle Üretilen Yapı Harçları.....	50
5.2.1.2. Kireçle Üretilen Sıvalar	50
5.2.2. Alçı	52
5.2.3. Taş Tozu	53
5.2.4. Toprak.....	53

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE 55

YAPIMDA KULLANILAN ALETLER	55
6.1. Yapım Teknikleri	55
6.1.1. Temel	55
6.1.2. Duvar	56
6.1.3. Döşeme (Avlu, İç Mekân)	57
6.1.4. Üst Örtü (Dam)	59
6.1.5. Kemer	60
6.1.5.1. Kemer Kalıp Yapımı	63
6.1.6. Tonoza	66
6.1.6.1. Tonoza Kalıp Yapımı	68
6.1.7. Kubbe	73
6.1.8. Kapı	74
6.1.9. Pencere	78
6.2. Geleneksel Yapımda Kullanılan Aletler	80
6.2.1. Geçmişte Kullanılan Aletler	80
6.2.1.1. Şevk	80
6.2.1.2. Sifne	80
6.2.1.3. Tarak	81
6.2.1.4. Şahota	82
6.2.1.5. Şablon	83
6.2.1.6. Taş Kalemi (Murç)	86
6.2.1.7. Taktuka, Tokmak (Dakoka)	86
6.2.1.8. İdrah	87

6.2.1.9. Elek (Sırret).....	87
6.2.1.10. Törpü (Eğе).....	87
6.2.1.11. Pergel.....	88
6.2.1.12. Metal Metre.....	89
6.2.1.13. Gönye (Köşe Zevye).....	89
6.2.1.14. Şakül.....	90
6.2.1.15. Mala.....	90
6.2.1.16. Taş Silindir (Gındor-Menderun)	90
6.2.1.17. İp Dolabı	91
6.2.1.18. Levyе	92
6.2.2. Günümüzde Kullanılan Aletler	93
7. MARDİN'DE TAŞ OCAKLARI, TAŞ ATÖLYELERİ VE YAPI	
USTALARI	97
7.1. Mardin ve Midyat Taş Ocakları.....	97
7.1.1. Mardin Taş Ocakları.....	97
7.1.2. Midyat Taş Ocakları.....	100
7.1.3. Taş Ocağında Yapılan İşlemler.....	104
7.1.3.1. Eski Yöntem.....	104
7.1.3.2. Yeni Yöntem.....	105
7.2. Mardin ve Midyat Taş Atölyeleri	116
7.2.1. Mardin Taş Atölyeleri	116
7.2.2. Midyat Taş Atölyeleri	117
7.2.3. Taş Atölyesinde Yapılan İşlemler.....	121
7.3. Mardin ve Midyat'ta Yaşayan Taş Ustaları.....	128
7.3.1. Mardin'de Yaşayan Taş Ustaları.....	128

7.3.2. Midyat'ta Yaşayan Taş Ustaları.....	134
8. TARTIŞMA VE SONUÇ	145
KAYNAKLAR.....	151
TERMİNOLOJİ	155
ÖZGEÇMİŞ	159

ÖZET

GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE KULLANILAN MALZEME VE UYGULANAN YAPIM TEKNİKLERİNİN GÜNÜMÜZ RESTORASYON UYGULAMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERDAL DİNÇ

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DİYARBAKIR

Şubat 2015

Bu çalışma, geleneksel Mardin mimarisinin malzeme, yapım teknolojisi ve yapım örgütlenmesini konu almaktadır. Çalışmanın ana hedefi, bu yapı malzeme ve tekniklerinin unutulmadan önce belgelenmesini sağlamaktır. Böylece, tarihi eserlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlayacak restorasyon müdahalelerinde, özgüne uygun şekilde müdahale kararlarının alınmasına yardımcı olmak ve bu konuda çalışacaklara veri sağlanması amaçlanmıştır. Çalışma; günümüzde yürütülmekte olan restorasyon uygulamalarının izlenmesi, yapı ustaları ile yapılan görüşmeler, atölyelerde ve ocaklarda yapılan incelemeler ile konuyla ilgili arşivlerde yapılan araştırmalar sonucu gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sekiz bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde çalışmanın amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, ikinci bölümde önceki çalışmalar, üçüncü bölümde materyal ve metot, dördüncü bölümde Mardin tarihi, coğrafyası ve geleneksel kent dokusu incelenmiştir. Beşinci bölümde geleneksel Mardin mimarisinde malzeme, yapı harçları ve yapım tekniği incelenmiş; taş, kerpiç, ahşap, demir, kireç, alçı, sıva ve harç gibi geleneksel yapı malzemeleri ile yapı harç bileşenleri üretim aşamaları anlatılmıştır. Altıncı bölümde geleneksel yapım teknikleri ve yapımda kullanılan aletler ile günümüzde kullanılan aletler detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Yedinci bölümde taş ocakları, taş atölyeleri ve yapı örgütlenmesi içinde yer alan yapı ustaları anlatılmıştır. Sekizinci bölümde çalışmanın genel değerlendirmesi yapılmış, geleneksel yapım bilgisinin gerekliliği vurgulanarak, yeni restorasyon ve koruma çalışmaları için öneriler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Geleneksel Yapım Teknikleri, Malzeme, Mardin, Restorasyon

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE SUSTAINABILITY OF THE MATERIALS AND BUILDING TECHNIQUES USED IN TRADITIONAL MARDIN ARCHITECTURE IN TODAY'S RESTORATION PRACTICES

MASTER THESIS

ERDAL DİNÇ

**DEPARTMENT OF ARCHITECTURE
FACULTY OF ARCHITECTURE
UNIVERSITY OF DICLE**

2015

This study is about the material, construction technology and construction organization of traditional Mardin architecture. The main aim of the study is to document these materials and techniques before they are forgotten. By this way, it is aimed to help taking decisions that are loyal to their origins in the restoration interventions that will transfer the historical artefacts to the next generations and to provide data to the ones who will study on this topic. The study is conducted via observations of the restorations that are carried out today, interviews with the master builders, examinations that are made in the ateliers and quarries and finally studies in the related archives.

The study consists of 8 parts. In the first part, the aim, importance, extent and restrictions of the study; in the second part, the literature review; in the third part, the material and the method, in the fourth part the history, geography and traditional urban fabric of Mardin are analysed. In the fifth part, the materials, mortars and construction techniques are examined; the production phases and application methods of traditional construction materials such as stone, adobe, wood, iron, lime, gypsum, surface coat and mortar and construction mortar components are explained. In the sixth part construction techniques are examined and the tools which are used in traditional buildings and today's buildings are explained in a detailed way. In the seventh part the master builders, quarries and stone shops which are in the construction organization are explained. In the eighth part, the overall evaluation of the study is made and the

necessity of construction knowledge is emphasized and some suggestions about new restoration and protection works are offered.

Key words: *Traditional Construction Techniques, Material, Mardin, Restoration*

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 5.1. Taşların Kimyasal Bileşeni (%) (Adin 2007)	34
Çizelge 5.2. Numunelerin Zamana Göre Ağırlık Miktarları (g) (Adin 2007).	34

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 4.1. Kalenin güneydoğudan genel görüntüsü (2014).....	15
Şekil 4.2. Mardin haritası (2013).....	16
Şekil 4.3. Mardin Kalesi (2014)	21
Şekil 4.4. Sokak ve kabaltı (abbara).....	23
Şekil 4.5. Kasımiye Medresesi.....	27
Şekil 5.1. Yapıda kullanılan taşlar (MEGEP 2006)	31
Şekil 5.2. Yapıda kullanımına göre taşlar.....	32
Şekil 5.3. Kerpiç harcının hazırlanışı	37
Şekil 5.4. Harcın kürekle karıştırılması (a) ve elle yoğrulması (b)	37
Şekil 5.5. Kalıplanacak zemine samanın serpiştirilmesi (a) ve kerpiç kalıbın zemine yerleştirilmesi (b).....	37
Şekil 5.6. Kerpiç harcının kalıba yerleştirilmesi	37
Şekil 5.7. Kalıp yüzeyinin elle sıvazlanması	38
Şekil 5.8. Kalıbın çıkarılması.....	38
Şekil 5.11. İzderiye (a,b),ahşap pencere(c), ahşap dolap kapağı (d), ahşap kapı (e), ahşap korkuluk(f),ahşap tavan (g).....	40
Şekil 5.12. Demir pencere şebekeler	41
Şekil 5.13. Demir kapı halkalar (tokmak veya şakşak) ve ahşap kapı ön yüz demir kaplaması.....	41
Şekil 5.14. Kapı demir kilitler ve demir sürgü.....	41
Şekil 5.15. Demir tokmak ve kuşak.....	42
Şekil 5.16. Demir ocağı ön görünümü (a) ve yan görünümü (b)	43
Şekil 5.17. Pencere şebekesinde açılan demir delikleri.....	43
Şekil 5.18. Sımbek.....	43
Şekil 5.19. Dörtköşe demir	44

Şekil 5.20. Çivi demiri (a) ve çekiç (matruka) (b)	45
Şekil 5.21. Çivi kalıbı (tatrika).....	45
Şekil 5.22. Çivi başlık kalıbı (a) ve demir dövme yeri (hörs) (b)	45
Şekil 5.23. Kapı çivileri	46
Şekil 5.24. Kerpeten çeşitleri (Isıtılan demiri tutmada kullanılır).....	46
Şekil 5.25. Kapı mili (sayır) (a), kapı yuvası (b), kapı mili ve kapı yuvasının bir arada kullanımı (c).....	47
Şekil 5.26. Kapı çengeli (çinkêl) ve kapı kulpu (sikkê)	47
Şekil 5.27. Hötin Ocak.....	48
Şekil 5.28. Hötin (kireç ocağı) kalıntısı, Ömerli-Kocasirt Köyü, 2012.....	49
Şekil 5.29. Kireç ocağı kalıntısının çap ve derinlik görüntüsü	49
Şekil 5.30. Kireç taşı.....	49
Şekil 5.31. Taş tozu (ınkara-nıkkara), kaymak kireç ve sudan oluşan harç.....	50
Şekil 5.33. Tonoç çeşitlerinin duvar birleşim noktalarına kadar sıvanması	51
Şekil 5.34. Alçı alınlık ve tepe pencere vitrayı	52
Şekil 5.35. Alçı pencere vitrayı (a) ve şömine (b).....	53
Şekil 6.1. Duvarlar.....	56
Şekil 6.2. Avlu taş döşeme.....	57
Şekil 6.3. Avlu ve eyvan taş döşeme	57
Şekil 6.4. Avlu taş döşeme yapımı	57
Şekil 6.5. İç mekân döşeme (sekialtı, sekiüstü)	58
Şekil 6.6. Seki altı ve seki üstünün ahşap bir korkulukla birbirinden ayrı tutulması.....	58
Şekil 6.7. Geleneksel yöntemle yapılmış dam döşeme.....	59
Şekil 6.8. Bir bölümüne beton şap dökülmüş bakımı yapılmamış toprak dam.....	59
Şekil 6.10. Kemerleri oluşturan kısımlar	61

Şekil 6.11. Kemer çizimi	62
Şekil 6.12. Kemer kalıbının taşlara çizilmesi.....	63
Şekil 6.13. Metal gönye ile kemer kalınlığı uzantılarının çizilmesi.....	63
Şekil 6.14. Spiral makine ile taşa çizilen kalıbın çıkarılması	63
Şekil 6.15. Geleneksel yöntemle kemer kalıbı.....	64
Şekil 6.16. Kemer kalıbı, kemer taşlarının taş kalıba yerleştirilmesi.....	65
Şekil 6.17. Günümüzde kemer yapımı	65
Şekil 6.18. Kemer örnekleri, Mardin.....	66
Şekil 6.19. Tonoz çeşitleri (Hasol 1998)	67
Şekil 6.20. Çapraz tonoz örnekleri	67
Şekil 6.21. Beşik tonoz örnekleri	68
Şekil 6.22. Tonoz (beşik tonoz).....	69
Şekil 6.23. Revak Tonoz Kalıplarının Çatkısının Hazırlanması (Dalkılıç ve Halifeoğlu 2010).....	69
Şekil 6.24. Revak Tonoz Kalıplarının Kurulması (Dalkılıç ve Halifeoğlu, 2010)	70
Şekil 6.25. Tonoz Kalıplarının Kurulması (Dalkılıç ve Halifeoğlu, 2010)	70
Şekil 6.26. Çamur harcının hazırlanması (a) ve meşe dalları üzerine serilerek (b) tonozun oluşturulması	71
Şekil 6.27. Çamur harç üzerine moloz taşların kılıcına yerleştirilmesi (a) ve cürufun doldurulması (b).....	71
Şekil 6.28. Teras kenarına silme, taş korkulukların (a) ve teras döşemesinin yapımı (b)	71
Şekil 6.29. Tonozun ve üstündeki teras döşemesinin bitmiş durumu (Dalkılıç ve Halifeoğlu 2010).....	72
Şekil 6.30. Tonozun yükünü hafifletmede kullanılan testiler	72

Şekil 6.31. Günümüzde yapılan tonoz kalıplarından örnekler	73
Şekil 6.32. Kubbe çeşitleri (Hasol 1998)	73
Şekil 6.36. Sokak kapısı.....	75
Şekil 6.37. Metal kuşak – dövme çivi.....	75
Şekil 6.38. Kapı süslemelerine ait örnekler	76
Şekil 6.39. Kapı kilitleri.....	77
Şekil 6.40. Metal sürgü (a) ve metal kanca (b)	77
Şekil 6.41. Kapı yapım detayı-üst	78
Şekil 6.42. Kapı yapım detayı-alt	78
Şekil 6.43. Ahşap pencere çeşitleri.....	79
Şekil 6.44. Şevk.....	80
Şekil 6.45. Sifne	81
Şekil 6.46. Tarak.....	81
Şekil 6.47. Tarak; dişli (a) ve düz kısmı (şevk) (b)	82
Şekil 6.48. Tarak çeşitleri	82
Şekil 6.49. Şahota.....	83
Şekil 6.50. Karton kâğıt şablonlar	84
Şekil 6.51. Karton kâğıt ve sunta tahtadan yapılmış şablonlar	84
Şekil 6.52. Taş yüzeyine şablon ile çizilmiş ve kısmen oyulmuş desen.....	85
Şekil 6.53. Nakkaşın taş yüzeyine şablonla çizilmiş deseni çıkarması	85
Şekil 6.54. Taş yüzeyinde çıkarılmış desenler	85
Şekil 6.55. Murç	86
Şekil 6.56. Saplı (a, b) ve Sapsız Dakoka (c, d).....	87
Şekil 6.57. Törpü	88
Şekil 6.58. Metal pergel çeşitleri.....	88

Şekil 6.59. Metal metre.....	89
Şekil 6.60. Zevye.....	89
Şekil 6.61. Şakül.....	90
Şekil 6.62. Mala.....	90
Şekil 6.63. Gındor - Menderun.....	91
Şekil 6.64. İp Dolabı.....	92
Şekil 6.65. İp Dolabının yatayına duvar örgüsünde kullanılması	92
Şekil 6.66. Levye kavisli ağız kısmı ve genel görünümü	92
Şekil 6.67. Çekiç (a), balyoz (b), kazma (c), keser (d), derz fırçası (e), testere ve mala (f)	93
Şekil 6.68. Spiral aleti.....	94
Şekil 6.69. Jett el makinesi.....	94
Şekil 6.70. Hava yastığı	95
Şekil 6.71. Mikser; harç karıştırıcı (a), harç teknesi (b), derz kaşığı (c)	95
Şekil 7.1. Mardin eski taş ocakları (Google Earth'ten alınan harita üzerinde düzenlenmiştir)	98
Şekil 7.2. Mardin - Yalım Köy Beldesi'ndeki taş ocağı	99
Şekil 7.3. Mardin İkizkent civarındaki eski taş ocağı.....	99
Şekil 7.4. Mardin 13 Mart Mahallesinde eski taş ocağı genel görünümü	100
Şekil 7.5. Mardin 13 Mart Mahallesinde eski taş ocağı detay görünümü	100
Şekil 7.6. Midyat taş ocakları (Google Earth'ten alınan harita üzerinde düzenlenmiştir)	101
Şekil 7.7. Midyat - Nusaybin yolunda Metal Beton taş ocağı girişi.....	102
Şekil 7.8. Midyat - Nusaybin yolunda Metal Beton taş ocağı	102
Şekil 7.9. Midyat'ta Midyat Sanat taş atölyesine ait taş ocağı.....	103
Şekil 7.10. Midyat Sanat taş atölyesine ait taş ocağı ve kesilen taşlar	103

Şekil 7.11. Öz Midyat Katori taşı ocağı.....	103
Şekil 7.12. Öz Midyat Katori taşı ocağı genel görünüm (a) ve yatayına kesme makinesi (b)	104
Şekil 7.13. Geleneksel yöntemle taşın kayadan çıkarılması	105
Şekil 7.14. Dağ kesme makinası	106
Şekil 7.15. Çelik halat (a) ve aparatlı hali (b)	106
Şekil 7.16. Çelik halat ve aparatları (elmas pul, somun ve yay)	106
Şekil 7.17. Aparatlar; yay, somun, elmas pul	107
Şekil 7.18. Çelik halat aparatlarını Sıkma aleti.....	107
Şekil 7.19. Çelik halat kesme makası	107
Şekil 7.20. Delici makinesi	108
Şekil 7.21. Delici makinasını kayaya üç noktadan sabitleyen zincir (a), Matkap (zincirleri sabitlemede kullanılan delikleri açar) (b).....	108
Şekil 7.22. Modern yöntemle blok taşın kayadan çıkarımı.....	109
Şekil 7.23. Düşeyine kesilmiş blok taşların kaya üst yüzeyinden görünümü (a,c) ve düşeyine açılmış	110
Şekil 7.24. Dağ kesme makinesi ile düşey kesim.....	111
Şekil 7.25. Seyyarlama makinesinin blok taşın kesilecek kısmına taşınması.....	112
Şekil 7.26. Seyyarlama makinesinin halatının blok taşın kesilecek kısmına sarılması	112
Şekil 7.27. Makinenin kesime başlaması.....	112
Şekil 7.28. Blok taştan eğri parçanın elmas uçlu halatla kesimin gerçekleşmesi	113
Şekil 7.29. Ekskavatör ile blok taşların kamyonu bindirilip işlenmek üzere atölyeye taşınması.....	113
Şekil 7.30. Metal rayların kurulması	114

Şekil 7.31. Taş kesme makinesi (a) ve metal ray (b).....	114
Şekil 7.32. Taş düşey kesme makinesi	114
Şekil 7.33. Taş yatay (alttan) kesme makinesi.....	115
Şekil 7.34. Taş kesme işlemi.....	115
Şekil 7.35. Elmas uçlu testere	115
Şekil 7.36. Spiral aleti ve elmas bileme taşı	116
Şekil 7.37. Mardin – Yalım köy’de taş atölyesi.....	116
Şekil 7.38. Mardin’de Yusuf Kıdır taş atölyesi.....	117
Şekil 7.39. Mardin’de İşcan taş atölyesi ön görünümü (a) ve iç kısmı (b)	117
Şekil 7.40. Midyat’ta Artuklu taş kesme ve işleme atölyesi.....	118
Şekil 7.41. Midyat’ta Artuklu taş kesme ve işleme atölyesi ön (a) ve iç kısmı (b)	118
Şekil 7.42. Midyat’ta Kaymakam Feyzullah Özcan taş kesme ve işleme atölyesi	118
Şekil 7.43. Midyat’ta Çetaş Nahit taş kesme ve işleme atölyesi	119
Şekil 7.44. Çetaş Nahit taş atölyesinde taş kesimi (a) ve işlenmesi (b).....	119
Şekil 7.45. Öz Midyat Katori taşı atölyesi.....	120
Şekil 7.46. Öz Midyat Katori taşı atölyesi iç kısmı.....	120
Şekil 7.47. Midyat’ta Sanat taş atölyesi	120
Şekil 7.48. Midyat Taş atölyesi ön kısmı.....	121
Şekil 7.49. Midyat Taş atölyesi alanında ocaktan getirilen taşların istiflenmesi	121
Şekil 7.50. Midyat taş atölyesi (Abdulahap Arbağ’a ait).....	122
Şekil 7.51. 30 tonluk vinç ve araçla getirilen yaklaşık 15 tonluk blok taşlar	122
Şekil 7.52. Forklift makinesi.....	123
Şekil 7.53. Büyük Este Makinesi (5 x 8 x 6 m boyutlarındadır).....	123

Şekil 7.54. Büyük Este Makinesinin düşey ve yatay kesimler yapan testereleleri	123
Şekil 7.55. Büyük (a) ve küçük (b) testereleler.....	124
Şekil 7.56. Elmas uçlu testere dişleri.....	124
Şekil 7.57. Büyük Este Makinesinin testere hızlarını ve kesimi yapılacak taşın kalınlık (yükseklik),.....	124
Şekil 7.58. Baş Kesme Makinesi (4 x 70 m boyutunda).....	125
Şekil 7.59. Profil – Yan kesim makinesi (a) ve alınlık, kornej yapmada kullanılan aparat (b).....	125
Şekil 7.60. Alınlık (a) ve kornej (b).....	125
Şekil 7.61. Torna makinesinde taş korkuluk yapımı ve taşın silindir-sütun haline getirilmesi	126
Şekil 7.62. Taşların atölye içine kesim makinelerine taşınması	126
Şekil 7.63. Taşların kesim makinelerinde kesimi.....	126
Şekil 7.64. Taş yontucuların kullandıkları şablonlar	127
Şekil 7.65. Taş yontucuların kullandıkları şablonlar	127
Şekil 7.66. Taş yontucuların, taş üzerine desen çıkarımı.....	127
Şekil 7.67. Taş yüzeyine şablonla desen çizimi (a) ve taşın işlenmiş hali (b).....	128
Şekil 7.78. Yusuf Kıdır Usta	129
Şekil 7.69. Veysi Dua (a), Hayrullah Oruç (b).....	130
Şekil 7.70. Mehmet Demirtaş (a), Aziz Demirtaş (b).....	131
Şekil 7.71. Ahmet Demirtaş (a), Nadir Bingöl (b)	132
Şekil 7.72. Adem İşcan (a), Abdülrezak Aydın (b)	134
Şekil 7.73. Davut Çetin Usta (a), Hasan Çakmak Usta (b).....	135
Şekil 7.74. Nezir Algan Usta (a), Hamit Cebeci Usta (b).....	136
Şekil 7.75. Nazmi Kavak Usta, Mehmet Tekin Usta, Hayrettin Özel Usta.....	137

Şekil 7.77. Abdullah Çetin Usta (a), Şehmuz Toprak Usta (b).....	138
Şekil 7.77. Mahmut Senkeri Usta (a), Burhanettin Cansu Usta (b)	139
Şekil 7.78. Halis Göksu (a), Naci Göksu (b).....	140
Şekil 7.79. Zeki Göksu Usta (a), İsmail Bilgiç Usta (b).....	140
Şekil 7.80. Fetih Kılıçaslan Usta (a), Hikmet Aslan Usta yardımcısı (b).....	141
Şekil 7.81. Timur Sağlam Usta (a), Aziz Nayır Usta (b).....	142
Şekil 7.82. Abdulgafur Çakmak Usta.....	143
Şekil 7.83. Hacı Niyazi Çetin Usta (a), Mahsup Çetin Usta (b)	144

1.GİRİŞ

Ülkemizde tarihi yapıların restorasyon uygulamaları aşamasında yöresel yapı geleneklerinin yavaş yavaş terk edildiği, bazı uygulamalarda yeni malzemeler ve yapım tekniklerinin kullanıldığı görülür. Tarihi eserlerin geleneksel özelliklerinin ve bütünlüğünün bozulmasına neden olan bu oluşumda, kapsamlı ve bilinçli bir koruma politikasının olmaması ve restorasyon uygulamalarını kontrol mekanizmasının iyi çalışmaması etkili olmuştur.

Onarımda kullanılacak malzemelerin doğru seçimi için, özgün malzemenin özelliklerinin çok iyi belirlenmesi gerekir. Anlaşmalar, yasa ve yönetmelikler incelendiğinde, restorasyon uygulamalarının geleneksel teknikler uygulanarak özgün biçim ve malzemeye uygun olarak yapılması gerektiği konusunda hemfikir olunduğu görülür.

Tarihî yapıların korunması ve restorasyonu hakkında uluslararası bir çerçeve belirleyen 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nde "Onarım" başlığı altında;

"....Onarım kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlı olmalıdır" (Venedik Tüzüğü, Madde 9),

"....Geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, koruma ve inşaa için bilimsel verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış herhangi çağdaş bir teknik kullanılarak, kültür varlığı sağlamlaştırılabilir" (Venedik Tüzüğü, Madde 10), denilerek onarımlarda özgün malzemenin ve geleneksel tekniklerin önemine değinilmiş, gerekli olduğu yerlerde çağdaş tekniğin kullanılabileceği belirtilmiştir.

1985 tarihli Avrupa Konseyi Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, daha önce UNESCO, ICOMOS ve diğer uluslararası kurullar tarafından gündeme getirilen ve üye ülkelere imzalanan çok sayıdaki benzer belgeye atıf yaparak bir anlamda bu belgeleri güncellemiştir. Bu bağlamda üye devletler, koruma politikaları başlığı altında, korunması gerekli yapılar için geleneksel inşaat malzemelerinin ve mesleklerin sürdürülebilirliğini sağlamak konularında politikalar üretmeyi kabul etmişlerdir (Dinçer 2013).

ICOMOS'un Ekim 1999'da Meksika'da yapılan 12. Genel Kurul toplantısında kabul edilen 'Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde, geleneksel yapının sürdürülmesi gerekliliği konusunda açıklamalar yapılmıştır. Bu tüzükte geleneksel yapım, *“toplumların barınmak için kullandıkları doğal ve geleneksel bir yöntem; sosyal, çevresel kısıtlamalara bağlı olarak değişen ve sürekli uyarlanan bir süreç”* olarak tanımlanmıştır (Charter of the Built Vernacular Heritage 1999). Bir toplumun kültürünün temel anlatımı olan sivil mimarlığın, bir yandan o kültürün bölgesiyle ilişkisini gösterirken, diğer yandan dünyanın kültürel çeşitliliğini yansıtmaması bakımından önemli olduğu belirtilmiştir. Bu tüzükte geleneksel yapıların;

“a) Toplumca paylaşılan bir yapı geleneği,

b) Çevreye uygun yöresel veya bölgesel bir kimlik,

c) Üslup, biçim ve görünüş tutarlılığı veya geleneksel yapı türlerine bağlılık,

d) Anonim olarak aktarılan geleneksel tasarım ve yapı ustalığı,

e) İşlevsel, sosyal ve çevresel kısıtlamalara etkin olarak cevap verebilme,

f) Geleneksel yapım sistemlerinin ve zanaatlarının etkin uygulaması”, gibi ayırt edici özellikleriyle tanındığı belirtilmiştir (Ahunbay 2011).

Koruma yaklaşımı, taşınmaza ait analitik çalışmaların tamamlanması sonrasında oluşturulur. Yapının detaylı incelenmesinden sonra, mevcut ve tarihsel özelliklerinden hareketle en uygun koruma yöntemine ya da yöntemlerine karar verilir. Koruma yöntemi, bütün tarihsel katmanları, ekleri ile birlikte taşınmazın taşıdığı tarihsel belge değerinin korunmasını amaçlamalıdır. Korunması gerekli kültür mirası taşınmaza en az müdahaleden en fazla müdahaleye çok geniş bir yelpazede çeşitli koruma yöntemleri uygulanabilir (Alioğlu 2013).

Restorasyon, taşınmazın tasarım, yapım teknolojisi ve malzemesi vb. yapıldığı dönem ya da dönemlere özgü niteliklerini korumak amacı ile yapılan kapsamlı koruma müdahalesidir. Restorasyon çeşitli yöntemleri içermektedir. Bunlar **Sağlamlaştırma** (Consolidation), **Ayıklama** (Liberation), **Bütünleme** (Reintegration), **Yenileme** (Renovation), **Yeniden Yapma** (Reconstruction), **Taşıma** (Reconstitution) olarak sıralanabilir. **Olduğu gibi koruma**, taşınmazın en az müdahale ile korunmasıdır. Bu yöntem ile öncelikle yapının yakın çevresindeki yeşil alanlar, kamu alanları, trafik, alt

yapı ve üst yapı vb. kentsel işlevler, donanımlar yapıya zarar vermeyecek biçimde düzenlenir. İkinci olarak da strüktürel olmayan çatı sorunlarının, sıva, boya, badana, ahşap ve kâgir elemanlardaki basit müdahale gerektiren sorunların giderilmesi amaçlanmaktadır (Alioğlu 2013).

Koruma zanaat becerileri inşa kapsamı, basit onarım ve düzenli bakımından, son derece karmaşık, uzmanlaşmış ve beceri gerektiren işlere kadar uzanır. Aslında bu beceriler deneyim, çalışma ve zamanla kazanılır. Bu işle uğraşan ustalar, öncelikle işçiliğin kalitesinden sorumludur. İyi işçilik, yeterli ve sürekli çalışma ile oluşur. Ne yazık ki bugün bina endüstrisinin değişik amaçları olduğundan sanat becerisini kullanmak çok mümkün değildir (Feilden ve Jokilehto, 1998). Geleneksel yapım tekniklerinin öğrenilmesi ve bunların uygulamalarda kullanımı, restorasyon çalışmaları için oldukça önemlidir (Donkin 2001).

Mardin ve yakın çevresinde son yıllarda yapılan bazı restorasyon uygulamalarında, özgün ile uyumsuz restorasyon uygulamalarının yapıldığı; mimari detaylara, yapım tekniklerine, malzeme özelliklerine dikkat edilmediği ve detayların göz ardı edildiği görülmektedir.

Geleneksel Mardin mimarisinde malzeme ve yapım teknikleri ile bu bilgilerin günümüz restorasyonlarında kullanım olanakları konusunda, şimdiye kadar yapılmış olan araştırmalar yetersizdir. Günümüzde modern yapım teknolojisine yönelim sonucunda geleneksel yapım teknikleri unutulmaya yüz tutmuştur. Tarihi eserlerin restorasyon uygulamalarında da geleneksel yapım tekniklerinin her zaman kullanılmadığı ve yerine, modern tekniklerin kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Bu geleneklerin, kısmen de olsa, uygulamacıların ve araştırmacıların desteğiyle bazı restorasyon uygulamalarında yaşatılıyor olması, bu bilgilerin tekrar geri kazanımına olanak vermektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Geleneksel Mardin mimarisinde malzeme, yapım teknolojisi ve yapım örgütlenmesinin incelendiği bu çalışmada, tarihi eserlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlayacak restorasyon müdahalelerinde, özgüne uygun şekilde müdahale kararlarının

alınmasına yardımcı olmak ve bu konuda çalışacaklara veri sağlamak, çalışmanın genel amacı olarak belirlenmiştir.

Kısacası, bu çalışma ile ayrıntılı olarak;

- Geleneksel Mardin mimarisinin varlığının ve öneminin vurgulanması,
- Geleneksel Mardin mimarisinde kullanılan ana yapı malzemelerinin belirlenmesi,
- Geleneksel Mardin mimarisinde yapı tekniklerinin belirlenmesi ve unutulmaya yüz tutan yapı tekniklerinin belgelenmesi,
- Geleneksel yapımda kullanılan aletlerin tespit edilmesi,
- Geleneksel yapı ile ilgili çalışan ustaların belirlenmesi,
- Geleneksel yapımda kullanılan aletlerin tespit edilmesi,
- Bütün bu bilgiler ışığında elde edilen tüm verilerin, yapılacak restorasyon çalışmalarında, uygulamacı ve araştırmacılara bilgi vermesi, böylece doğru kararların alınmasına yardımcı bir kaynak olması hedeflenmiştir.

1.2. Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi; Kuramsal Açıdan Faydalar ve Uygulamaya Yönelik Faydalar olarak sınıflandırılmıştır.

1.2.1. Kuramsal Açıdan Faydaları

Tezin konusu ve amacı ile doğrudan ilgili önemli çalışmalar incelendiğinde, literatürde bu tür bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu, geleneksel yapı tekniklerinin unutulmaması ve restorasyon uygulamalarının başarılı olabilmesi için detaylı araştırmaların yapılması gerektiği görülür. Böyle bir çalışma, bu alandaki eksikliği gidermesi açısından önemlidir.

1.2.2. Uygulamaya Yönelik Faydaları

Bu tez çalışmasının en önemli getirisi, Mardin ve yakın çevresinde, bir bölümü kaybolan bir mimari geleneğin bilimsel bir bakış açısı ile yeniden canlandırılması ve günümüz çağdaş restorasyon çalışmalarına entegre edilmesi olacaktır. Aslında çok geniş kapsamlı olan bu araştırmada, çalışma alanı daha çok *üretim teknikleri* ve *ustalık*

bilgisine yönelik olarak gerçekleştirilecektir. Bir başka anlatımla bu tez çalışması daha önce yapılan mimarlık ve sanat tarihi araştırmalarının dışında daha çok pratik olarak restorasyon uygulamalarına dönük bir içeriğe sahiptir.

Bu çalışma sonucu elde edilen; malzeme, mimari kültür, yapım teknikleri ile yapı ve işçi örgütlenmesi konusundaki bilgilerin, Mardin'deki tarihi yapıların bundan sonra yapılacak restorasyon uygulamalarına yardımcı olacağı da düşünülmektedir.

1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Tezin kapsamı ve sınırlılıkları özelde ve genelde olmak üzere iki şekilde belirlenmiştir:

Özelde, tezin kapsamı Mardin il merkezi ve yakın çevrede yer alan ilçeler olarak sınırlanmıştır. Özellikle kent merkezinde son yıllarda yapılan restorasyon uygulamaları incelenmiştir.

Genelde; Ana yapım malzemesi olarak kullanılan taş malzeme, taşın mimaride kullanımı ile Mardin'e ait olan mimari eserleri oluşturan mimari gelenek, tezin ana çıkış noktasını oluşturmuştur. Tez kapsamında ağırlıklı olarak taş malzeme üzerinde durulmuştur. Sınırlı olarak taşın dışında kullanılan diğer malzeme ve yapım teknikleri üzerinde de incelemeler yapılmıştır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Bugüne kadar Mardin geleneksel mimarisi ve yapım tekniği üzerine sınırlı çalışmalar yapılmıştır. Ancak tüm geleneksel yapım teknikleri ve malzeme konusunda kapsamlı ve detaylı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın anılan boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Yapılan diğer çalışmalar; Mardin tarihi ve kültürü, geleneksel Mardin evlerinin mimari ve kültürel özellikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Alioğlu'nun (2000), "Mardin Şehir Dokusu ve Evler" adlı kitabında, tarihsel süreç içerisinde Mardin şehir dokusu ve bu geleneksel şehir dokusunu oluşturan öğeler ele alınmış geleneksel Mardin evleri ile ilgili tipolojiler çıkarılarak Mardin evi tasarımına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

Altun'un (2011,1971), "Mardin'de Türk Devri Mimarisi" adlı kitabında, Mardin'in konumu, tarihçesi, Mardin yapılarının genel özellikleri ve kullanılan malzeme, Mardin kalesi ve kaledeki yapılar, şehirdeki yapılar; camiler ve mescitler, külliye ve kalıntıları, medreseler, zaviyeler ve türbeler, hamamlar ve diğer sivil yapılar ile ilgili bilgiler verilerek Mardin yapılarının tarih ve özellikleri açısından yapılan değerlendirmeler anlatılmıştır.

Ateş'in (2006), I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirilerindeki "Tarihi Mardin Evlerinde Kemerler" adlı çalışmasında Mardin'in konumu, tarihi kent dokusu, tarihi evleri, tarihi evlerde kullanılan malzeme, yapı elemanları ve kemerler hakkında bilgiler verilmiştir.

Aydın, S. Emiroğlu, K. Özel, O. Ünsal, S'nin (2001), "Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet" adlı kitabında, Mardin tarihi, burada yaşayan insanların kültürel, toplumsal, ekonomik çeşitliliği ve örgütlenişleri, kentin anıtsal mimari eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Çavdar'ın (2009), "Geleneksel Dursunbey Evlerinin Malzeme ve Taşıyıcı Sistemlerinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde, Dursunbey ilçesinin genel özellikleri, geleneksel evlerdeki malzeme kullanımı, Dursunbey evlerinin mimari özellikleri, malzeme kullanımı ve Dursunbey evleri taşıyıcı sistemleri anlatılmıştır. Bu çalışmanın yöntemi bu tez kapsamında incelenmiştir.

Dalkılıç'ın (2007), “Midyat Kültürel Zenginliğinin Korunması” adlı kitabında, Mardin'in Midyat ilçesi kentsel sit alanı dokusu, geleneksel evleri, evlerin mimari özellikleri ile sosyal ve kültürel yaşam anlatılmış, koruma önerileri getirilmiştir.

Gürbüz'ün (2006), I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu bildirilerindeki “16. - 17. Yüzyıllarda Mardin Kalesi” adlı çalışmasında Mardin şehir tarihi, Mardin kalesinin konumu ve yapımı, Mardin'in Artuklu ve Osmanlı dönemi, Mardin kalesi görevlileri ve seyahatnamelerde Mardin kalesi hakkında bilgiler verilmiştir.

Halifeoğlu'nun (2008), “Geleneksel Konut ve Aile İlişkisinin Sürdüğü Bir Yerleşim Savur” adlı kitabında, Mardin'in Savur ilçesinin konumu, tarihi genel yerleşim özellikleri, geleneksel kent dokusu ve konakları; Hacı Abdullah Bey (Öztürk) Konağı, Abdullatif Özbek Konağı ve Hamdullah Bey Konağı hakkında bilgiler verilmiştir.

Kılıç'ın (2010), “Geleneksel Mardin Evlerine Ait Ahşap Kapıların Malzeme ve Yapım Tekniği Bakımından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde Mardin tarihi, şehir dokusu, geleneksel Mardin evleri, geleneksel Mardin evlerinde kullanılan kapıların malzemeleri, boyutları, konstrüksiyon teknikleri, metal tamamlayıcı elemanları ve süsleme özellikleri anlatılmıştır.

Dalkılıç ve Halifeoğlu'nun (2010), “Tarihi Yapıların Restorasyon Uygulamalarında Geleneksel Yapım Tekniklerinin Kullanımı: Mardin Tekke Cami - Şah Sultan Hatun Medresesi Restorasyonu” adlı makalede; yapının tarihçesi, mimari özellikleri, geleneksel yapım tekniği ve malzeme kullanımı ve sağlamlaştırma yöntemlerinin uygulandığı restorasyon uygulamasının aşamaları anlatılmıştır.

Noyan'ın (2008, 2005), “Bir Şehir Bir Malikâne Sıra Dışı Evler” adlı kitabında, Mardin'in kısa tarihçesi ve kuruluşu, Mardin'in kimliği, sosyal yapısı, Mardin'de halk inançlarının dinler ve tarihi itibarıyla önemi, kentteki taşçılık sanatı ve yapılar, ilin düğün adetleri, Mardin el sanatlarının sosyo-kültürel açıdan değerlendirilmesi, Mardin merkez halk inançları, Yezidilik ve Yezidiliği hazırlayan koşullar üzerine bilgiler anlatılmıştır.

Rezaei'nin (2007), “Büyük Selçuklu'dan Günümüze İntikal Eden Mimari Gelenek ve Bunların Günümüz Restorasyonlarında Kullanımı” adlı doktora tezi, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Anadolu Selçuklu Devleti tarihini, İran'ın geleneksel mimarisi ve Büyük Selçuklular'dan miras kalan geleneksel yapı tekniklerini, yapı

malzemelerini (kerpiç, tuğla, çini), yapı harçlarını (alçı, kireç, kil ve samanlı kil harcı, singel harcı) konu almaktadır. Bu tez kapsamında, bu çalışmanın yönteminden ve tez kurgusundan faydalanılmıştır.

Bu tez kapsamında, bu kaynakların dışında konu ile ilgili olan makalelerden, tezlerden, yasa, yönetmelikler, tüzükler ve ilke kararlarından, internet ortamında yapılan araştırmalardan faydalanılmıştır.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Mardin ve yakın çevresinde, yapı ustalarının kendilerine özgü yapım tekniği ve yöreye özgü malzeme ile inşa ettikleri yapılarıyla oluşan kent mimarisi, dünya mimarlık tarihinde önemli bir değere sahip olmuştur. Mardin ve yakın çevresindeki tarihi yapıların ana yapım malzemesi olan geleneksel malzemenin üretildiği ocaklar ve işlendiği atölyeler, malzemenin ocak ve atölyede geçirdiği aşamalar, bu yapıların özgünlüğünü koruyarak geleceğe taşınması için onları inşa eden ve inşa etmekte olan ustalar (taş ustaları, demir ustaları, ahşap ustaları), yapım aşamasında kullanılan geleneksel ve modern aletler ile devam eden restorasyon çalışmalarında kullanılan geleneksel yöntemler, çalışmanın başlıca araştırma konularıdır.

3.2. Metot

Yapılan bu araştırma; arşiv, saha çalışması ve büro çalışmaları olarak gruplaşabilecek üç aşamada hazırlanmıştır.

Tez çalışmasının başlangıcında bir ön araştırma yapılarak kütüphane ve arşiv çalışması gerçekleştirilmiştir. Böylece Mardin'deki geleneksel yapılar ve geleneksel yapım tekniği ile malzeme konusunda daha önce yapılan araştırmalar ile ilgili olarak genel bilgiler elde edilmiştir. Bu aşamada ilgili makaleler ve kitaplar da tezin konusu kapsamında incelenmiştir. Arşiv çalışmalarını takip eden süreçte Mardin ve yakın çevresinde yer alan önemli mimari eserler yerinde incelenmiş ve gerektiğinde detay çizimleri, fotoğraf çekimleri ve diğer belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışması aşamasının birinci basamağında, taş ocaklarının tespiti yapılmış, bunların bir kısmı yerinde incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında taşın ocaktan çıkarılması sırasında yapılan işlemler ve kullanılan makinelerin nasıl çalıştığı yerinde yapılan inceleme ve gözlemler sonucu belirlenmiştir.

Saha çalışması aşamasının ikinci basamağında, ocaklardan çıkarılan taşın atölyelere getirilmesi ve buralarda yapılan işlemler anlatılmıştır.

Saha çalışması aşamasının üçüncü basamağında, mimari yapım geleneğini devam ettiren ustalarla sözlü görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

geçmişte ve günümüzde taşın nasıl işlendiği, yapının hangi bölümlerinde taşın nasıl kullanıldığı, ustaların iş deneyimleri ve inşa ettikleri yapılar hakkında bilgi edinilmiştir. Taş dışındaki malzemeler ve yapım teknikleri konusunda da görüşmeler yapılmış ve bilgi edinilmiştir. Araştırma sırasında, yapımı gözlenen veya kaynaklarda bulunan yapım teknikleri konusunda görsel bilgiler sunulmuştur.

Son aşama büro çalışmasını kapsamaktadır. Bu etapta incelenen yapılar, bunların inşa teknikleri, malzemeleri, mimari oranları, yapı ustaları, diğer özellikleri bir değerlendirme ile bu bilgilerin restorasyon sürecinde kullanımına yönelik çalışmalar için öneriler geliştirilmiştir. Böylece geleneksel Mardin mimari eserlerinin planlanan konulara göre incelenmesi ile elde edilen bütün bilgiler, çizimler, fotoğraflar ve değerlendirme sonuçları yazılı bir metin haline getirilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

Çalışma sekiz bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde çalışmanın amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, ikinci bölümde önceki çalışmalar, üçüncü bölümde materyal ve metot, dördüncü bölümde Mardin tarihi, coğrafyası ve geleneksel kent dokusu incelenmiştir. Beşinci bölümde geleneksel Mardin mimarisinde malzeme, yapı harçları ve yapım tekniği incelenmiş; taş, kerpiç, ahşap, demir, kireç, alçı, sıva ve harç gibi geleneksel yapı malzemeleri ile yapı harç bileşenleri üretim aşamaları anlatılmıştır. Altıncı bölümde geleneksel yapım teknikleri ve yapımda kullanılan aletler ile günümüzde kullanılan aletler detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Yedinci bölümde taş ocakları, taş atölyeleri ve yapı örgütlenmesi içinde yer alan yapı ustaları anlatılmıştır. Sekizinci bölümde çalışmanın genel değerlendirmesi yapılmış, geleneksel yapım bilgisinin gerekliliği vurgulanarak, yeni restorasyon ve koruma çalışmaları için öneriler sunulmuştur.

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

Bu bölümde Mardin'in kısa tarihi gelişimi ile konum, jeolojik yapı, iklim, bitki örtüsü, demografik yapı, ulaşım, sosyal yapı ve ekonomik yapı anlatılmış, geleneksel kent dokusu hakkında genel bilgiler verilmiştir.

4.1. Tarihsel Gelişim

Mardin, birçok medeniyetin yaşamış olduğu ve farklı dil, din, ırk ve mezhepten oluşan toplulukların yüzyıllardır birlikte yaşam sürdürdüğü derin bir tarihe sahip, dünyanın ender şehirlerinden biridir. Mardin'in ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Bir mitolojiye göre, İran şahlarından birisinin hastalanan oğlu için doktorların dört mevsimin de yaşandığı bir şehirde yaşamasını tavsiye etmeleri ve adı Mardin olan bu gencin Masius Dağı denilen tepeye yerleşmesi ve zamanla burada iyileşmesi sonucu bölgeye Mardin ismi verilmiştir (Noyan 2005).

Mardin'e ait tarihi belgelerin en eskileri Asur krallarından 1. Adat Ninari (Yaklaşık M.Ö. 1305-1274 ve oğlu 1. Salamsar M.Ö. 1274 - 1244) zamanlarına rastlar. Bu iki hükümdar devrinden kalma kitabelerde, Kaşari Dağları adı ile anılan bölgenin Tur Abdin veya Masius denilen, yani Mardin Midyat bölgesi olduğu bilinmektedir. Mardin'in ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmiyorsa da kuruluşu Eski Ortadoğu tarihine göre Subariler'e kadar dayanmaktadır. Alman Arkeolog Baron Marvan Oppenheim'in 1911-1929 yılları arasında yaptığı kazılardan elde edilen sonuçlara göre, Subarilerin Mezopotamya'da (M.Ö. 4500-3500) yaşadıklarını belirtmiştir. Bu tespiti sebep olarak da Sümer ve Babil kalıntıları arasında bulduklarını gösterirler. Yapılan kazı çalışmalarında 1982'den 1991 yılına kadar sürdürülen arkeolojik kazı ve araştırmalar sonucunda Nusaybin yakınlarındaki Gınavaz'ın M.Ö. Yüzyıla kadar sürekli olarak yerleşme alanı olduğu anlaşılmaktadır (Noyan 2008).

Bu tarihi çerçevede Mardin'i daha belirgin kılabilcek bir başka veri, şehrin fizik mekânında yer alan Hristiyanlara ait erken tarihli yapılar ve yapı gruplarıdır. Bunların önemli bir bölümü Mardin'in ve tüm Güneydoğu Anadolu'nun eski yerleşiklerinden Süryanilere aittir. Süryaniler, 38 yılında Urfa ve çevresinde egemen olan Abgar Krallığı zamanında putperestliği terk etmiş ve Hristiyanlığı kabul eden bazı Suriyeli

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

Aramilerdir. Bu cemaat, eski Süryaniler anlamına gelen Süryan-i Kadim adını alarak, I. yüzyılda oldukça geniş bir alana yayılmıştı. Bu arada Abgar Krallığı'nın başkenti olan Urfa, Süryanilerin merkezi haline gelmiştir (Alioğlu 2000).

Mardin, Anadolu ve Mezopotamya tarım devrimini yaşayan ve kırsal yerleşmelerin oluştuğu, sonra da ilkçağ şehirlerinin ortaya çıktığı önemli bölgelerdendir. İslamiyet'in Fetih politikasınca yeni topraklar istila edilmekteydi. Müslüman'lar 640'da Halife Ömer zamanında, İtaz Bin Ganem komutasında Mardin'i almışlardı. Şehir, 750'de Emevi Devletinin yıkılmasından sonra Abbasi egemenliğini tanımış, 9. yüzyılda ise Hamdanilerin yönetimine geçmiştir. 990'dan sonra, bir süre de Mervanilerin egemenliğinde kalmıştır (Alioğlu 1996).

Mardin'in simgesi haline gelen Mardin kalesinin, kale tarihi açısından baktığımızda; Mardin'in bir kale olarak varlığının tescil edildiği IV. yüzyıl, bölgenin özellikleri göz önüne alındığında geç bir tarih olarak görünmektedir. Ancak, yakın çevredeki prehistorik alanların çokluğu ve bugüne ulaşmış kuruluşları ilkçağlara kadar bağlayabilen yerleşmeler bu kanıyı desteklemektedir. Bunun yanı sıra, şehrin üzerinde bulunduğu tepenin güney düzlüğündeki prehistorik izler, henüz bilimsel bir açıklığa kavuşmamakla birlikte, konuya ilişkin önemli bulgu olarak kabul edilmektedir (Altun 1971).

Mardin'de üç yüzyıl egemen olan Artukoğulları döneminde şehre gelen gezginlerden, 13. yüzyıl Arap coğrafyacı Yakut, Mardin'in kale dışındaki yerleşim alanı olan dış mahallenin büyüklüğünden, evlerin üst üste yapıldığından ve çokluğundan; 14. Yüzyılda da İbni Battuta şehrin, İslam Uygarlığının en yetkin yapıları ile donanmış olduğundan söz eder. Gerçekten de Artukoğulları, sınırları çizilmiş bir şehir olarak ellerine geçen Mardin'de cami, medrese, zaviye, türbe işlevleri ile yüklü yapıları yaparak, şehri, kısa zamanda Türk-İslam kimliğine büründürmüşlerdir (Duyan 2002).

Mardin'de Artukoğulları'ndan sonra yapısal anlamda veriler bırakan diğer Türk Devletleri Akkoyunlular ve Osmanlılardır. Her iki dönemde de Artukoğulları çağında edinilen yapım eylemindeki anlayışın sürdüğü görülür. Dini ve sosyal amaçlı yapıların üretilmesine devam edildiği, ancak bir önceki dönemde yeni yorumlar getirme davranışının yerini tekrara bıraktığı bir gerçektir. Geleneksel şehrin sınırları içinde gelişimi Artukoğulları döneminde olduğu gibidir. Akkoyunlu ve Osmanlıların

egemenlikleri sırasındaki yapım eylemlerinin de belirgin bir biçimde bazı örneklerde bu eğilimin varlığı da tespit edilebilmektedir. Mardin'in daha yakın tarihine Cumhuriyet dönemine baktığımızda Cumhuriyet dönemi ile birlikte batıdaki şehirlerde olduğu gibi bir değişme, Mardin şehir dokusunda hemen görülmez. Sınırları sur dışına uzun süre pek fazla taşmayan yerleşmede, 1950'li yıllardan sonra güneydoğu ve batı doğrultularında bir genişleme söz konusudur. Doğuda Savurkapı Mahallesinin devamında bazı devlet yapıları ve sosyal konutlar, batıda ve güneyde ise düzensiz yerleşmeler, istasyon çevresinde okullar ve askeri tesisler Cumhuriyet dönemindeki geleneksel şehir sınırlarını aşan yapılanmalar olmuştur (Alioğlu 2000).

Şekil 4.1. Kalenin güneydoğudan genel görüntüsü (2014)

4.2. Konum

Mardin, batılı kaynakların "iki nehir arası" anlamına gelen Mezopotamya adını verdikleri; Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı verimli topraklar üzerindedir. Araplar bu toprakları ikiye ayırarak güneyine yani Aşağı Mezopotamya'ya Irak, kuzeyine yani Yukarı Mezopotamya'ya da "ada" anlamına gelen el-Cezire adını vermişlerdir. Bu bölgede bulunan Mardin şehri, Yukarı Dicle havzasını el-Cezire ovasına bağlayan yani İran, Azerbaycan ve Anadolu'dan gelip, Suriye, el-Cezire ve Irak'a giden eski ticari yollara hâkim bir konumda kurulmuştur (Güneş 2013).

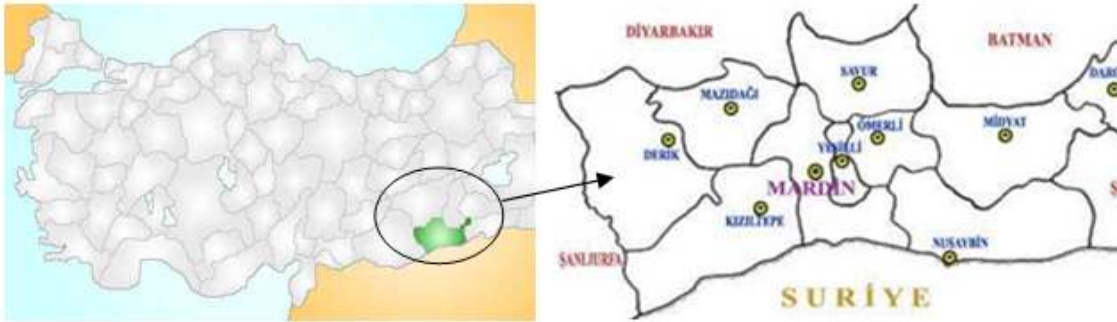
Mardin Tûr Abdin ya da Mazı (Masius) Dağı denilen bu eşğin güneye bakan bir tepesinin deniz seviyesinden 1000-1100 metre yükseklikteki sırtına yaslanmış olarak konumlanmıştır (Noyan 2005) (Şekil 4.1.).

Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesinde yer alan Mardin, Suriye ile sınır komşusudur. Türkiye'yi Suriye'ye bağlayan anayolların biri üzerinde bulunmaktadır.

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

Mardin ili Güneydoğu bölgesinin Dicle bölümünde yer alır. İlin güneyinde Suriye, batısında Şanlıurfa, kuzeyinde Diyarbakır ve Batman, kuzeydoğusunda Siirt ve doğusunda Şırnak bulunur (Şekil 4.2.).

Mardin, 36°55' – 38°51' kuzey enlemleri ve 39°56' – 42°54' doğu boylamları arasında yer almaktadır. 2013 yılında Merkez, Midyat, Kızıltepe, Nusaybin, Savur, Mazıdağı, Yeşilli, Ömerli, Derik ve Dargeçit olmak üzere 10 ilçe ve 579 köy Mardin'e bağlıydı (Mardin Valiliği 2013). Ancak 2014 yılında yapılan değişiklikle Mardin Merkez ilçe ismi Artuklu ilçe ismine ve köyler de mahallelere dönüştü. Böylece Mardin, Artuklu ilçesine bağlı 91 mahalle, Dargeçit ilçesine bağlı 41 mahalle, Derik ilçesine bağlı 78 mahalle, Kızıltepe ilçesine bağlı 179 mahalle, Mazıdağı ilçesine bağlı 53 mahalle, Midyat ilçesine bağlı 72 mahalle, Nusaybin ilçesine bağlı 84 mahalle, Ömerli ilçesine bağlı 46 mahalle, Savur ilçesine bağlı 41 mahalle ve Yeşilli ilçesine bağlı 14 mahalle ile toplam 699 mahalleye sahip oldu.

Şekil 4.2. Mardin haritası (mardin.gov.tr 2013)

4.3. Jeolojik Yapı

Mardin'in, topraklarının yaklaşık % 4,8'ini kaplayan dağlar doğu - batı istikametinde uzanır ve ovidan ortalama 600 metre yükseklikte çok geniş bir kütle oluşturur. Yükselti bazı kesimlerde 1.000 m. üzerine çıkar. Dağlar genellikle çıplaktır. Büyük bölümü kalkerli olduğundan çatlaklar ve yarıklar oluşmuştur. Yüzey suları çatlaklardan dibe çekilmekte ve ovalara yakın platolarda yüzeye çıkmaktadır. Killi ve kireçli yapılı topraklarda Mardin, Mazıdağı, Derik, Midyat, Savur ve Nusaybin'in yükseklerinde meşe ağaçlarına rastlanır. Dağların kalkerli kesimleri hızla aşınarak platolara dönüşmüştür. Bu platolar yer yer yüzeye çıkan lavlarla kaplıdır. Mardin'de Gümüş Çayı, Çağçağ suyu ve Savur Çayı yanı sıra Seyhan Deresi ve Yeşilli Gülizar

Deresi bulunmaktadır. Dicle ve Fırat nehirlerinin kolları il topraklarında koridor oluşturmuştur. Dicle Vadisi ile Kızıltepe, Mardin ve Nusaybin Ovaları mevcuttur (mardin.gov.tr 2013).

4.4. İklim ve Bitki Örtüsü

Mardin iklimi Akdeniz iklimine benzer özellikler taşır. Yazlar çok kurak ve sıcak, kışları ise bol yağışlı ve ılımandır. Mardin'de kış mevsiminde oluşan yüksek basınç alanı, kış aylarının soğuk geçmesine yol açar. İlin kuzey kesiminde zaman zaman kara iklimine benzer özellikler görülmektedir. Mardin'in iklimini ova ve dağ kesimi olarak iki şekilde değerlendirdiğimizde iki kesimdeki farklılık yağış, sıcaklık ve rüzgâr değerlerinde ortaya çıkar. Ova kesiminde yazlar çok sıcak geçer, kışlar ise ılıman ve yağmurludur. Bu kesimde az miktarda ve kalıcı olmayan kar yağışları görülür. Dağ kesiminde ise yazları ovaya nispeten daha serin, kışlar ise şiddetli rüzgâr, bol yağmur ve kar yağışlı olarak geçmektedir (Güneş 2012).

Mardin, çalılıklar, otsu bitkiler, meyve ağaçları ve orman ağaçları bakımından değişik türlerin varlığı ile çeşitlilik göstermektedir. Bunun asıl sebebi, ova kesimi ile dağ kesimi arasında yükselti farkının 600 m. civarında olması ve iklim özelliklerinin yer yer farklılık göstermesidir (Güneş 2012).

Mardin üzerinde meşe ormanı ve çalılıklara rastlanırsa da ovada step görünüşü hâkimdir. Mardin merkezinde ise küçük ağaç grupları ve çevrede oldukça yoğun bir biçimde bağlar görülmektedir. Şehrin üzerinde bulunduğu tepenin eteklerinde, ovada ise tarla tarımı yapılan topraklar zengin buğday üretimi ile tarih boyunca önemini korumaktadır (Alioğlu 2000).

4.5. Demografik Yapı

Anadolu'nun birçok kenti gibi zengin bir etnik ve dinsel yapıya sahip olan Mardin, tarihi boyunca Arapça, Süryanice, Kürtçe, Ermenice, Türkçe ve Yunancanın yazılıp konuşulduğu ve bugün de bunlardan birkaçının konuşulmakta olduğu bir bölgedir. Hristiyan grupların yanı sıra, Museviler, Yezidiler ve Şemsiler de bölgenin sakinleri olmuşlardır. Kent, yirminci yüzyıl boyunca hızla Müslümanlaşmış olsa da, bu dinlerin kentteki etkisi her adımda hissedilmekte ve görülmektedir (Aydın ve ark. 2000).

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2012-2014 verilerine göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusu ve Türkiye toplam nüfusu incelendiğinde, Mardin'in nüfusunun, Türkiye toplam nüfusundan daha hızlı artmakta olduğu, buna karşın Güneydoğu Anadolu bölgesi nüfusundan daha yavaş artmakta olduğu görülmektedir.

Mardin'de, Cumhuriyetin kurulmasından sonraki ilk nüfus sayım tarihi 1935'de 22517 olarak belirlenmiş ve nüfusun 1940'da 23270, 1945'de 18522, 1950'de 19354, 1955'de 24329, 1965'de 28382, 1970'de 33740 olduğu ve 2007'de 745778, 2012'de 773026 olduğu TÜİK sonuçlarından görülmür.

4.6. Ulaşım

Mardin, Antalya ve Alanya limanlarından gelen yolun, Sivas'tan güneydoğuya ayrılarak Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya giden bir kolu üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Diyarbakır, Urfa ve Mezopotamya'ya, Fırat ve Suriye'ye, Midyat, Tur Abdin ve Dicle'ye giden yolların kavşağında olma konumu da Mardin'in ortaçağ ve yeniçağın ilk zamanlarında ve daha sonraları geniş bir bölgenin kontrolünü elinde tutabilmesini sağlamıştır (Alioğlu 2000).

Günümüzde ise Mardin, çevresine ve büyük şehirlere karayolları, demiryolları ve son yıllarda yoğun bir şekilde havayolları ile bağlanmaktadır. Ancak demiryolları artık yolcu taşımacılığında kullanılmamaktadır. Bu yollar Mardin'i, Diyarbakır yolu ile Doğu ve İç Anadolu'ya, Kızıltepe yolu ile de Urfa ve Gaziantep'e bağlamaktadır.

Mardin, karayolları yönünden özellikle uluslararası ulaşım (tarihi İpek Yolu) bağlantıları üzerinde oluşu nedeniyle bölgenin diğer illerinden daha iyi durumdadır. İlde iki ana ulaşım eksenine vardır. Birincisi, Mardin'i Şanlıurfa ve Gaziantep üzerinden Adana'ya bağlayan E-90 karayolu, aynı zamanda Avrupa ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki tır taşımacılığının yapıldığı ana eksendir. İkincisi ise Mardin'i Suriye ve Irak'a bağlamaktadır. Yollar her mevsim geçit vermektedir. İl Merkezine bağlı tüm ilçelerle karayolu irtibatı mevcuttur (Güneş 2012).

4.7. Sosyal Yapısı

Mardin'de Artukoğulları ile birlikte yaşayan Türk döneminin hemen öncesinde; yerli unsurlar ve 7. yüzyılda İslam egemenliği ile ortaya çıkan Araplar şehir halkını

oluşturmuşlardır. 16. yüzyılda tahrir defterlerinde şehir halkının, Şafi veya Hanefî Müslümanlardan, Erâmini olarak anılan Hristiyan'lardan, Yahudi'lerden ve Şemsilerden oluştuğu belirtilir. Buckingham'a göre; 7. Yüzyılda Nasturi Kilisesinin ana şehirlerinden ve 12. Yüzyılın başından beri de patriklik merkezi olan Mardin'in tarihi boyunca etkili bir Hristiyan tabana sahip olduğu görülür. Süryaniler çoğunluğu oluşturduğu, Ermenilerinde içeren çeşitli mezheplerden Hristiyanlar ile birlikte Yahudiler, Kürtler, Şemsiler, Müslüman Araplar ve Türkler şehrin etnik mozaikini oluşturan tamamlayıcılar olarak daima var olmuşlardır (Alioğlu 2005).

Değişik özellikleri olan toplulukların bir arada yaşadığı Mardin'in bu kozmopolit yapısının, sosyal ilişkileri etkileyerek hoşgörülü bir ortamın yarattığını çeşitli dönemlerde şehre gelenler tarafından belirtildiği bilinir. Artukoğulları döneminde imar faaliyetleri sırasında eğitim yapılan o çağdaki ifadesi olan medrese, cami yapımına bir hayli önem verilmiştir. 3000 yıllık egemenlik sırasında üretilen birçok örnek, konuya ilişkin somut dayanaklar olarak ortaya çıkmaktadır. İlk döneminde temelleri atılan, daha sonra devam eden bu kültür ortamında, azınlıkların da öğretim faaliyetlerini kısıtlanmadığı kendilerine ait eğitim varlığının özgürce sürdürmelerini sağlandığı belgelerden anlaşılmaktadır. Türklerin ve azınlıkların ilk eğitim kurumlarının yerine, geç dönemlerde bugünkü anlamda okulların aldığı görülen Mardin'de 19. Yüzyıl sonlarında Cuinet, Müslümanlara ait 3 medrese, 1 rüştiye koleji, ikisi kızların olan 25 ilkokul; Katolik Ermenilerin 2 erkek okulu, Protestan Ermenilerin, Amerikan misyonuna ait eğitim programı çok yüklü 2 erkek, 1 kız okulu; Katolik Keldanilerin 2 erkek ilkokulu; ayrıca Latinlerin de birçok ilkokulu olduğunu eğitimlerinde Türkçe, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve toplulukların kendi dillerinin kullanıldığını belirtir. 1924 yılına kadar Amerikan elçiliğinin Mardin'de okul açabildiği de bilinmektedir. Bugün ise ülkenin eğitim programının farklı düzeylerdeki okulları hizmet sunmaktadır (Kılıç 2010).

4.8. Ekonomik Yapı

16. Yüzyıla ait Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında; bu yüzyılda ekonomik açıdan canlı bir Mardin tablosu çizilmektedir. Bu canlılığın üç temel kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi, bölgelerarası transit ticaretin kente olan ekonomik katkısıdır. İkincisi, kent merkezinde ve hemen civarındaki birkaç köyde, zaman zaman önemli

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

boyutlara varan dokumacılık, boyacılık gibi küçük işletmeler halinde örgütlenmiş el zanaatları, küçük çaplı sınaî üretimde bulunan imalathaneler ile mütevazı ölçekteki bağ ve bahçe tarımıdır. Kent ekonomisinin dayandığı üçüncü önemli sektör ise, kenti çevreleyen kırsal alandaki tarımsal faaliyet ile hayvancılıktır. Her ne kadar sanayi sonrası tarım ekonomisiyle daha organik ilişki içinde olsalar da, Mardin'in ekonomisinde ilk iki sektörün boyutunun hiç de küçümsemeyecek bir derecede olduğu anlaşılmaktadır (Aydın ve ark. 2000).

Günümüz Mardin ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve ticarete dayalıdır. Mardin, büyük, orta ve küçük ölçekli sanayi işletmelerine sahip olmasına rağmen sanayileşmemiştir. Bunun nedeni ise ilin sermaye sahiplerinin daha çok sanayinin yoğun olduğu batı illerinde yatırım yapmayı tercih etmeleridir. Mardin'in sanayileşme adımı olarak ilin İl Özel İdaresi, Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) ve Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK) ile bazı sanayi tesisleri kurulmaya başlanmıştır. Bu tesisler, Çimento ve Kireç üretim fabrikaları, Fosfat işletim fabrikası, yem ve boru fabrikalarıdır (Güneş 2012). Ayrıca son yıllarda tekstilde de hızlı bir gelişme görülmektedir.

4.9. Geleneksel Kent Dokusu

Mardin geleneksel kent dokusu; kale ve şehir surları, sokak ve meydanlar, mahalleler, çarşılar, dini ve sosyal amaçlı yapılar alt başlıklarında incelenmiştir.

4.9.1. Kale ve Şehir Surları

Şehirlerin kuruluşunda ve gelişiminde kalelerin rolü büyüktür. Kaleler genel olarak düşman saldırılarına karşı bir savunma ve sığınma yerleri olarak stratejik olan sağlam bir zemin üzerine inşa edilirler. Mardin kalesi de şehrin yerleştiği bölgenin stratejik olarak en yüksek tepesinde kayalıklar üzerinde kurulmuştur (Şekil 4.3.).

Kale, doğuda 1200 metre, batıda 1180 metre yüksekliklere sahip bir tepenin üzerindeki düzlükte yer alır. Kalenin duvarları, burçları ve kapladığı yerleşme ile doğudan batıya 800 metre, kuzeyden güneye en dar yeri 30 metre, en geniş yeri 150 metre boyutlarındaki düzlükte kurulmuştur (Alioğlu 2000).

Şekil 4.3. Mardin Kalesi (2014)

Tepenin en üst kısmında falez şeklinde kayalıklar üzerinde bulunan düzlük, doğal olarak bir kale meydana getirmektedir. Bu yüzden de Mardin kalesinde duvarlar, ancak bu falezin diğer taraflara nispetle daha eğimli olan yerlerinde görülür. Çıkışa elverişli olabilecek eğimli kısımların duvarlarla örülüp kuvvetlendirildiği kalenin yalnız güneyinde tek bir girişi vardır. Kalenin en yüksek kısmı olan doğu kesiminde radar üssü bulunmaktadır. Kaledeki evler ve diğer yapılar (Kale Camii, Hızır Camii ve Konak-Saray) harap durumdadır (Altun 2011). Mardin Valiliği İl Mahalli İdareler Müdürlüğü bilgilerine göre, 30 Mayıs 2011 yılında rölövesi hazırlanmış ve aralık 2012 yılında Bölge Koruma Kurulunda görüşülerek onaylanmış olan Mardin Kalesi güçlendirme ve restorasyon projesi İl Özel İdaresi tarafından 28/11/2013 tarihinde yapılan uygulama ihalesi ile kale restorasyon çalışmalarına başlanılmıştır. Devam eden çalışmalar ile Mardin Hava Radar Mevzi Komutanlığı'na bağlı olan radar üssü de kaldırılarak kale, turizme kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Doğrudan kalenin yapımıyla ilgili olarak bir bilgi bulunmamasına rağmen, Doğu Roma İmparatorluğu döneminde tamir edildiği bilgisine dayanılarak, İran hükümdarı Ardeşir tarafından sürgün edilen “*Mardeliler*” tarafından inşa edilmiş olabileceği iddia edilmektedir. Bu konuda önemli araştırmalar yapmış olan Ara Altun, kalenin bugünkü bilgileri ile 10. Yüzyılda Hamdaniler tarafından yaptırılmış olduğunu, buna karşılık

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

Dupre'den alıntı yaparak kalenin Roma döneminde onarım gördüğü iddiası ile kale yapımının Roma öncesine kadar götürüldüğünü belirtmektedir. Bu iddiaya yine kendisi cevap vererek, Mardin ve çevresindeki taş işçiliği geleneğinin değişmezliğine rağmen, bugünkü kale kalıntılarının İslami devir öncesine hele Roma devri öncesine inemeyeceğini söylemektedir (Altun 1971).

Bundan dolayı kale inşasının İslam öncesi döneme kadar gidemeyeceği, Hamdanilerin bölgede hâkimiyet kurmaları sırasında Hemdan b. Hasan tarafından kalenin yeni baştan yaptırıldığı görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir.

12. yüzyıldan itibaren Mardin şehrinde üç yüzyıl sürerek önemli izler bırakan Artuklu dönemi ile birlikte şehrin kalenin dışına taştığı ve kalenin güney eteği ve çevresinde yerleşmesini yeni mahalleler, camiiler, hanlar, medreseler, çarşılar ile pazar yerleri inşa edildiği görülmektedir. Bu dönemde yeniden inşa edilen kale yalnız savunma anlamıyla değil aynı zamanda mimari özelliğiyle de yeni bir çehreye kavuşmuştur (Gürbüz 2006).

4.9.2. Sokak ve Meydanlar

Bulunduğu tepenin güney yamacında 2,5-3 km boyunda ve geniş yeri 500 m olan arazide çizgisel gelişmişlik göstererek yer alan Mardin, yapılanma alanının sınırlılığı nedeni ile sivil ve dini mimarlık örneklerinin daha çok da evlerin oturduğu bir dokuya sahiptir. Bu dokunun en belirgin özelliği Anadolu'daki eski yerleşmelerin birçoğunun ve Türk döneminin karakteristiği olan organik sokaklarıdır. Bütün yapı türlerinin şehir dokusu içindeki homojen dağılımlarına bir odak noktası yaratma çabalarının olmamasına uygun olarak, sokakların oluşmamasında da bir kademelenme söz konusu değildir. Bir ortaçağ şehrinin en önemli merkezi olan Mardin'de sokakların ne boyutlarında, ne de yönlendirmelerinde bir önem sırası güdülmediği anlaşılmaktadır. Ancak sokakların oluşmasında bazı biçimlenmeler bir özelleşme olarak görülmektedir. Örneğin, bir arada birkaç eve hizmet veren çıkmaz sokaklar, sokaktan evlere girişte yapılan sahanlıklar, sokakların bazen üstlerin de altta bir geçit bırakarak (abbara) yapılanmalar gibi durumlar ortak kullanım alanları ile özel kullanım alanlarının başka bir deyişle mülkiyet hakkının nereden başlayıp nerede bittiğinin önemli göstergelerindendir (Dolapönü 1972).

Sokaklar, boyut olarak çağın ulaşım özelliklerinin, yönlendirme olarak da, parselasyonun belirleyiciliğinde biçimlenmiştir. Şehir içi ulaşımında, sanayi öncesi toplumlara özgü olarak yaya ulaşımın önemli bir yer tuttuğu Mardin’de sokakların boyutları, insan ölçülerinin yanı sıra bölgede kullanılan eşek, at, deve gibi taşıma hayvanlarının ölçüleri de dikkate alınarak, oldukça dar yapılmıştır. Yörede geniş sokaklar “iskak”, patika biçimindekiler ise “zabok” olarak adlandırılmıştır. Sokaklar, yerleşme dokusuna bağlı olarak doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusundadır. Doğru-batı yönünde, şehrin üzerinde bulunduğu yamaca paralel, bazen eğimli, bazen de düzdürler. Bu yöndeki sokaklara dik konumdaki sokaklar eğimden dolayı basamaklaşarak merdivene dönüşmüştür. Yüksek kalın taş duvarlar ile yapılardan ayrılan sokakların (Şekil 4.4.) onlarla olan ilişkisi doğu, batı ve kuzeyde giriş kapıları, havalandırma pencereleri, gönye ve düz çıkmalar düzlemindedir. Güneydeki sokaklar ise, Mezopotamya Ovası’na bakan geleneksel yapıların tüm cephe biçimlenmelerinin kısmen de olsa algılanabildiği yerlerdir (Alioğlu 2005).

Dokusundaki, yapılanmaların son derece yoğun olduğu Mardin de sokaklar bazen bir çeşme ile buluştuğunda ya da birden fazla sokağın kesişme noktasında kendiliğinden oluşan ve meydan olarak nitelendirilebilecek genişlemeler, çok az olan yapılanmamış alanlar ve yapıların sahip olduğu avlular dışında şehirdeki yegâne boşluklardır. Geleneksel şehrin sokak, çıkmaz, sokak, meydan biçiminde ortaya çıkan alanlarda doğal taş döşeme kaplamasından, kabaltı (abbara) denen gölgeli geçitlere ve onların boyutlarına kadar her türlü birimde örtülü bir planlanmanın varlığı hissedilmektedir (Akyüz 1998) (Şekil 4.4.).

Şekil4.4. Sokak ve kabaltı (abbara)

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

4.9.3. Mahalleler

Mardin’de 16.yy’da Bab-ı Cedid, Zarraka, Babul Kölesiye, Şemsiyye, Zeytun, Yahudiyan, Kamil ve Bimaristan olmak üzere dokuz mahalle vardır. 19. Yüzyılda Mardin Hâkimi Muhammed Bey, şehrin idari bölünmesini 13 mahalleye ayırarak sürdürür. Buna göre Savur Kapı (Şemsiye), Kölesiyan, Yenikapı (Bab-ı Cedid ve Zeytun mahallerinin bir kısmı), Emineddin (Kamil ve Bimaristan), Medrese (Sevindik), Çubuk (Kıssis) mahalleleri şehir dokusundaki yerlerini almışlar. Cumhuriyet döneminde yeniden ele alınan idari bölünmenin sonunda şehir, Savurkapı, Gül (Kölesiyan), Şehidiye, Medrese, Teker (Tekke), Ulucami, Şar (Kıssis) Eminettin Necmettin (Zarraka) Diyarbakır Kapı, Yenikapı mahallelerine biçimde 11 mahalleye bölünmüştür (Dolapönü 1972).

Mahalleler oluşturulurken akraba-hısım ilişkileri göz önüne alınarak düşünülmüştür. Etnik yapı, dil, din, kültür birliği gibi etmenler mahallelerin oluşumunda önemli bir katkı sunmuştur. Dolayısıyla bu etmenler süreç içerisinde kazandıkları özellikleri şehir bütünlüğünü etkileyerek yerleşim yerleri ve buradaki mekânların şekil ve biçiminde önemli bir katkı sunmuşlardır. Mahallelerin gerek isimleri gerekse dokusu yaşamla tarihi süreç içerisinde gözlemlenebilmektedir. Dini veya etnik grupların bir arada bulunduğu mahalleler isimlerini bu özelliğe göre almışlardır (Ateş 2006).

Mahalle isimlerinin ve dokusunun geçirdiği evreler kronolojik bir sırayla izlendiğinde, etnik unsurun, mahallenin var oluş ya da soyut anlamda yok oluşunu belirlediği görülmektedir. Nitekim Kıssis ve Bâbü’l-Hammara mahallelerinde Hristiyanların, Şemsiyye Mahallesi’nde güneşe tapan Şemsilerin, Yahudiyan Mahallesi’nde Yahudilerin ikametlerinin devamlılığı, azalması veya yok olması mahallelerin geleceğini etkilemiştir. Buna bağlı olarak Hristiyanların ikamet ettiği Kıssis Mahallesi, adı değişse de cemaatinin sürekliliğinden kaynaklanan niteliğini günümüze kadar sürdürmüştür. Şemsilerin ve Yahudilerin aksi durumları ise mahallelerinin adlarının ve nüfus yapılarının değişmesine neden olmuştur (Alioğlu 2000).

Mardin’de gerek şehrin nüfuzlu ailelerinin yoğunluk gösterdiği merkezi oluşturan çarşı bölgesinde gerekse diğer mahallelerde, aynı zamanda farklı statüdeki

ailelerin evleri yan yana yer almıştır. Mahallenin etnik özelliği Mardin’de uzun süre etkili olmuştur. Mardin’in endüstriyel yatırımlardan payına düşenin oldukça az olduğu bir şehir olması, onun Cumhuriyet dönemi ile birlikte köklü ve hızlı bir değişime girmesini engellemiştir. Ancak sosyal değişimlerin yansımasını bulduğu 1950’li yıllardan sonra, mahalleler geleneksel tanımlarını kaybetmiş ve farklı mekânsal sonuçlara neden olabilecek yeni bir kimlik edinmeye başlamıştır (Alioğlu 2005).

4.9.4. Çarşılar

Ticari açıdan önemli olan çarşılar Mardin’de ekonomik etkinliklerin gerçekleştirildiği mekânlardan biri olup, kayıtlarda “sûk” olarak geçmektedir. Belgelerde “Sûk’ul Kebir”, “Sûk’ul Sultani”, “Sûk’ul Tavîl”, “Sûk’ul Dakik” gibi kullanımlarla görülen *sûk* kelimesi çarşı, pazar, alım-satım yapılan yer anlamına gelmektedir (Devellioğlu 1997).

Mardin çarşı dokusunda diğer geleneksel Anadolu şehirlerindeki benzer XVI. Yüzyıldan beri Sipahiler Çarşısı (Revaklı Çarşı), Atarlar Çarşısı, Kayseriyye (Bedesten), Çarıkçılar Çarşısı, Marangozlar Çarşısı gibi çarşı birimleri şehir merkezinde yapılmışlardır. XVIII. yüzyıldaki defterlerde ise ismi geçen çarşılar şunlardır; Büyük Çarşı (Suk’ul Kebir), Uzun Çarşı (Suk’ut Tavail, Sultan Çarşısı (Suk’ul Sultani), Gazallar (İplikçiler) Çarşısı, Hallakin (Berberler) Çarşısı, İbn-i Ammar Çarşısı, Bakkallar Çarşısı, Un Çarşısı (Suk’ud Dakik), İmamüddin Çarşısı, Kayseriyye Çarşısı, Neccarin (Marangozlar) Çarşısı, Attarlar Çarşısı, Keçeciler Çarşısı, Hayyatın Çarşısı, Allaflar Çarşısı, Bab’us Sor Çarşısı, Se’arin Çarşısı, Sadık Ağa Çarşısı olarak isimleri geçmektedir (Gürkan 2012).

Belgelerde ismi geçen çarşıların dışında Abdulgani Efendi’de zikredilen çarşılar ise; Sûk’ul Han (Buğday Pazarı), Sûk’ul Bakara, Sûk’ul Kutn, Hasan Ayyâr, Kasaplar Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Serracler Çarşısı, Yemeniciler Çarşısı ve Meşkin Çarşısıdır (Abdulgani efendi 1999).

Endüstri öncesi toplum yaşamında, geleneksel şehir dokusunda, iç ve dış ekonomik ilişkilerin belirlendiği yer ticaret merkezidir. Daima yoğun ticaret yolları üzerinde yer alarak insanların ve her türlü malın buluşma, değiş tokuş yeri olma özelliği, Mardin’deki geleneksel çarşının niteliğini ve boyutlarını etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Çarşı, doğrusal gelişmişlik gösteren şehir dokusunda oldukça büyük

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

bir alana yerleşmiştir. Şehrin hemen hemen ortalarına rastlayan bölgede Şar Mahallesi'ndeki Abdülaziz Camii'nin alt kısımlarında, önce tek sokak olarak başlayan çarşı, giderek birkaç sokak artarak Ulu Cami'yi kendine merkez yapıp, Reyhanîye Camii'nin önlerine kadar uzanır. Böylece, Mardin'in geleneksel sınırlarındaki bir şehir için oldukça farklı boyutta bir ticaret merkezi ortaya çıkmıştır (Alioğlu 2000).

Bugün Mardin endüstri öncesi geleneksel şehrin ekonomik özelliklerine artık sahip değildir. Ancak şehirde bu yapının karşısı gibi düşünülebilecek ekonomik düzen de oluşmamıştır. Şehir yakın çevrede olup da sanayi tesislerine sahip yerleşmelerin içinde kalarak ekonomik faaliyetlerini buradaki oluşumlara bağımlı kalarak sürdürmektedir. Şehirdeki bu oluşum dokuda mekân olarak yansımaları bulurken, doğallıkla sanayi şehrine dönüşen yerleşmelerden daha az tahribata neden olmuştur. Böylece geleneksel çarşı dokusu bütünü ile kullanılırken şehir içinden geçen anayolun (tek otoyol) iki yanında doku özelliğinin tersine dükkânlar oluşmuş ve ticaret akışı geleneksel şehri bir baştan bir başa kesen bir biçim almıştır. Mahalle bakkal, fırın, manav gibi ticari eylemlerinin, geleneksel şehir dokusunda olduğu gibi ama bazı üretimlerin de şehir dokusuna sızdığı ve de bunun yanında bazı evlerin dükkâna dönüştüğü dolayısıyla da dokuya zarar verdiği görülür (Kılıç 2000).

4.9.5. Dini ve Sosyal Amaçlı Yapılar

Geleneksel Mardin şehrinin dini ve sosyal amaçlı yapılarında üç evre tespit edilebilmektedir. Bunlar Artukoğulları, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemleridir. Bütün bu dönemlerde cami, mescit, külliye, medrese, zaviye, türbe, hamam gibi yapı türlerinin şehir dokusuna homojen bir şekilde dağılarak oluştukları görülmektedir. Mardin'deki cami ve mescitlerde genel olarak enine gelişmişlik vardır. Bu şemanın en olgun örneği 12.yy sonlarında bugünkü şeklini alan çok ayaklı cami şemasının bir çeşidi olan mihrap önü kubbeli ve enine gelişmiş bir formun uygulaması görülür. Mardin Ulu cami bu tipin en gelişmiş örneği olarak nitelendirilen Kızıltepe Ulu Camii'nden az bir zaman önce yapılmıştır. Sonrasında 14. yy. da Latifiye, 15. yy. da Reyhanîye ve 17. yy. da Zahiri, biraz daha farklı olmakla birlikte 14. yy. da Bab-es Sur camilerinde özünde Ulu Cami'deki plan şemasının egemen olduğu bir anlayış vardır. Bunların dışında 14. yy. da Kale, Molla Hayri, 15. yy. da Çubuk, Şeyh Mamude Turki; Pamuk (Şeyh Mamude dindarı); 16. yy. da Kışeyr, Arap; 17. yy. da Halife (Hacı Ömer), Şeyh Şarran gibi cami

ve mescitlerde enine gelişmiş şemanın ısrarlı bir davranışla ele alındığı görülmektedir (Dolapönü 1972).

Şekil 4.5. Kasımiye Medresesi

İslam devletleri egemenliği söz konusu olduğunda şehirdeki yapım programı yeni bir içerik kazanmıştır. Arap-İslam devletleri dönemi belirgin değilse de Artukoğlu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerine referans veren cami, mescit, külliye, medrese, zaviye, türbe, hamam gibi yapı türleri şehir dokusuna Türk-İslam kimliğini eklemiştir. Artukoğulları döneminde, 12. yüzyılda Emineddin ve Necmeddin külliyesi, Hüsamiye Medresesi, Ulu Cami, Hatuniye (Sitti Radviyye) Medresesi, Radviyye Hamamı; 13. yüzyılda Marufiye Medresesi, Şehidiye Medresesi, Muzafferiye Medresesi, Yeni Kapı Hamamı, Melik Mansur Medresesi; 14. yüzyılda Ulu Cami Hamamı, Altunboğa Medresesi, Latifiye Cami, Bâbü's-Sûr (Melik Mahmut) Camii, Molla Hari (Süleyman Paşa) Camii, Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi (Şekil 4.5.), Kasımiye Medresesi gibi yapılar inşa edilmiştir (Alioğlu 2005).

Mardin'de Artukoğullarından sonra egemen olan Akkoyunlular döneminde; 15. yüzyılda Kale Camii, Şeyh Kasım Halveti Mescidi, Çabuk Camii, Şeyh Mahmut Türki Camii, Reyhaniye Camii, Hamit Camii, Hamza-i Kebir Zaviyesi, Cihangir Bey Zaviyesi, Hamza-i Sagir Zaviyesi, Şah Sultan Hatun Medresesi inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde ise; 16. yüzyılda Kıseyri Camii, Arap Camii; 17. yüzyılda Zairi Camii; 18. yüzyılda Halife (Hacı Ömer) Camii, Şeyh Şarran Mescidi; 19. yüzyılda Hamid Camii, Hamidi türbeleri inşa edilen yapılar olmuştur (Alioğlu 2005).

4. MARDİN TARİHİ, COĞRAFYASI VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

Mardin’de 19. yüzyılın sonlarında kışla, idare ve okul binaları yapılmıştır. İlk geleneksel eğitim kurumlarının yerini, geç dönemlerde bugünkü anlamda okullar almıştır. XIX. Yüzyıl sonlarında Cuinet’ye göre Mardin’de, Müslümanlara ait 3 medrese, 1 rüştiye, ikisi kızların olan 25 ilkokul vardır. Raporda, Katolik Ermenilerin 2 erkek okulu; Protestan Ermenilerin, Amerikan Misyonu’na ait, eğitim programı çok yüklü 2 erkek,1 kız okulu; Katolik Keldanilerin 2 erkek ilkokulu; Katolik Süryanilerin 2 ilkokulu; Yakubi Süryanilerin 1 ilkokulu; ayrıca Latinlerin de 1 kız ve 1 erkek ilkokulu olduğu belirtilmektedir (Alioğlu 2000).

5. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE MALZEME VE YAPI HARÇLARI

Bu bölümde geleneksel Mardin mimarisinde kullanılan malzemelerin geleneksel ve modern yöntemlerle üretilmesi ve yapı elemanlarının yapım tekniği konusunda bilgiler verilmiştir.

5.1. Yapı Malzemeleri

Geleneksel Mardin mimarisinde yapı malzemeleri olarak; başta taş olmak üzere toprak esaslı malzemeler (kerpiç ve tuğla) ile ahşap ve demir kullanılmıştır. Bu malzemelerin geleneksel ve yeni yöntemle üretilmesi hakkında bilgiler verilmiştir.

5.1.1. Taş

Geleneksel Mardin yapıların asıl yapı malzemesi taştır. Tümüyle doğal bir malzeme olan taşlar, tarihin her döneminde yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Malzeme olarak uzun ömürlü ve dayanıklı olması zamanımıza kadar taş yapıların kalmasının nedenini teşkil etmiştir. Hava etkilerine en çok dayanan, taşıyıcı gücü fazla, doğada fazla miktarda bulunan taş, mimarlığın ana malzemesi olarak kabul edilmiştir.

Taş, çekme dayanımı çok düşük, buna karşılık basınç dayanımı yüksek olan bir yapı gerecidir (Hasol 1998).

Taşın taşıyıcı duvarlarda kullanımı Anadolu içinde dağılmış olarak her bölgede rastlanabilir. Fakat taşın esas yapı malzemesi teşkil ettiği bölgeler Ege ve Akdeniz sahili, Güneydoğu, Kuzey Suriye, Orta Anadolu'da Erciyes çevresindeki volkanik topraklar üzerine kurulmuş Niğde, Kayseri, Nevşehir illeri ve Doğu Anadolu'dur (Kaya 1996, Çavdar 2009).

Mardin mimarisinde taş, yapılarda dört biçimde kullanılmıştır. Bunlardan biri taşın, kesme taş görünümlü olarak örgüye girmesidir. Avluya ve terasa bakan bütün cepheler, tonoz başlangıç seviyesine kadar iç mekân duvarları, bazen de doğu, batı ve kuzey cepheleri kesme taş görünümündedir. Bir diğer taş çeşidi, kabaca yontularak örgüye sokulanıdır. Taş bu biçimi ile zemin kat avlu duvarı ve Mardin Ovası'na bakmayan cepheler gibi yerlerde kullanılmıştır. Bir diğer taş çeşidi olan moloz taş, çok önemli olmayan duvar yapımlarında, sandık duvar yapımında iç örgüde ve tonoz ya da kubbe örgüsünde tercih edilen bir taş türüdür. Taşın dördüncü hali ise bezeme amacı ile iç ve dış mekânlarda

kullanılmasıdır (Alioğlu 2000).Yapılarda kullanılacak olan taşlar elde edilişlerine göre toplama taşlar ve ocak taşları olarak iki grupta toplanabilir (Çavdar 2009).

Toplama Taşları; yüzeydeki kayaların parçalanması sonucu oluşan taşlardır. Bu taşlar toprak yüzeyinde veya bir bölümü toprak altında kalacak şekilde bulunabilirler. Ayrıca dere ve nehir yataklarından toplanabilirler. Bu tip taşların ortak özellikleri uğradıkları erozyon nedeniyle pürüzsüz ve yuvarlak yapıda olmalarıdır. Eski bina yıkıntılarından elde edilen taşlar da yine bu gruba sokulabilir.

Ocak Taşları, toprağın derinliklerinde yer alan kaya damarlarının açılarak “taş ocağı” haline getirilmesi ile elde edilirler. Yapılarda kullanılan taşlar genellikle ocaklardan elde edilirler. Yapı taşları ocaktan çıkartıldıktan sonra yerine göre az veya çok işlenerek kullanılır. Bütün taşlar, özellikle kalker miktarı fazla olanlar, ocaktan çıkarıldığı anda yumuşak, yani işlemeye elverişlidirler. Zamanla sertleşerek işlenme özelliğini yitirirler. Taşlar az işlenmiş olarak temel ve duvar yapımında, çok işlenmiş olarak ise kaplama işlerinde kullanılır (Öneş 1988, Çavdar 2009).

5.1.1.1. Taşın Yapıda Kullanımı

Yapı taşları işleniş şekillerine göre moloz taşlar, kaba yonu taşlar, ince yonu taşlar ve kesme taşlar olarak dört guruba ayrılır (MEGEP 2006, s.3-4):

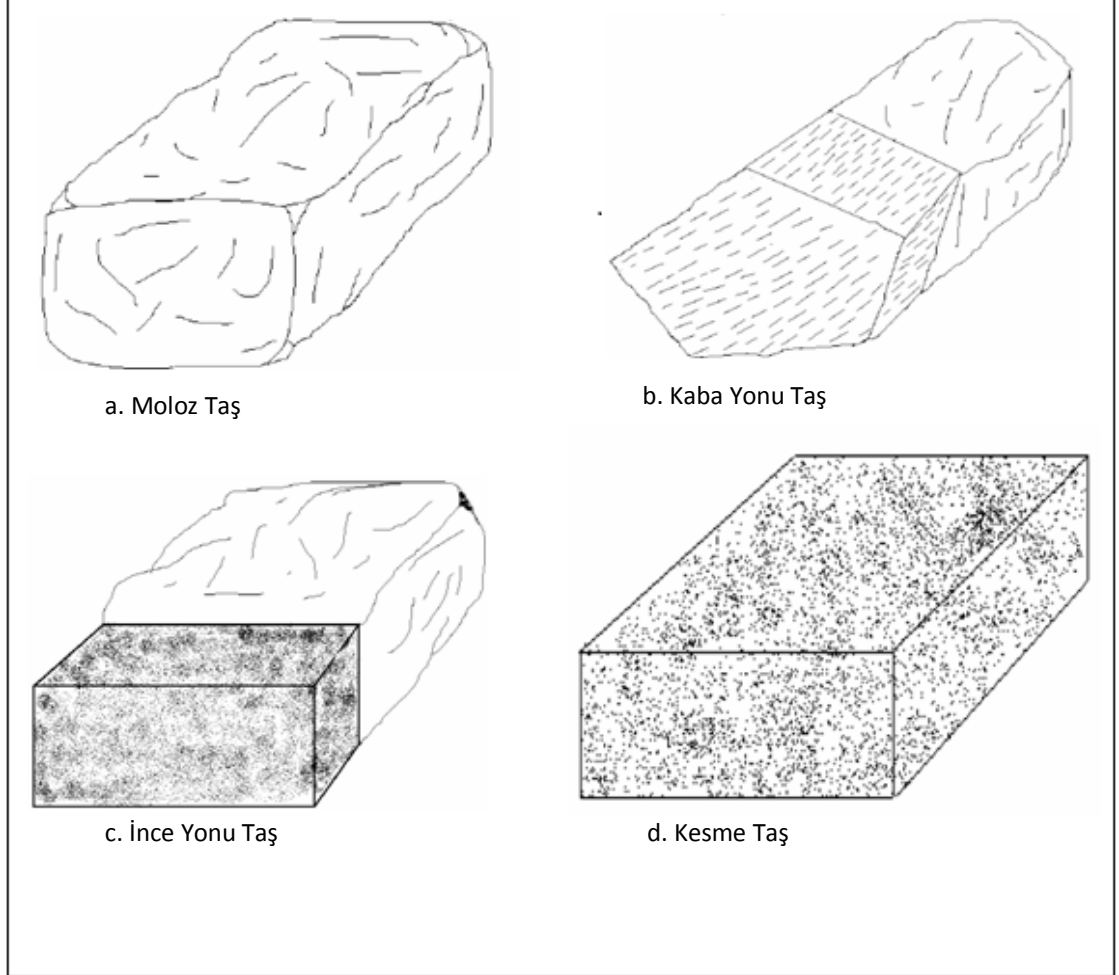
*“**Moloz Taşlar,** ocaktan çıkartıldıktan sonra çekiç ile çıkıntılı ve sivri yerleri kırılır. Bu taşların yüzleri düzgün olmadığından yapılan taş duvarın örgüleri ve ön görünüşleri düzgün olmaz. Duvar yapımında kullanılacak moloz taşların en dar kenarı minimum 10 cm olmalıdır (Şekil 5.1.a, 5.2.a).*

***Kaba Yonu Taşlar,** duvar yapımında kullanılacak taşların alın ve yan yüzlerinin kabaca düzeltilmesiyle elde edilen taşlardır. Alın yüzü ve diğer yüzlerin altına dik kısımları 12-15 cm düzeltilerek yapılır. Çerçevesi olanlarda alın yüzeyinin kenarına 2,3 cm çerçeve açılır (Şekil 5.1.b, 5.2.b).*

***İnce Yonu Taşlar,** alın yüzleri tamamen, yatak ve yan yüzleri 15 cm derinlikte olan, gönyesinde düzgün ve keskin köşeler oluşturacak şekilde işlenmiş, en küçük ölçüsü 20 cm olan taşlardır (Şekil 5.1.c, 5.2.c).*

***Kesme Taşlar,** bütün yüzeyleri düzgün geometrik şekilde taş kesme makineleriyle hazırlanmış taşlardır (Şekil 5.1.d, 5.2.d). Kesme taş fabrikasyon ürünü*

olduğu için geleneksel Mardin mimarisinde yapıya, kesme taş görünümünü olarak girmesi; ustaların, tarak denilen aletin düz olan keski kısmıyla taş yüzeylerini titiz bir şekilde yontmasıdır ki buna ince yonu taş denilebilir”.

Şekil 5.1. Yapıda kullanılan taşlar (MEGEP 2006)

5. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE MALZEME VE YAPI HARÇLARI

Şekil 5.2. Yapıda kullanımına göre taşlar

5.1.1.2. Mardin ve Yöresindeki Yapılarda Kullanılan Taşların Özellikleri

Bunlar Mardin merkez taş ocaklarından çıkarılan Mardin taşı, Midyat taş ocaklarından çıkarılan Midyat taşı ve Şanlıurfa'dan getirilen Urfa taşı olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma kapsamında detaylı olarak Mardin ve Midyat taşı incelenmiştir.

- Mardin ve Midyat Taşının Özellikleri

Mardin ve Midyat'tın yaşayan en eski taş ustaları Yusuf Kıdır Usta ve Davut Çetin Usta'dan alınan bilgilere göre; Midyat taşı ocaktan çıkarıldığında rengi açık kahverengi tonlarındadır. Yapıda kullanıldıktan sonraki süreçte rengi çok koyu kahverengiye dönüşmektedir. Midyat taşı kumlu ve gözenekleri daha büyük olduğu için, küçük boyutlu desenler çıkarmak çok güçtür ve istenilen ince işçilikte motiflerin / desenlerin taşta işlenmesi zordur.

Mardin taşı ise gözenekler daha küçük olduğundan ince işçiliğe daha elverişlidir ve ocaktan çıkarıldığında açık kahverengi olan rengi, sonraki kullanım sürecinde kirli sarıya dönüşmektedir. Urfa taşı ise Mardin ve Midyat taşından daha yumuşaktır. Urfa taşı ve Mardin taşında gözenek büyüklüğü ve dona karşı dayanıklılıkları birbirine çok yakındır. Urfa taşının bu özelliği ve maliyet olarak Mardin taşından daha ucuz olması sebebiyle günümüzde Mardin'de Urfa taşı kullanımı giderek artmaktadır.

-Mardin ve Midyat Taşlarının Bazı Fiziksel Özellikleri

Mardin Kabala ve Midyat Estel bölgelerinde yer alan ocaklardan alınan taş numunelerin laboratuvar koşullarında deneylerle bileşen, ısı iletim katsayıları, özgül ısı kapasiteleri, su emme ve kuruma özellikleri, basınç ve aşınma deneyleri konusunda yapılan inceleme sonucunda Mardin ve Midyat taşlarının fiziksel özellikleri ve diğer yapı malzemeleri ile kıyaslaması yapılmıştır (Adin 2007).

Taş numunelerinin kimyasal analizi sonucunda aşağıdaki değerler elde edilmiştir (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1. Taşların Kimyasal Bileşeni (%) (Adin 2007)

Numune	Bileşen				
	Si ₂ O	CaO	MgO	Kızdırma kaybı	Tayin edilemeyen
Midyat Taşı	0.30	34.10	18.65	46.33	0.52
Mardin Taşı	0.18	30.00	22.58	47.09	0.15

İki ocaktan alınan taş numunelerinin iki ayrı noktasından ısı iletim katsayıları ölçülmüş. Midyat taşı için Özgül Isı 1032.7J/kgC ve Mardin taşı için ise 987.6J/kgC olarak elde edilmiştir (Adin 2007).

Numuneler üzerinde yapılan su emme deneylerinde, az da olsa birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bununla birlikte sonuçlar %30 kritik değerinin aşağısında bulunmuştur. Bu da taşların nemli ortamlarda kullanılabileceğini göstermektedir. Yörenin iklim şartları da dikkate alındığında, donma sonucu malzemede çatlama, yüzeyde tozlanma ve kabuk halinde dökülme veya dağılma söz konusu değildir. Kuruma hızı deneyi sonucu malzemenin az bir miktar bile olsa hava alma kabiliyetine sahip olduğunu gösterir (Çizelge 5.2.) (Adin 2007).

Çizelge 5.2. Numunelerin Zamana Göre Ağırlık Miktarları (g) (Adin 2007).

Zaman(h)	Midyat Taşı	Mardin Taşı
Su emdirilmiş ağırlık	679.8	686.8
0.3 saat	678.3	685.3
0.6 saat	677	683.3
1 saat	675	683.3
2 saat	670.5	678
3 saat	663	671.7

Mardin ve Midyat Taşlarının yapılan basınç dayanım deneylerinde, Midyat taşı için ortalama 6.127 N/mm'lik ve Mardin taşı için ise 4.939 N/mm'lik basınç dayanımı, çekme dayanımları ise ortalama olarak Midyat taşı için 1.03 N/mm ve Mardin taşı için 0.77 N/mm olarak bulunmuştur. Aşınma oranları ise Midyat taşında %0.65 iken Mardin Taşı'nda ise %0.64 olarak tespit edilmiş. Basınç dayanımları ve çekme dayanımları göz önüne alındığında, yüksek dayanımlı doğal yapı taşlarına göre düşük olmasına karşılık beton, briket, tuğla, gaz beton gibi yapay malzemelere yakın dayanıma sahiptir. Mardin taşı, basınç ve çekme dayanımı ile aşınma değerleri yönünden Midyat taşına benzemektedir (Adin 2007).

5.1.2. Toprak Esaslı Malzemeler

Toprak malzeme, kerpiç ve harman tuğla yapımında kullanılmıştır.

5.1.2.1. Kerpiç

Balçıktan yapılan ve kalıplanarak güneşte kurutulan çiğ tuğlaya kerpiç denir. Kerpiç, içinde bitki artıkları olmayan çok killi toprağın, içine katılan saman ve başka gereçlerle stabilize edilip suyla karıldıktan sonra kalıplara dökülüp önce gölgede sonra güneşte kurutulmasıyla elde edilir (Hasol 1998, Çavdar 2009).

Günümüzde kırsal yapıların üretiminde kullanılan kerpiç, binlerce yıldır aynı metotla üretilen, kum, kil ve silt karışımı olan toprağın saman ve su ile karıştırılarak belirli boyutlarda kalıplara dökülmesi ile şekillendirilen ve güneşte kurutulan bir çeşit tuğladır. Ekonomik koşullar ve kırsal yaşam tarzı, kerpiç kullanımını gerekli kılmaktadır. Kerpiç malzeme, düşey basınçlara yeterince dayanıklı olması, ısıyı ve sesi az geçirmesi gibi özellikleri ile sağlıklı bir malzeme özelliği taşımaktadır. Kerpiç malzemenin sakıncaları ise suya ve mekanik etkilere karşı dirençsizliği sayılabilir (Alkaya 2005, Çavdar 2009).

Mardin kırsalında, taşın daha az bulunduğu bazı yerleşim yerlerinde toprak evler (kerpiç) görülmektedir. Günümüzde bu tür evler nadir de olsa yapılmaktadır.

Yörede çıkarılan bir toprak çeşidi olan kara toprak ile saman ve suyun karışımından oluşan kerpiç tuğlalar, iki yüzü açık olan dikdörtgen şeklindeki tahta kalıplar kullanılarak, genellikle 46x26x15 cm ebadında üretilmektedir (Şekil 5.5.b).

Kerpiç harcı hazırlanırken; 5 ve 6 el araba kara toprağa bir çuval (10kğ) saman kürek yardımıyla iyice karıştırıldıktan sonra düz bir yerde karışım toplanır ve ortasına çukur açılarak içerisine yeterli miktarda su ilave edilir. Kürekle karıştırıldıktan sonra ayak ile ezilerek kerpiç harcı elde edilir (Şekil 5.3, 5.4). Harç elde edildikten sonra istenilen boyutlarda üretim yapmak için kalıplama işlemine geçilir. Kalıplanacak alana, harcın yere yapışmaması için saman serpiştirilir (Şekil 5.5.a). Kalıbın rahatça çıkması için önceden ıslatılmış tahta kalıplara bu karışım küreklerle yerleştirilir, üzeri elle veya mala ile sıvazlanarak düzeltilir, düzeltme işlemi bittikten sonra kalıp çıkarılır (Şekil 5.6, 5.7, 5.8).

Çıkarılan kalıp, tekrar harç ile doldurularak başka bir kerpiç tuğla oluşturulur. Ve istenilen kerpiç tuğla sayısı elde edilene kadar aynı işleme devam edilir. Kalıplanmış ıslak haldeki kerpiç tuğlalar mukavemetini kazanması için kurutulmaya bırakılır. Hava koşullarına bağlı olarak, yaklaşık olarak yazın bir gün, baharda ise iki gün sonra kurutulmak amacıyla kerpiç kaldırılıp dikey olarak yere dizilir. Kerpiçler güneş ve rüzgâr etkisiyle kurutulur. Kurutmak amacıyla dizilen kerpiçleri gün içerisinde, her tarafının aynı kuruması için en az bir kez çevirmek gerekir. Aksi takdirde kerpiçte çatlaklar oluşur ve bu durum kerpicingin dayanıklılığını azaltır. Ayrıca, kerpiç harcında kullanılan samanın çapı, ne kadar büyükse harcın bağlayıcılığı, dolayısıyla kerpiç tuğlanın sağlamlığı o derece artar.

Yörede, kerpiç harcının hazırlanması ve kalıplanması genellikle yöre kadınları tarafından yapılmaktadır. Hazırlanan kerpiçler ile yapının inşasını, yani örme işlemini erkekler yapmaktadır.

Mevcut toprak evlerin kendi kullanıcıları tarafından, mevsim geçişlerinde yapının kullanılabilirliğini artırmak için bakımları yapılmaktadır. Bu bakım, yapım aşamasında kullanılan karışımlarla sağlanmaktadır. Çatlamış bir kerpiç duvarın onarımı için, öncelikle çatlamış olan kısmın etrafındaki toprak sıva kazınır ve çatlamış olan kerpiç tuğla belirlenir. Daha sonra bu kerpiç tuğlaya su serpiştirilir ve çatlamış olan kısımları hazırlanan karışımla doldurulur ve üzeri aynı karışımla malayla sıvanır.

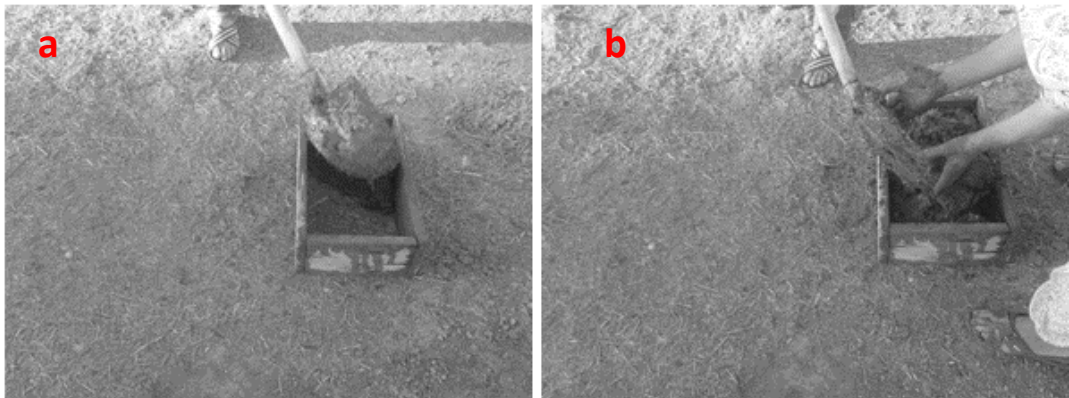
Şekil 5.3. Kerpiç harcının hazırlanışı

Şekil 5.4. Harcın kürekle karıştırılması(a) ve elle yoğrulması (b)

Şekil 5.5. Kalıplanacak zemine samanın serpiştirilmesi (a) ve kerpiç kalıbın zemine yerleştirilmesi (b)

Şekil 5.6. Kerpiç harcının kalıba yerleştirilmesi

Şekil 5.7. Kalıp yüzeyinin elle sıvazlanması

Şekil 5.8. Kalıbın çıkarılması

5.1.2.2. Harman Tuğlası

Harman tuğlaları; killi toprak ve su karışımından oluşan tuğla hamurunun, ilkel yöntemlerle kalıplarda biçimlendirilip, doğal yöntemlerle kurutulması ve harman yerindeki ocaklarda pişirilmesi sonucunda elde edilir. Bu tuğlalar; yüksek basınç dayanımı ve dayanıklılığı, üstün yangın ve hava direnci, iyi ısı ve ses yalıtımı gibi özellikleriyle geçmişte yaygın biçimde tercih edilen bir yapı malzemesi olmuştur (Gür vd, 2012).

Yapılan araştırmalar tuğla yapımının çok eskilere dayandığını göstermektedir. M.Ö. 3500 dolaylarında ve büyük olasılıkla Mezopotamya yöresinde, kerpicin fırınlanarak pişmiş tuğla yapımına geçildiği düşünülmektedir (Bakırer, 1981, 2).

Mardin’de tuğla taşta göre oldukça sınırlı kullanılmıştır. Bazı anıtsal yapıların tonoz ve kubbelerinde tuğla kullanıldığı görülür (Şekil 5.9, 5.10). Ustaların ifadelerine göre geçmişte harman tuğlanın pişirilmesinde tezek kullanılmış. Ancak bugün, Mardin ve çevresinde harman tuğla üretimi yapılmamaktadır. Restorasyon uygulamaları için ihtiyaç duyulan harman tuğlaları, Diyarbakır ve yakın çevredeki harman tuğla atölyelerinden sağlanmaktadır.

Şekil 5.9. Hatuniye Medresesi'nin Tuğla Kubbesi

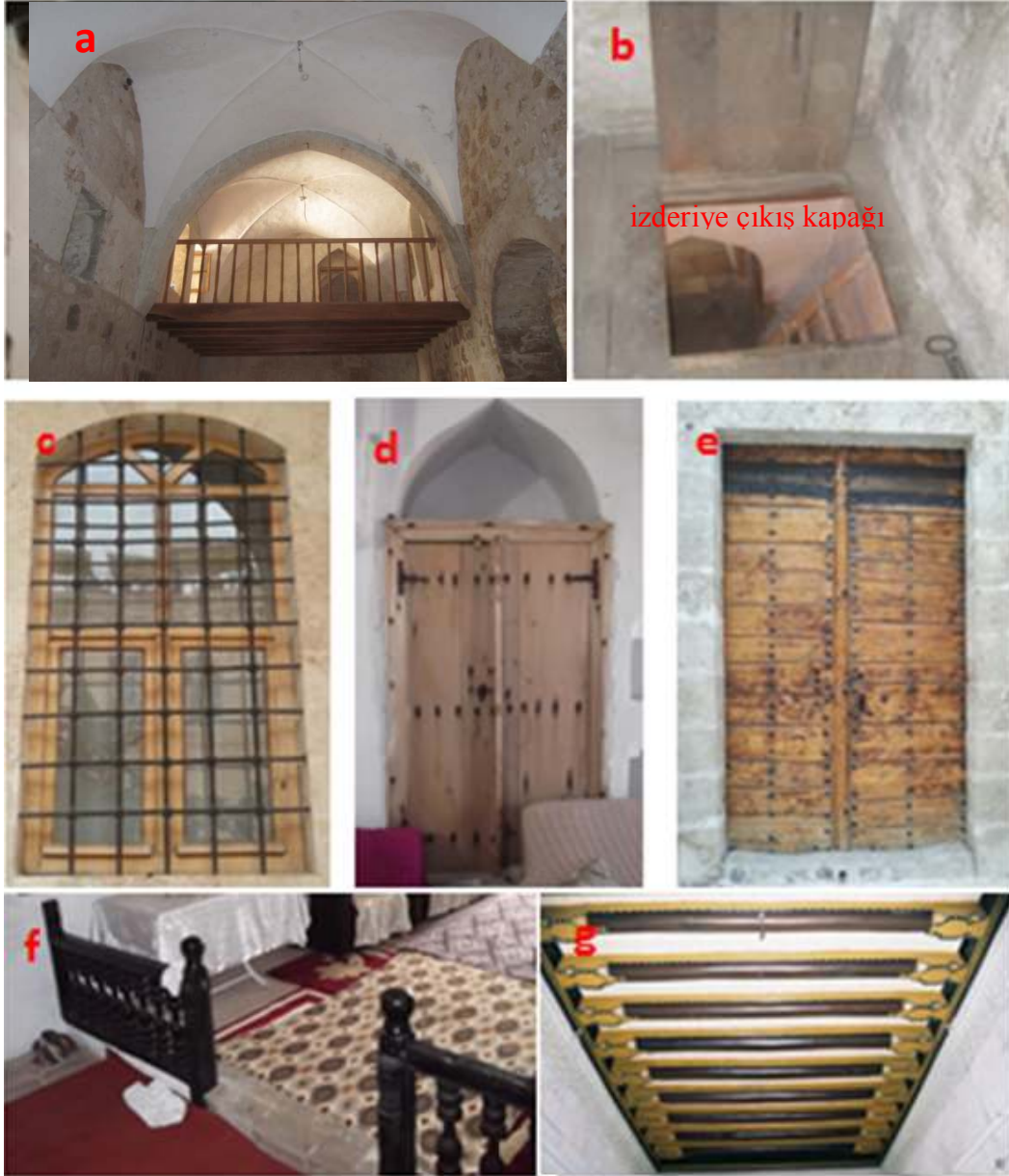

Şekil 5.10. Hatuniye Medresesi'nin Tuğla Tonozu

5.1.3. Ahşap

Ahşap malzeme; kapı ve pencere doğramalarında ve dolap kapaklarında (Şekil 5.11.e, c, d), kapı ve pencere boşluk lentolarında, tavan kirişlerinde ve kaplamalarında (Şekil 5.11.g), odaların girişindeki sekialtı ile buradan bir basamakla geçilen sekiüstü kısmını ayıran 70-80 cm yüksekliğinde korkulukların yapımında (Şekil 5.11.f), izderiye¹ yapımında ve tonoz yapımında kalıp malzemesi olarak kullanılmıştır (Şekil 5.11.a, b).

¹ Yüklük, yatak yorgan vb. mevsimlik eşyaların saklandığı yer

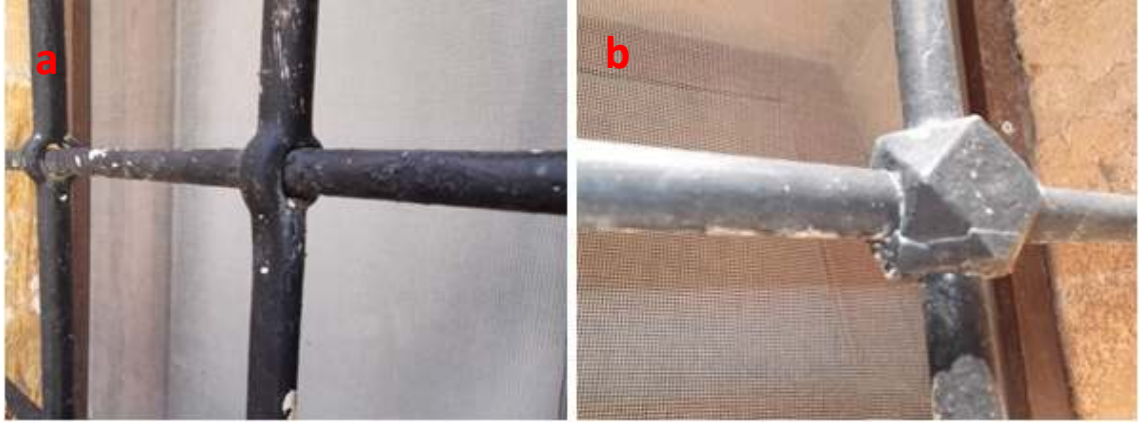

Şekil 5.11. İzderiye (a,b), ahşap pencere (c), ahşap dolap kapağı (d), ahşap kapı (e), ahşap korkuluk (f), ahşap tavan (g)

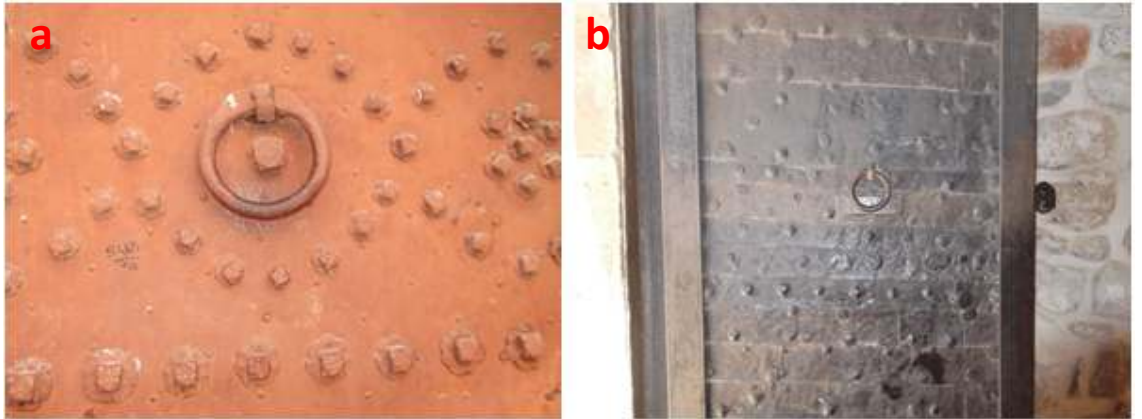
Geleneksel Mardin yapılarında kullanılan ağaç malzeme; ceviz, kavak, çınar, söğüt, gürgen, çam, meşe ve dut ağaçlarından elde edilmiştir. Kapı ve pencere doğramaları ceviz ağacından, kapı kirişleri (lento) dut ağacından yapılmıştır. Ancak son 20-25 yıldır dış kapı, bahçe kapısı ve pencere doğramaları için meşe ağacı azlığından dolayı gürgen ve çam ağaçları kullanılmaktadır. Tonoz kalıbı yapımında; uzun kirişlerde kavak ağacı, kısa dal parçaları olarak da meşe (palamut) ağacı kullanmışlardır.

5.1.4. Demir

Demir; pencere şebekelerinde, kapı menteşeleri ve kuşaklarında, kapı kilit ve sürgülerinde, kapı tokmakları, halkaları ve kulplarında kullanılmıştır (Şekil 5.12, 5.13, 5.14, 5.15). Kapı halkaları ve kulpları, kapının çekilmesinde ve itilmesinde yardımcı olunması için yapılmıştır.

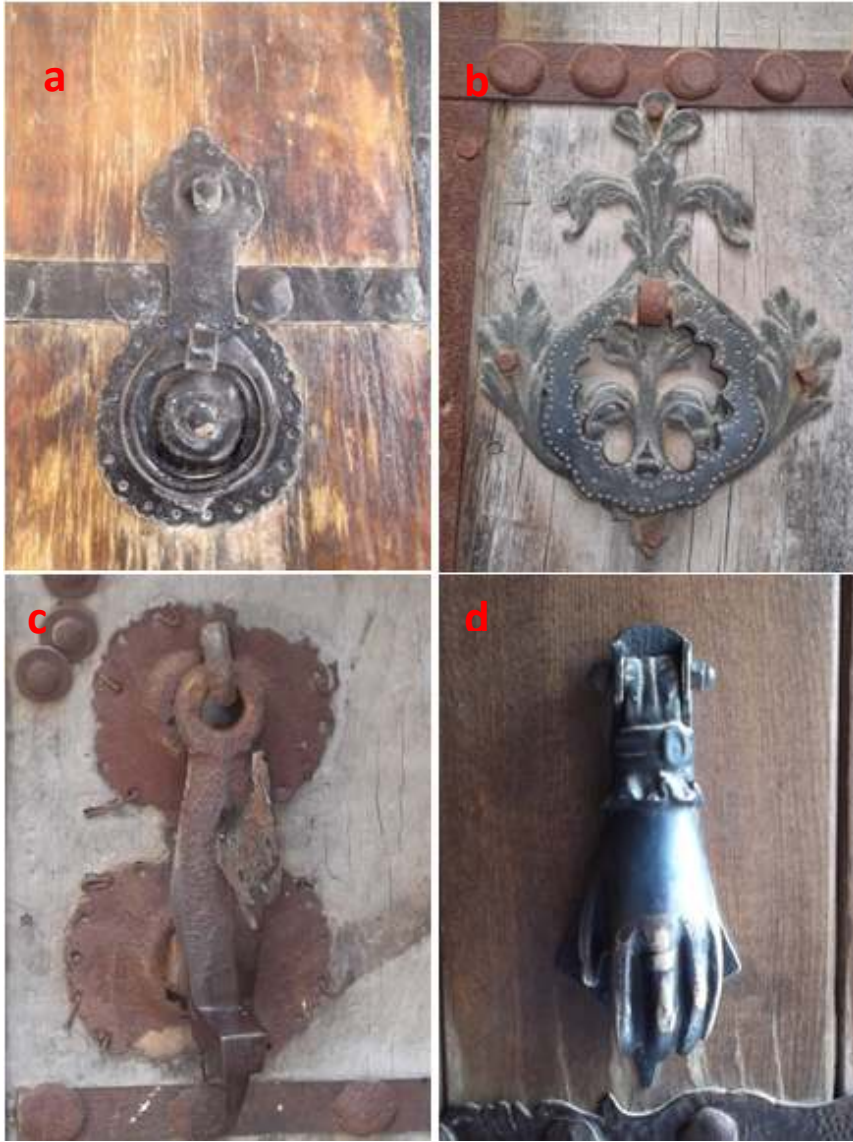
Şekil 5.12. Demir pencere şebekeler

Şekil 5.13. Demir kapı halkalar (tokmak veya şaksak) ve ahşap kapı ön yüz demir kaplaması

Şekil 5.14. Kapı demir kilitler ve demir sürgü

Şekil 5.15. Demir tokmak ve kuşak

Mardinli demir ustaları demiri, eski dönemlerde Diyarbakır, Gaziantep ve Urfa'dan kervanlar yoluyla hurda halinde temin ederlerdi. Demir ustaları bu hurda halindeki demiri, kırmızı veya sarımsı topraktan yaptıkları tuğla ocaklarda (Şekil 5.16) yakılan kor ateşte, 'mınfeğ' (üfleme) adı verilen aletle hava püskürterek, kor ateşte kızgınlıştırarak ısıtırdı. Isınan demir kolay şekil alabilme özelliğine sahip oluyordu. Ustalar bir pencere şebekesi yaparken, şebekede kullanılan düz silindir şeklindeki demirde, diğer düz silindir demirin içinden geçebileceği delikler açardı (Şekil 5.17). Ocakta ısıtılan demire, en fazla 10 cm uzunluğunda ve 1,5-2,5 cm çapında, alt kısmı sivri olan "sımbek" adı verilen demir çubuğa (Şekil 5.18) çekiç vurularak istenilen çapta delik açarlardı.

Şekil 5.16. Demir ocağı ön görünümü (a) ve yan görünümü (b)

Şekil 5.17. Pencere şebekesinde açılan demir delikleri

Şekil 5.18. Sımbek

Pencere şebekelerinde yatay ve düşey demirlerin kesişim noktalarında, Mardinli demir ustalarının dörtköşe dedikleri, küp boyutunda, karşılıklı dört yüzeyinde delikler olan bağlantı demiri de kullanmıştır. Küp boyutlarındaki bu dörtköşe demir, farklı

5. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE MALZEME VE YAPI HARÇLARI

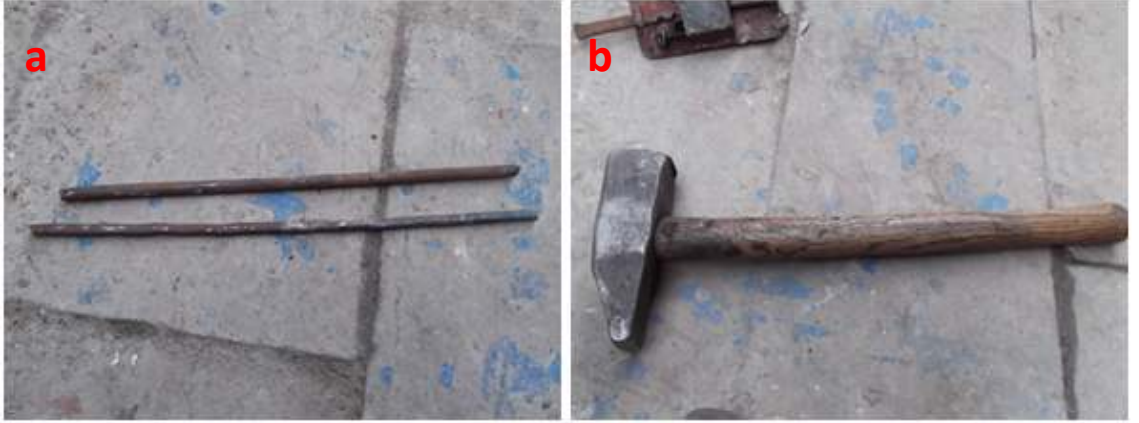
formlar verilerek üretilmiştir. Dörtköşe demirler yaklaşık olarak 30-35 mm'lik demirlerden yapılmıştır (Şekil 5.19).

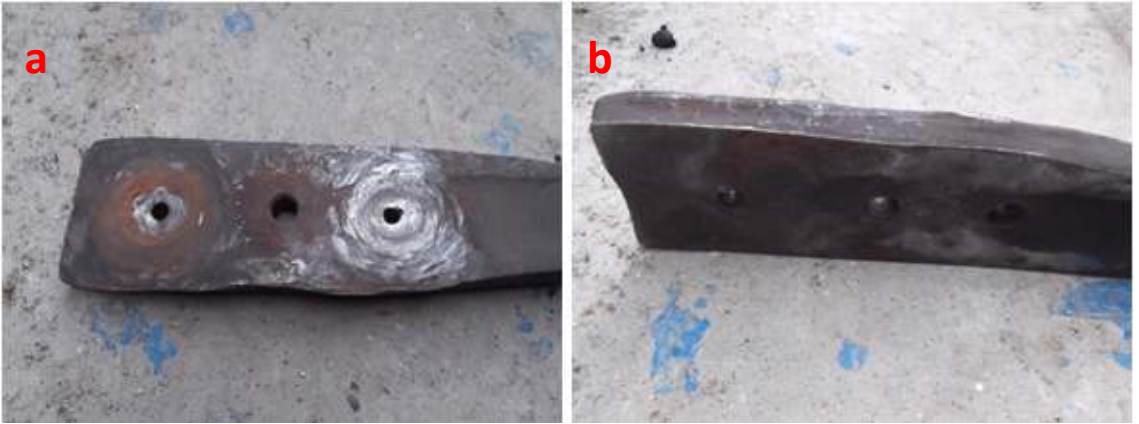
Şekil 5.19. Dörtköşe demir

Geleneksel Mardin yapılarının kapı kilitleri yapılırken; demir malzemedен, kaynak kullanılmadan, perçinleme yöntemi ile birleşim noktaları yapılmıştır. Kapılarda kullanılan kapı çivileri ise tek parça demirdendir (Şekil 5.23).

Kapı çivileri yapılırken, demir ustaları, 8-10 cm uzunluğunda, 8-10 mm çapında demirleri ısıtarak, örs (Şekil 5.22.b) denilen, üzerinde demir dövülen aletin üzerinde, "matruka" denilen (Şekil 5.20.b) çekiçle döverek, 2-4 mm çapta olacak şekilde inceltir (Şekil 5.20.a). Çivinin dairesel olan baş kısmı ise, inceltilen demirin bir ucu tekrar ısıtılarak, "tatrika" adı verilen demirden yapılmış kalıbın deliğinden ısıtılan kısmı dışta kalacak şekilde geçirilerek yapılır (Şekil 5.21). Onun üzerine de dairesel veya farklı formlar oluşturmak için yapılmış başlık kalıbı (Şekil 5.22.a) bırakılarak çekiçle dövülür. Baş kısmı kalıbın şeklini aldıktan sonra soğumaya bırakılarak çivi elde edilir.

Şekil 5.20. Çivi demiri (a) ve çekiç (matruka) (b)

Şekil 5.21. Çivi kalıbı (tatrika)

Şekil 5.22. Çivi başlık kalıbı (a) ve demir dövme yeri (hörs) (b)

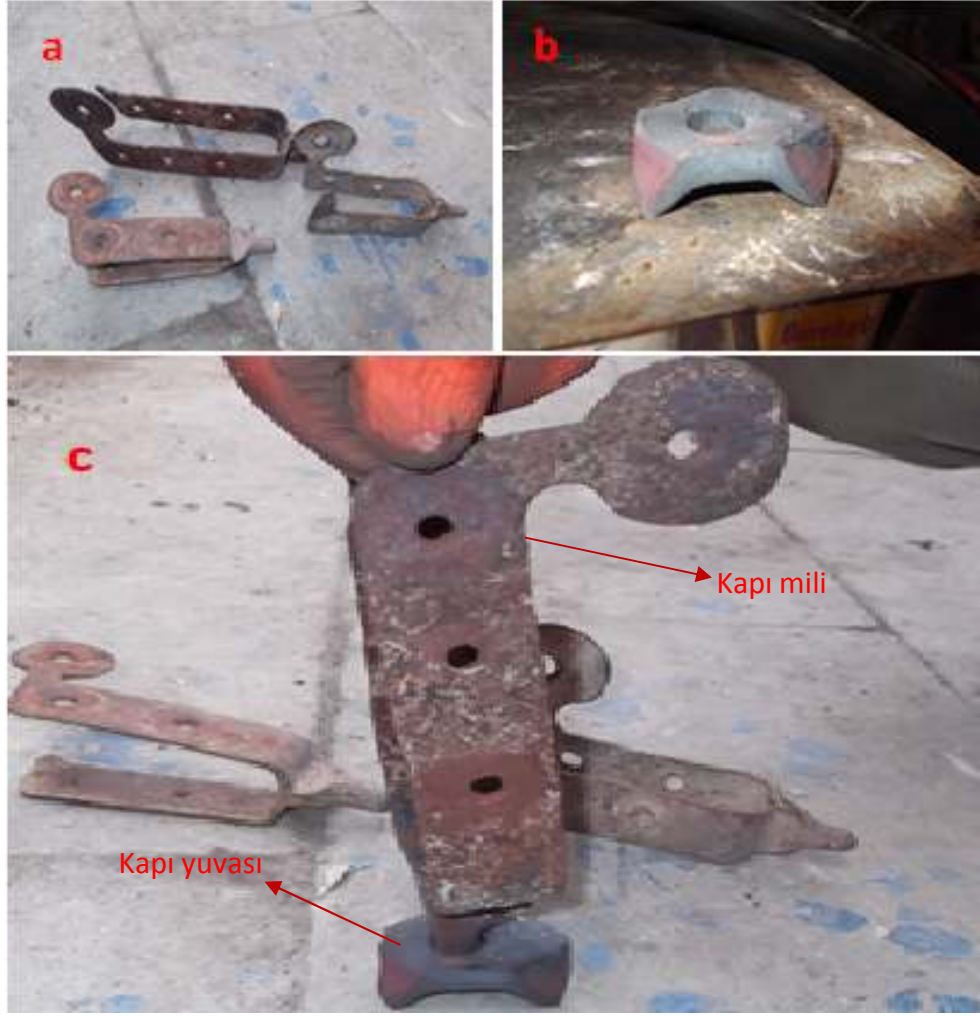

Şekil 5.23. Kapı çivileri

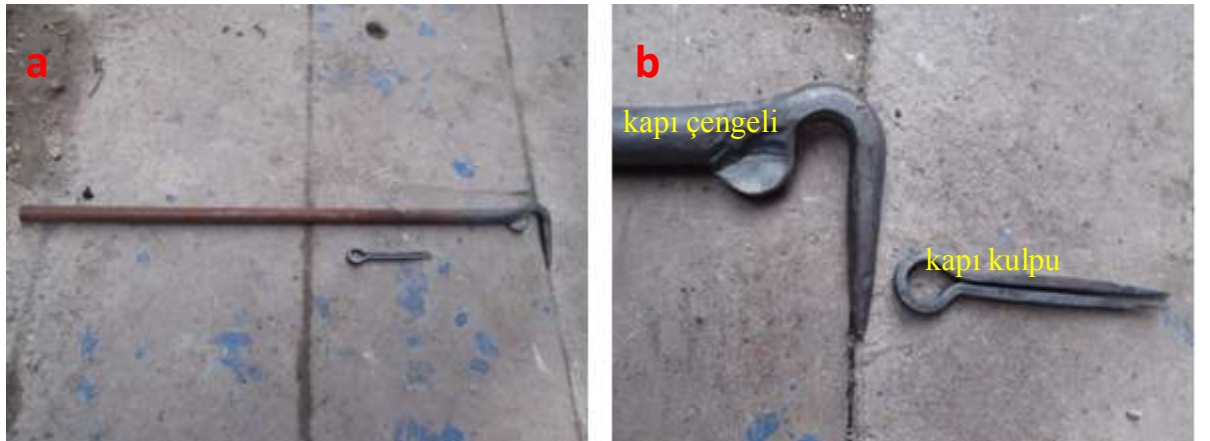

Şekil 5.24. Kerpeten çeşitleri (Isıtılan demiri tutmada kullanılır)

Geleneksel Mardin mimarisinde; kapının üzerinde hareket ettiği kapı yuvası (Şekil 5.25.b.) ile kapı alt köşesine tutturularak kapının kapı yuvası içinde hareket etmesini (açılıp kapanması) sağlayan mil (sayır) (Şekil 5.25.a.) ve kapı çengeli (çınkêl) ile çengel kulpları (sıkkê) demirden yapılmıştır (Şekil 5.26).

Şekil 5.25. Kapı mili (sayır) (a), kapı yuvası (b), kapı mili ve kapı yuvasının bir arada kullanımı (c)

Şekil 5.26. Kapı çengeli (çinkêl) ve kapı kulpu (sikkê)

5.2. Bağlayıcı Maddeler ve Harçlar

Bağlayıcı maddeler; kireç, alçı, taş tozu ve toprak esaslı malzemelerden hazırlanmıştır.

5.2.1. Kireç

Yaklaşık olarak 50 yıl kadar önce Mardin'in Ömerli ilçesi ile çevre köylerinde, araziden toplanan ve sarıya yakın bir renkte olan kireç taşlarından oluşturulmuş, "hötin" adı verilen ocaktan, beyaz renkli kireç elde edilirdi (Şekil 5.27).

Şekil 5.27. Hötin Ocak

Hötin ocağı yapmak için, öncelikle toprak arazi üzerinde çapı 3.2 m ve derinliği 1 m olan bir çukur kazılır (Şekil 5.28, 5.29), daha sonra çukurun etrafına harcı, inkara (taş tozu, kireç ve su) olan, kireç taşlarıyla kalınlığı 0.6-1 m ve yüksekliği 1.5 m olan bir duvar örülürdü. Bu çember şeklindeki duvarın hâkim rüzgâr yönünde, karşılıklı 80 cm genişliğinde, 1.50 m yüksekliğinde kapı boşlukları açılırdı. Çember formundaki duvarın üzerine yüksekliği 1.5 m olan "akıt" diye adlandırılan kubbe biçiminde formla kireç taşları örülürdü.

Keklik kafesini andıran ocakta karşılıklı kapı boşluklarından, arazide kesilmiş ağaçlardan elde edilen odunlar ocağa atılarak ateş oluşturulurdu. Bu ateş yaklaşık olarak 1 hafta boyunca canlı tutulurdu. Ayrıca karşılıklı kapı boşlukları oluşturduğu hava akımıyla ateşi kızgınlaştırmaktaydı. Ocağın üst örtüsünü oluşturan kireç taşların (Şekil 5.30), içerisindeki kireç ısı yardımıyla taşların içerisinden ayrışarak yumaklar halinde aşağı düşerdi. Yöre halkı bu yumak halindeki kireci "kelle" kireç olarak

isimlendirmişlerdir. Bu yöntemle kireç elde edilmesi, bölgede büyük bir ağaç kıyımına neden olmuştur.

Şekil 5.28. Hötin (kireç ocağı) kalıntısı, Ömerli-Kocasirt Köyü, 2012.

Şekil 5.29. Kireç ocağı kalıntısının çap ve derinlik görüntüsü

Şekil 5.30. Kireç taşı

5.2.1.1. Kireçle Üretilen Yapı Harçları

Geleneksel yapımda farklı harç karışımlarının kullanıldığı görülmektedir. Yapıların temel, duvar, iç ve dış duvar, döşeme çeşitleri ve örtü malzemesi yapımında kullanılan harçlar (Şekil 5.31);

.Taş tozu (ınkara-nıkkara) (0-1mm elekten geçirilmiş), lapa kireç, su karışımı (eski),

.Taş tozu (0-1mm elekten geçirilmiş), lapa kireç, fırınlanmış tuğla tozu, su karışımı (eski),

Ayrıca varlıklı ailelerin evlerinin yapımında özellikle de sarnıç ve havuz yapımında kullanılan harca, suyu sızdırmaması için üzüm pekmezi ve yumurta ilave edildiği söylenir (Sözlü görüşme, Yusuf Kıdır Usta 2013).

Yeni uygulamalarda ise;

.Taş tozu (kongresörlerle öğütülmüş), hidrolik kireç, su karışımı (yeni),

.Taş tozu, kaymak (hamur) kireç, su karışımı (yeni),

.Taş tozu, kaymak (hamur) kireç, keten (elyaf), su karışımı (yeni).

Şekil 5.31. Taş tozu (ınkara-nıkkara), kaymak kireç ve sudan oluşan harç

5.2.1.2. Kireçle Üretilen Sıvalar

Geleneksel Mardin mimarisinde yapının iç ve dış yüzeyine bakan kısımlarındaki taş malzeme, taş ustalarınca düzgün olarak yontulduğu için yüzey sıvanmadan olduğu gibi bırakılmıştır. Yapıda örtü malzemesi olarak, çok az yapıda kullanılan kubbe ile

genelde kullanılan tonoz ve çeşitlerinin duvarla birleştiği noktaya kadar olan kısımları ise sıvanmıştır (Şekil 5.33).

Yapılarda kullanılan sıva karışımları çeşitlilik göstermektedir. Bu karışımlar;

- * Kireç, su ve inkara (taş tozu),
- * Kireç, su, inkara ve hamamlarda ocaklardan çıkarılan kül,
- * Kireç, su, inkara ve öğütülmüş saman,
- * Kireç, su, inkara ve çok küçük kesilmiş ya da öğütülmüş keçi kılı (Şekil 5.32.a)
- * Çok nadir de olsa kireç, su ve inkara karışımına yumurta da ilave edilerek yapının iç örtü malzemesi sıvanmıştır.

Şekil 5.32. Kaba sıvanın hazırlanması ve uygulanması (Dalkılıç ve Halifeoğlu, 2010)

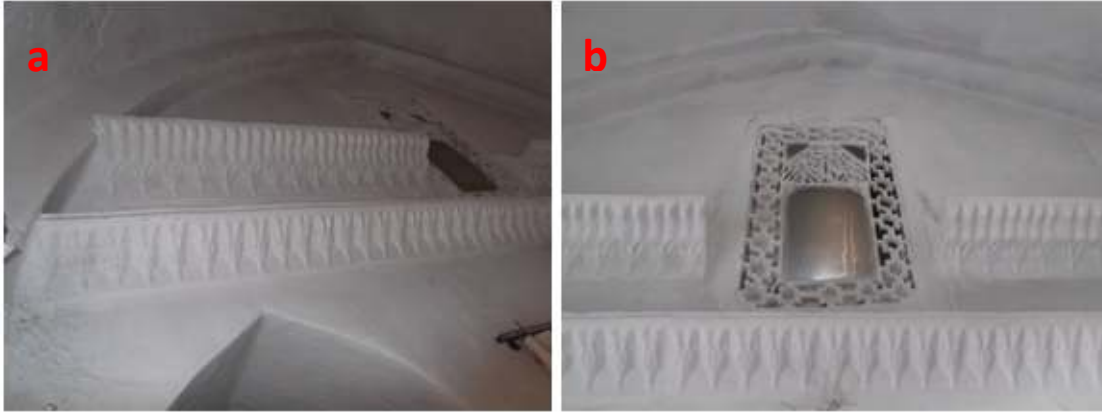
Şekil 5.33. Tonoz çeşitlerinin duvar birleşim noktalarına kadar sıvanması

5.2.2. Alçı

Alçı yapı malzemesi olarak tüm zamanlarda mimaride ve yapılarda kullanılmıştır. Alçının kısa bir süre içinde tutucu özellik kazanması ve ucuz maliyetinden dolayı ustaların daima ilgisini çekmiştir. Alçı bir çeşit çökelti taştan elde edilir. Alçı geleneksel alçı fırınlarında birbirinin üzerine dizilir. Öyle ki aralarından sıcaklık ve duman yukarıya doğru çıkabilsin. Alçı taşlarını dizdikten sonra fırın yakılır ve alçı pişmeğe başlar. Böylece alçı elde edilmiş olur (Rezaei 2007).

Alçı, geleneksel Mardin mimarisindeki yapılarda, tepe penceresi vitraylarında (Şekil 5.35.a), geç dönemlerde tavanlarda yapılan basit süslemelerde kullanılmıştır (Alioğlu, 2000).

Aynı zamanda alçı yakın dönemlerde iç duvarlarda pencere üstü alınlıklarda (Şekil 5.34.a) ve şömine yapımında kullanılmıştır (Şekil 5.35.b).

Şekil 5.34. Alçı alınlık ve tepe pencere vitrayı

Şekil 5.35. Alçı pencere vitrayı (a) ve şömine (b)

5.2.3. Taş Tozu

Taş tozu, taşın ocaktan çıkarılması sırasında ve sonrasında, taşa yapılan işlemler sonucunda oluşan taş kırıntılarının 0-1mm elekten geçirilmesi ile elde edilir. Günümüzde ise konkasör (taş kırıcı) makineleriyle taş tozu sağlanmaktadır.

Taş tozuna Mardin'deki Kürt kökenli ustalar "nıkkara" ismini verirken Arap kökenli ustalar "ınkara" ismini vermişlerdir.

5.2.4. Toprak

Toprak malzeme, daha çok kalıp yapımında, dam harcı, kerpiç yapılarda, bağlayıcı malzeme ve sıva yapımında kullanılmıştır.

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Bu bölümde geleneksel yöntem yapım teknikleri ile geleneksel yapımda kullanılan aletler anlatılmıştır.

6.1. Yapım Teknikleri

Yapım teknikleri; temel, duvar, döşeme, üst örtü (dam), kemer, tonoz, kubbe, kapı ve pencere alt başlıklarında incelenmiştir.

6.1.1. Temel

Şehir kayalıklardan oluşmuş bir tepe üzerinde doğudan batıya 800 m kuzeyden güneye genişliği 30-150 m kuzey ve güney sınırları arasındaki kot farkı 50-150 m boyutlarındaki bir alana kurulmuştur (Alioğlu 2000). Dolayısıyla yapı temelleri sert zemin üzerine inşa edilmiştir, temel duvarları kat âdetine ve üzerine gelen yüke göre 1-2 m genişliğinde moloz taş duvar tekniğiyle yapılmıştır. Taşlar genellikle 70-80 cm. uzunluğunda, 22-25 cm yüksekliğinde, 10-30 cm eninde dikdörtgen boyutuyla, uzun kenarı duvar genişliği doğrultusunda olacak şekilde örgüye girmiştir. Çok nadir de olsa bazı yapı temellerinde taş kalınlığı 75 cm'yi bulmaktadır.

Yapının yapılacağı alanın zemini, tümü veya bir kısmı yumuşak bir zemine denk geldiğinde temel duvarlarının altına, uzunlukları 1 m veya daha uzun olarak kesilmiş tek parça büyük boyutlu taşlar bir sıra olarak dizilirdi. Temel duvarlarının sert bir zemine oturması için taşların uzun kenarı, duvar genişliği doğrultusunda, yan yüzeyleri birbirine yaklaşık 1/5 oranında değecek şekilde derzli olarak, yan yana getirilirdi.

Temel duvarlarında kullanılan harcın karışım malzemesi, ekonomik duruma göre çeşitlilik göstermektedir. Varlıklı ailelerin yapı temellerinde moloz taşlar arasına, taş tozu, lapa kireç ve su karıştırılırdı. Bunun yanında, bu karışıma, hamamların ocaklarından çıkan küllerin de mukavemeti arttırmak için ilave edildiği söylenmektedir (Sözlü görüşme, Yusuf Usta, 2013).

Normal gelirli ailelerin yapı temellerinde kullanılan harç; horasan harcına, kireç de ilave edilerek oluşan bir karışımdı. Harmanlanması 10-15 gün süren horasan karışımına öğütülmüş samanın yanında nadirde olsa keçi kılı ilave edilirdi.

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

6.1.2. Duvar

Duvar kalınlıkları genellikle giriş katlarında 80-200 cm, üst katlarda ise 75-90 cm arasında değişir. Taşıyıcı olmayan helâ, teras, korkuluk duvarlarında veya sonradan eklenmiş bölme duvarlarda kalınlık 25-65 cm arasındadır. Taşıyıcı olan ve niş bulunan ara duvarların daha geniş olduğu, 50-120 cm arasında değişen çeşitli ölçülerde yapıldığı belirlenmiştir. Derzsiz yapılan kesme taşın yüksekliği 21 ile 25 cm. arasındadır (Alioğlu, 2000). Duvarın her iki tarafında da niş veya yüklük bulunması durumunda duvar genişliği daha fazladır. Tonoz seviyesine kadar taş duvarların özgün hali sıvasızdır.

Duvarlar moloz taş örgü ve sandık duvar tekniği ile yapılmıştır. Moloz taş duvarlar genellikle yapının temel duvarlarında, giriş katında görünüme girmeyen bölümlerde uygulanmıştır. Diğer tüm duvarlar, sandık duvar yapım tekniğinde, iç ve dış yüzeyleri düzgün kesme ya da kaba yonu, ortası moloz taş olarak inşa edilen duvar tipinde yapılmıştır. Taşların akçe geçmez biçimde derzsiz oluşturduğu duvar örgüsünde, çok ince bir harç ve kükürde batırılmış demir kenetler bağlayıcı olarak kullanılmıştır (Alioğlu, 2000) (Şekil 6.1).

Şekil 6.1. Duvarlar

6.1.3. Döşeme (Avlu, İç Mekân)

Avlu döşemelerinde toprak, taş ve her iki malzeme ile yapılmış döşeme örneklerine rastlanılmaktadır. Avlu döşeme taşları genellikle kalınlığı 12 cm, genişliği 30 cm ve uzunlukları 60 cm den küçük olmamak koşuluyla değişkendir (Şekil 6.2, 6.3, 6.4). Bazı yapılarda doğal kaya düzeltilip döşeme olarak kullanılmıştır.

Şekil 6.2. Avlu taş döşeme

Şekil 6.3. Avlu ve eyvan taş döşeme

Şekil 6.4. Avlu taş döşeme yapımı

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

İç mekân döşeme malzemesi varlıklı ailelerin evlerinde taştır. Normal gelirli ailelerin iç mekân döşemeleri ise kireç, taş tozu (inkara) ve sudan oluşan bir karışımdır. Bu karışım 4-5 cm kalınlığında, genellikle tonoz çeşitleri ve çok nadir de olsa kubbeden yapılmış tavan örtü malzemesinin üzerine dökülürdü. Daha sonra 70-80 cm. uzunluğunda 20 cm çapında taş silindirle (gındor-menderune) sıkıştırma işlemi yapılırdı. Bir gün sonra döşemede oluşacak çatlamalara su serpiştirilip malayla düzeltilerek çatlamlar giderilirdi. Havanın sıcaklığına göre yaklaşık olarak 5-7 gün içerisinde döşeme kullanılır hale gelirdi.

Geleneksel Mardin evlerinde oda zemini seki altı ve seki üstü olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Seki altı odanın hemen girişindedir. Buradan seki üstüne bir basamakla çıkılır. Seki altı, ailenin yıkanma yeri olarak kullanıldığı için döşemesinin sudan etkilenmemesi için taş malzeme kullanılmıştır (Şekil 6.5, 6.6).

Şekil 6.5. İç mekân döşeme (seki altı, seki üstü)

Şekil 6.6. Seki altı ve seki üstünün ahşap bir korkulukla birbirinden ayrılması

6.1.4. Üst Örtü (Dam)

Yapının dam döşemesinde taş döşemenin yanında toprak ve su karıştırılarak örtü malzemesinin üzerine 15-20 cm yüksekliğinde dökülürdü. Bu karışıma öğütülmüş saman, yumurta ve keçi kılı bağlayıcılığın artması ve çatlakların oluşmaması için ilave edilirdi. Karışım döküldükten sonra 1-2 gün taş silindirlerle sıkıştırma işlemi yapılırdı. Bu sıkıştırma işlemi her mevsim geçişlerinde tekrarlanırdı (Sözlü görüşme, Yusuf Usta 2013) (Şekil 6.7).

Şekil 6.7. Geleneksel yöntemle yapılmış dam döşeme

Günümüzde, geleneksel yöntemle yapılan dam döşemelerinin bazılarının üzerine kullanıcıları tarafından bakımı daha rahat olsun diye beton şap dökülmüş, özgün yapım tekniği bozulmuştur (Şekil 6.8.b).

Şekil 6.8. Bir bölümüne beton şap dökülmüş bakımı yapılmamış toprak dam

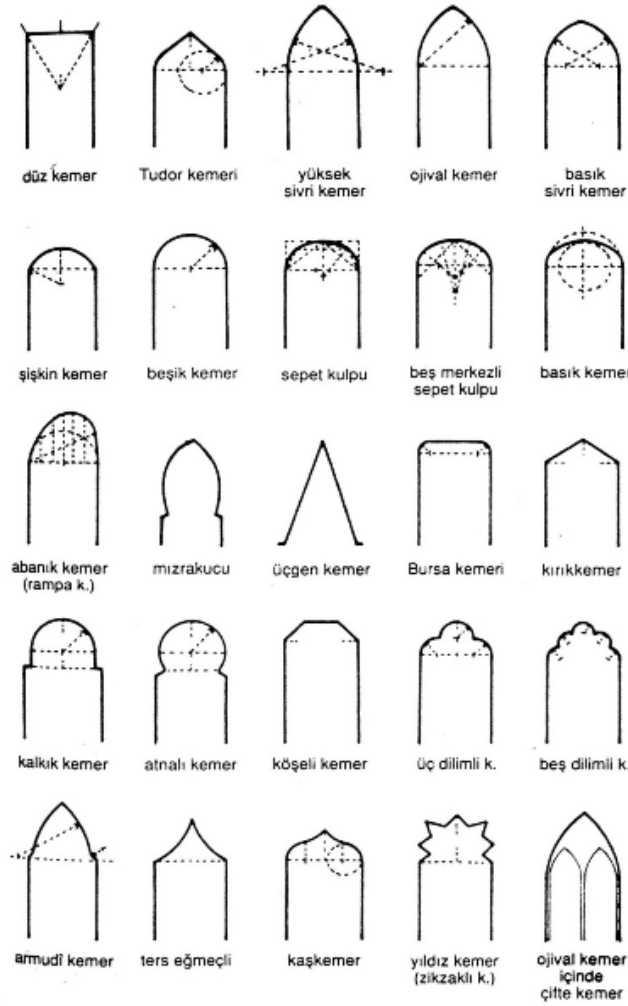
6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

6.1.5. Kemer

Kemerler; yığma yapı sisteminin ana malzemesi olan kâgir yapılarda kapı pencere boşlukları veya daha geniş yerlerin (eyvan, revak gibi) üzerine yapılan kavisli bir şekilde oluşturulmuş yapı elemanlarıdır (Seyhan 1999) (Şekil 6.9).

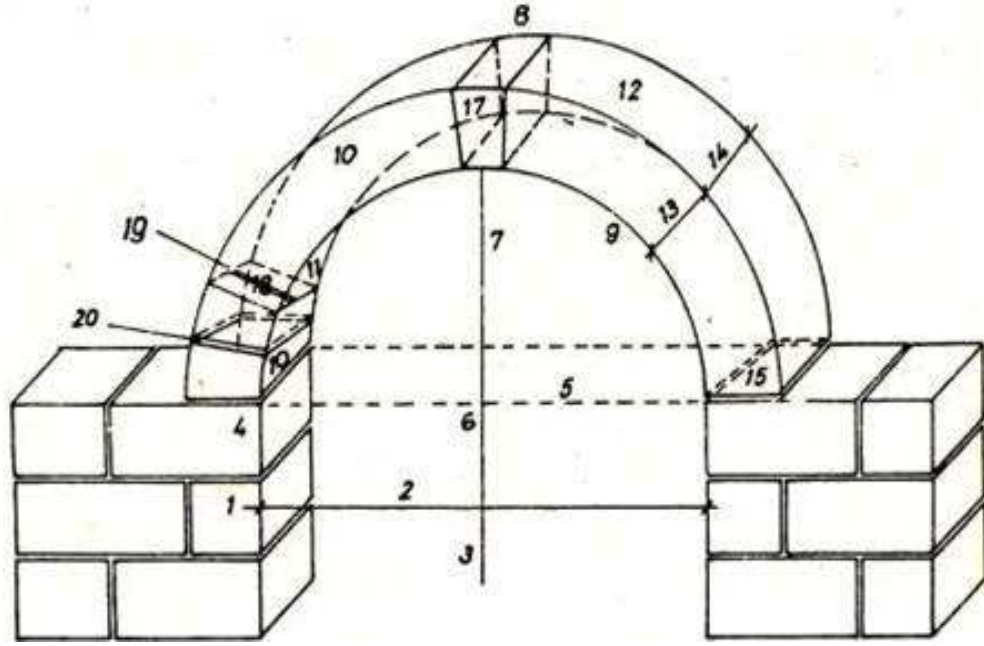
Mardin'de kemer kullanımı ile ilgili bilgilerin yapılaşma süreci ile başladığı söylenebilir. Bu yapılaşma süreci kimi kaynaklara göre Ortaçağ'dan başlamakta ise de, M.S. 4.yy' dan itibaren günümüze dek kullanımı devam etmiştir (Ateş 2006).

Tarihi Mardin evlerinde duvarların taşıyıcı olduğu yığma yapı sistemi ile ayak, sütun ve kemerlerin taşıyıcı olduğu iskelet yapı sisteminin birlikte kullanımı söz konusudur. Ayaklar ve sütunlar kolon gibi bunlar arasındaki bağlantıyı oluşturan "kemerler" de kiriş görevini üstlenerek, tavan ile tonoz çeşitlerinden oluşan örtünün yükünü alarak bir iskelet sistem oluşturmaktadır (Alioğlu 2000).

Şekil 6.9. Kemer tipleri (Hasol 1998)

Aşağıda, kemeri oluşturan kısımların isimleri ve iki ayak üzerine oturtulmuş kemer şekli ile çeşitli kemer biçimlerini gösteren şekiller gibi teknik konular verilmiştir (Şekil 6.9, 6.10). Bunlar kemerlerin nasıl yapıldığı ve bölümleri konusunda bilgi vermektedir.

Şekil 6.10. Kemerleri oluşturan kısımlar

(Kemer ayakları(1), kemer açıklığı (2), Kemer eksen (3), Üzengi noktaları (4),Üzengi çizgisi (5), Merkez (6), Fleş (kemer yüksekliği) (7), Takve (8), Kemer kenarları (9), Kemer alını (10), Kemer altı (11), Kemer sırtı (12), Kemer kalınlığı (13), Kemer genişliği (14), Üzengi yatağı (15), Üzengi taşı (16), Kilit taşı (17), Kemer taşları (18), Sıra-Şev-derzi (19), Ara-Çap-derzi (20) şeklindedir (Pancarlı ve Öcal 1978))

Geçmişte, Mardin'de ustalar genellikle ya düz bir zemin (Şekil 6.11.a) ya da taş bir duvar yüzeyini (Şekil 6.11.b) kullanarak 1:1 ölçeğinde kemerler çizmişlerdir. Çizim için; düz zeminde, bir ucunda zemine kolayca girebilecek metal bir çubuğa bağlanmış ip ile oluşturulmuş, ip pergeller kullanırlardı. Duvar yüzeyinde ise istenilen çemberin yarıçap uzunluğunda kesilmiş 3 cm genişliğindeki ahşap çubuğun bir ucunu duvara çivileyerek, istenilen çember yay uzunluğu duvara çizilirdi. Böylece kemer kalınlığı oluşturulurdu (Şekil 6.10 - no:13). Kemer alnında (Şekil 6.10 - no:10) kullanılacak taş biçimi ve sayısı belirlendikten sonra farklı formlardaki taşların kemer alnında görünen şekli, kurutulmuş hayvan derisi yada ahşap malzeme kullanılarak kalıp haline getirilirdi. Daha sonra usta bu kalıbı, kaba haldeki taşın üzerine bırakarak kalıbı, taşta çizirdi (Şekil 6.12). Çizme

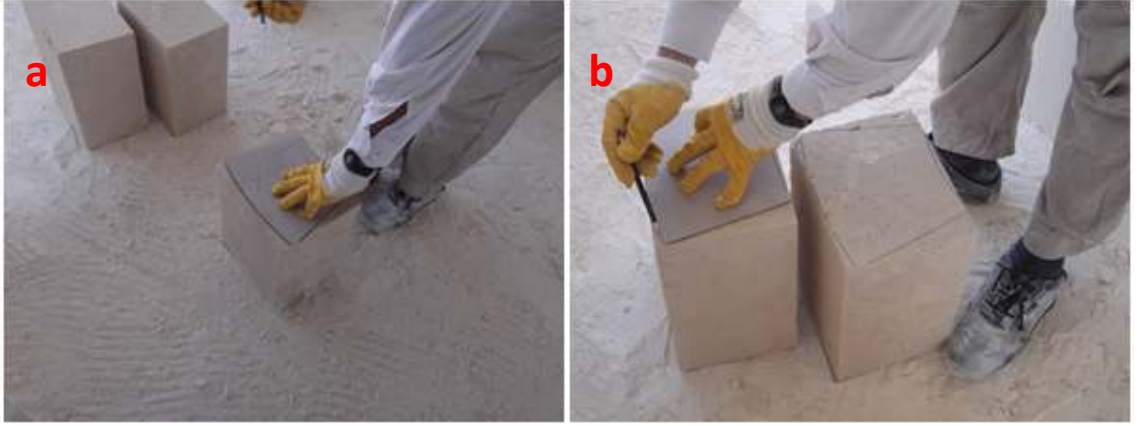
6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

işlemden sonra yontucular tarafından ağır çekiçlerle yontularak istenilen form ve boyutlarda parça elde edilirdi.

Şekil 6.11. Kemer çizimi

Geçmişte şablon olarak kullanılan kurutulmuş hayvan derisinin yerine, günümüzde şablon olarak karton kâğıtlar, tahta suntalar veya çimento kâğıtları, taşı yontmada ağır çekiçler yerine de spiral el makineleri kullanılmaktadır (Şekil 6.12, 6.13, 6.14).

Şekil 6.12. Kemer kalıbının taşlara çizilmesi

Şekil 6.13. Metal gönye ile kemer kalınlığı uzantılarının çizilmesi

Şekil 6.14. Spiral makine ile taşa çizilen kalıbın çıkarılması

6.1.5.1. Kemer Kalıp Yapımı

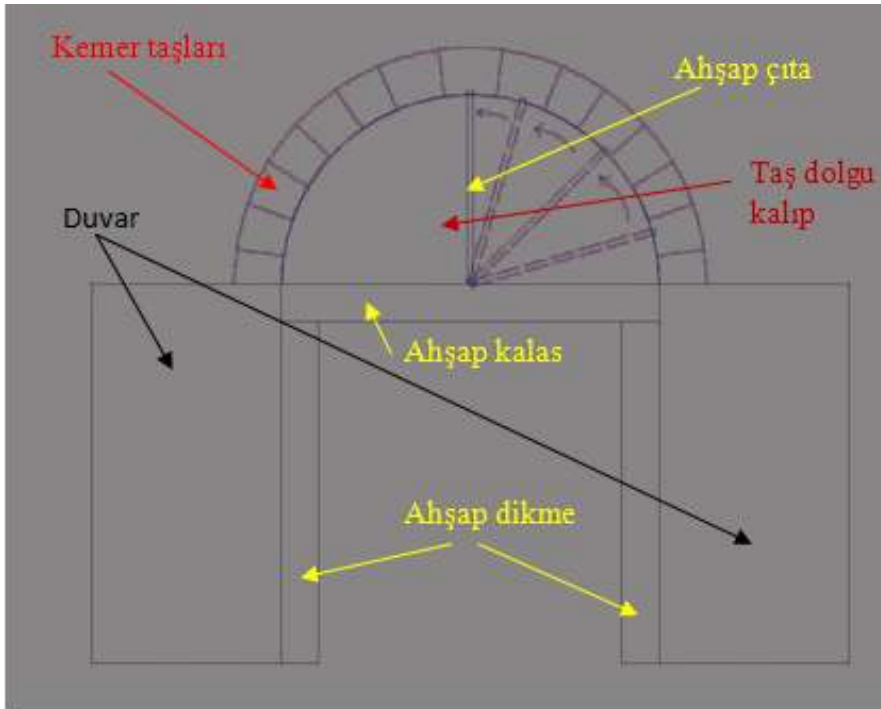
Geleneksel Mardin mimarisinde mekân girişlerinin (oda), geçiş noktalarının ve pencere boşluklarının üzerine gelen yük ile tonozlardan gelen yükü duvarlara aktarmakta kemerler kullanılmıştır.

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Kemer kalıbı yapılırken, günümüzde kullanılan ahşap malzeme ve ince sac levhalar yerine taş malzemeden yapılan dolgulu kalıp oluşturularak kemer taşları bunun üzerine inşa edilirdi.

Taş dolgu kalıp (Şekil 6.15, 6.16), kemer açıklığı (Şekil 6.10 - no:2) uzunluğunda, 25 cm eninde ve 5 cm kalınlığında yanlardan ahşap dikmelerle desteklenen yatayına uzanan ahşap bir kalas üzerine yapılmaktadır. Taş dolgu kalıpta kullanılan harç, normal duvar örgüsünde kullanılan harç karışımındaki kireç miktarından daha az bir miktarda kullanılmıştır. Karışımında bağlayıcı olan kirecin az kullanılması kalıbın sonradan daha rahat sökülmesini sağlamıştır.

Taş dolgu kalıbın kemer şeklini alması dolgunun altındaki kemer genişliği (Şekil 6.10 - no:14) uzunluğundaki tahta kalasın üzerinde belirlenen kemer merkezine (Şekil 6.10 - no:6) uzunluğu kemerin yarıçapı uzunluğunda olan 3 cm genişliğinde ahşap bir çita bir köşesinden hareket ettirilebilecek şekilde bir çivi ile tutturulmaktaydı. Bu bir köşesinden tutturulan çitanın hareket ettirilmesiyle oluşan yarım daire, ustanın kemer kalıbının kemer şeklini (her noktada aynı yarıçapta) oluşturmasına yardımcı oluyordu.

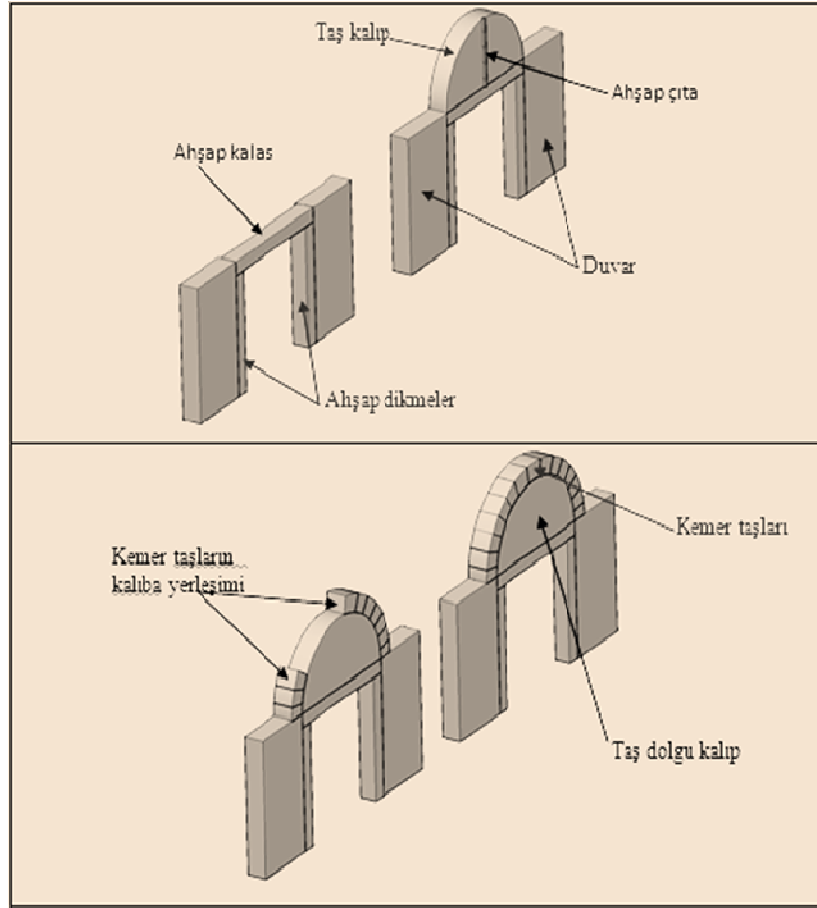

Şekil 6.15. Geleneksel yöntemle kemer kalıbı

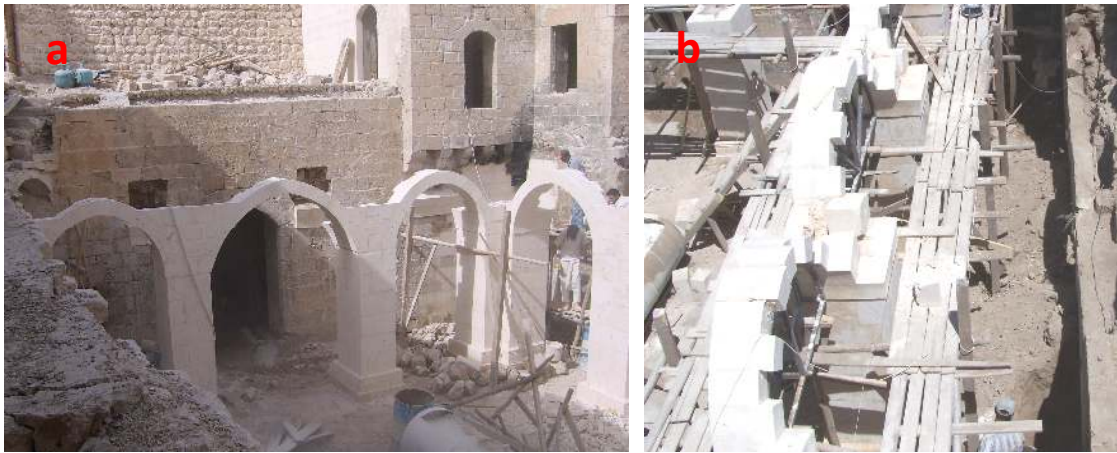
Yerel ustalar taş dolgu kalıpla yapılan kemerlerin, günümüzde ahşap veya ince sac levha kullanılarak yapılan kalıplarda oluşturulan kemerlere kıyasla mukavemet açısından daha dayanıklı olduğunu belirtir. Bunu ahşap kalıpta ve sac levha kalıpta

üzerine gelen yükten dolayı esneme payının daha fazla olmasına bağlar. Taş dolgu kalıpta esnemenin olmadığını dolayı söylerler.

Kemer taşlarını birleştirmede kullanılan harç sadece lapa kireç ve su karışımından oluşmaktaydı. Kemer taşları arasındaki harç kalınlığı (derz) genellikle 2 mm kadardır.

Şekil 6.16. Kemer kalıbı, kemer taşlarının taş kalıba yerleştirilmesi

Şekil 6.17. Günümüzde kemer yapımı

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

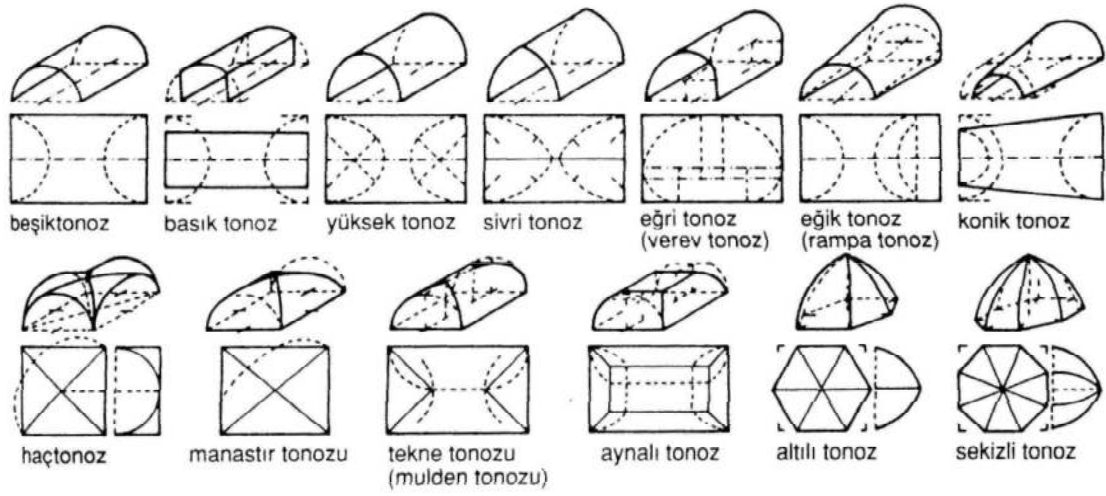

Şekil 6.18. Kemer örnekleri, Mardin

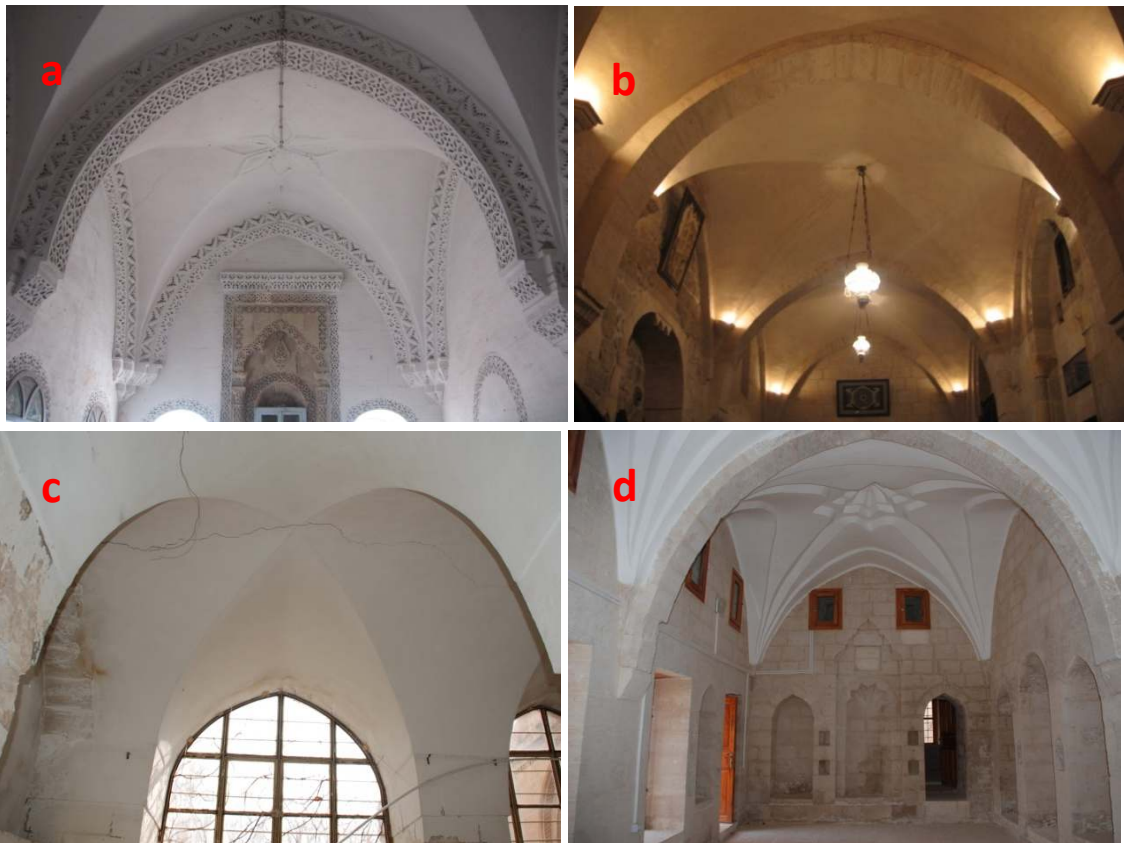
6.1.6. Tonoz

Biçimi alttan içbükey olmak üzere taş ya da tuğla ve harçla örülmüş, temel prensip olarak bir kemerin ötelenmesiyle meydana getirilen kâgir örtü sistemine “tonoz” denir (Hasol 1998). Tarihi yapılarda, örttüğü mekânın geometrik biçimine, işlevine ve kesitini oluşturan eğrinin formuna göre çok çeşitli tonoz örnekleri geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bir dizi kemerin aynı sırada arda arda dizilmesi ve birbirine bağlanması ile elde edilen kapalı koridor şekilli mimari elemanlardır (Şekil 6.19, 6.20, 6.21). Bu sayede üst yapıyı taşımak için sağlam fakat hafif alt yapılar sağlanması mümkündür.

Mardin geleneksel mimarisinde beşik tonoz, sivri tonoz, haç tonoz, manastır tonozu, tekne tonoz ve aynalı tonoz sıklıkla kullanılır.

Şekil 6.19. Tonz çeşitleri (Hasol 1998)

Şekil 6.20. Çapraz tonoz örnekleri

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

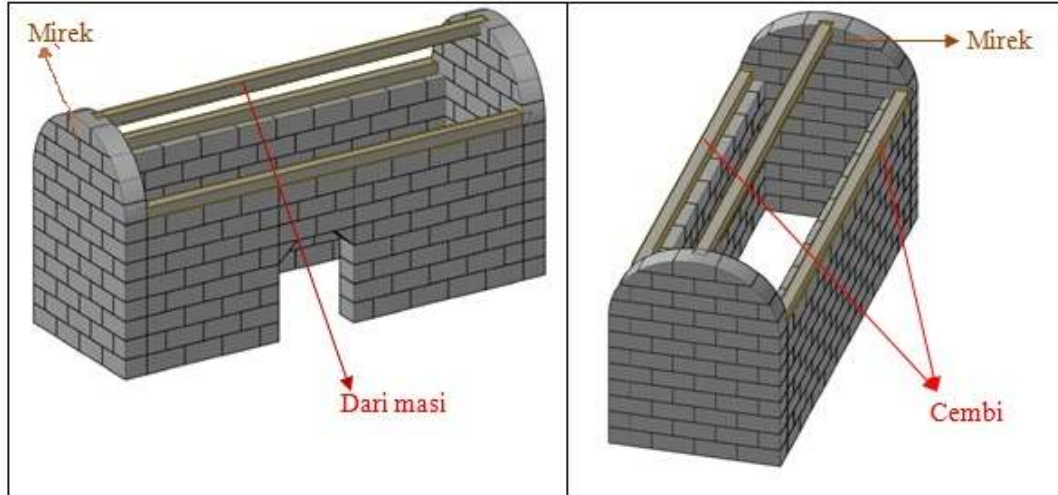

Şekil 6.21. Beşik tonoz örnekleri

6.1.6.1. Tonoz Kalıp Yapımı

Tonozu taşıyan genellikle yüksekliği 1,5 m. olan karşılıklı kemerler (mirek) yapılır. Bu kemerler içine ikisi, kemerle taşıyıcı duvar birleşim noktasına yakın bir yerde, bir tane de kemer tepe noktasında toplam üç niş açılır, karşılıklı kemerlerde açılan bu nişlere istenilen beşik tonoz uzunluğu mesafesinde, genellikle 6-12 metre uzunluğunda, kavak ağacından yapılmış direkler yatayına yerleştirilir. Yöre halkınca; tonoz kalıbını oluşturan bu üç direğin tonozu taşıyan karşılıklı kemerlerin tepe noktalarını birleştiren direğe "dari masi" diğer ikisine de "cembi" adı verilmektedir (Şekil 6.22).

Bu direkler arasındaki boşlukları kapatacak şekilde üzerine, karşılıklı kemerlere paralel gelecek şekilde meşe ağacının küçük çaplı odunları yerleştirilir (Şekil 6.23, 6.24, 6.25) ve bunların üzerine kırmızı toprak, saman ve sudan oluşan karışım, elle yumaklar yapılarak odunlar üzerine yerleştirilir. Bu yumaklar halindeki karışıma elle veya mala ile tonozu taşıyan kemerlerin kavisi verilir ve bir gün kuruması için bekletilir (Şekil 6.26).

Şekil 6.22. Tonoz (beşik tonoz)

Daha sonra bu oluşturulan kalıp üzerine 5 cm kalınlığında inkara denilen taş tozu, kireç ve su karışımından oluşan harç dökülür ve bunun üzerine bir sıra “şeh” (ocaktan çıkarılıp duvar vb. yapımında kullanmak için taş yontulma aşamasından kalan artık taşlar) denilen çeşitli boyuttaki taş parçaları yerleştirilip tekrar üzerine harç dökülür (Şekil 6.27.a). Bu işlem üsteki döşeme kalınlığına kadar devam eder. Cembi (tonoz döşeme kalınlığının maksimum boyuta ulaştığı duvar kenarları) dediğimiz kısımlarda tonozu fazla yük binmemesi ve izolasyonu için bu kısımlara yer yer testiler (küp) yerleştirilerek yük hafifletilir (Şekil 6.28). Günümüzde ise bazı uygulamalarda tonozun yükünü hafifletmede cüruf kullanılmaktadır (Şekil 6.27.b). Tonoz döşeme işlemi bittikten sonra, karışımın mukavemetinin sağlanması için 15-20 gün boyunca ara ara sulanır. Daha sonra kalıp; kavak ağacından yapılmış olan direkler, odun parçaları, kırmızı toprak ve samandan yapılmış harç sökülerek işlem tamamlanır (Şekil 6.28.b, 6.29).

Şekil 6.23. Revak Tonoz Kalıplarının Çatkısının Hazırlanması (Dalkılıç ve Halifeoğlu 2010)

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.24. Revak Tonoz Kalıplarının Kurulması (Dalkılıç ve Halifeoğlu, 2010)

Şekil 6.25. Tonoz Kalıplarının Kurulması (Dalkılıç ve Halifeoğlu, 2010)

Şekil 6.26. Çamur harcının hazırlanması (a) ve meşe dalları üzerine serilerek (b) tonozun oluşturulması

Şekil 6.27. Çamur harç üzerine moloz taşların kılıcına yerleştirilmesi (a) ve cürufun doldurulması (b)

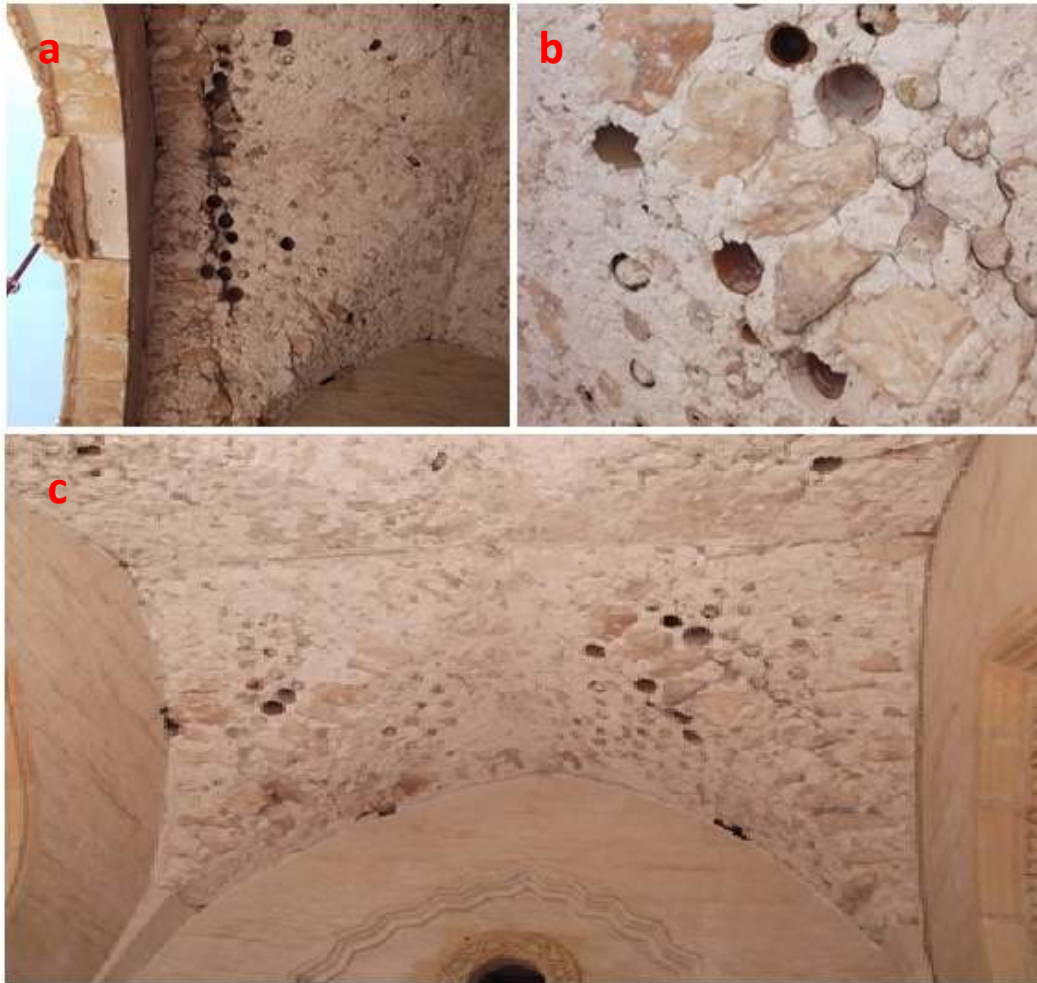

Şekil 6.28. Teras kenarına silme, taş korkulukların (a) ve teras döşemesinin yapımı (b)

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.29. Tonozun ve üstündeki teras döşemesinin bitmiş durumu (Dalkılıç ve Halifeoğlu 2010)

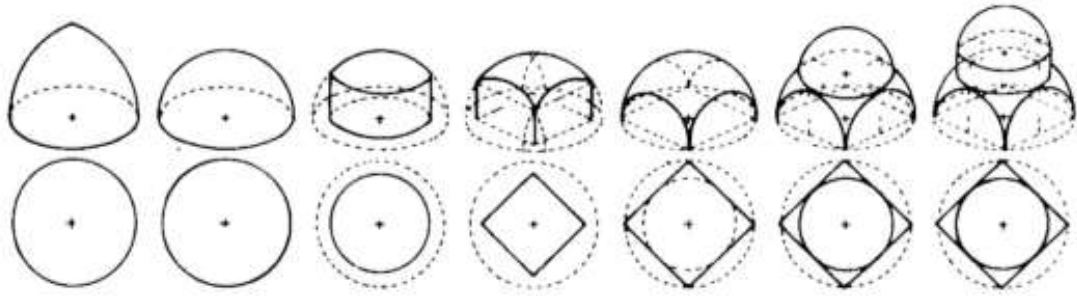
Şekil 6.30. Tonozun yükünü hafifletmede kullanılan testiler

Şekil 6.31. Günümüzde yapılan tonoz kalıplarından örnekler

6.1.7. Kubbe

Bir kemerin merkez eksenini etrafında 360 derece döndürülmesiyle oluşan, yarım küre biçimindeki yapı örtüsüne **kubbe** denir. Kubbeler kare, çokgen ya da dairesel planları örtmek için kullanılmıştır. Kubbeye, çokgen plandan dairesel plana geçişte pandantif ve tromplardan yararlanılmıştır (Hasol 1998) (Şekil 6.32, 6.33).

Şekil 6.32. Kubbe çeşitleri (Hasol 1998)

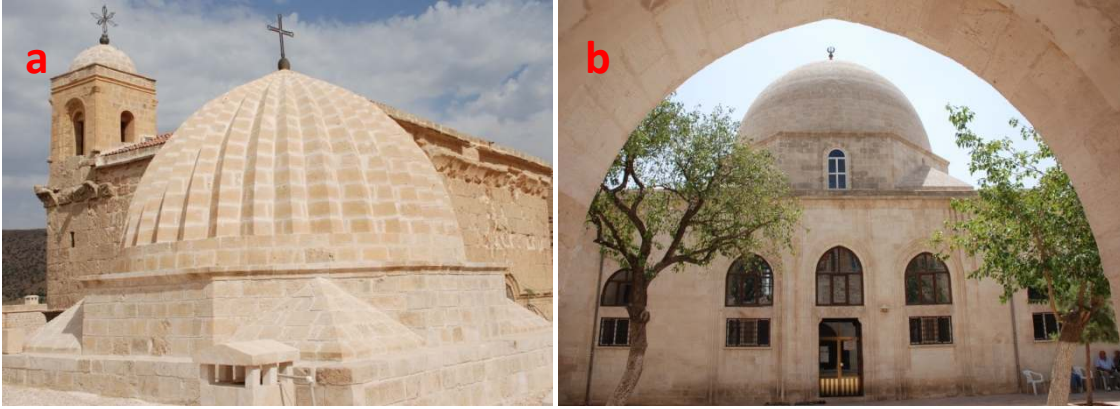

Şekil 6.33. Kasımiye Medresesi Kubbeleri

Mardin'de özellikle anıtsal yapıların (cami, kilise, manastır, medrese, hamam gibi) geniş mekânlarının üst örtülerinde kubbe kullanılmıştır. Bu kubbeler genellikle taş

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

ve bazen tuğladır. Dairesel formdaki kubbe formlarının bazıları dıştan dilimli kubbe formunda yapılmıştır (Şekil 6.34, 6.35).

Şekil 6.34. Deyrul Zafaran Kilisesi Kubbesi (a), Latifiye Cami Kubbesi (b)

Şekil 6.35. Kasımiye Medresesi Kubbesi

6.1.8. Kapı

Mardin geleneksel yapılarında genellikle oda giriş kapılarının enleri 0.90–1.20, yükseklikleri 1.90–2.20 metre arasında değişir. Avlu giriş kapıları ise yörede eşek, at, deve gibi binek hayvanlarının kullanılması nedeniyle daha büyük, ortalama 1.00–1.60 metre genişlikte, 2.00–2.80 metre yükseklikte yapılmıştır. Diğer katların sokak giriş kapılarında ise oda kapılarındaki boyutların uygulandığı görülür. Sokaktan avluya ve katlara giriş kapıları iki kanatlıdır. İç kapılarda yaşama birimlerine ait olanlar iki kanatlı, diğerleri ise genellikle tek kanatlıdır. Sokak kapılarında kuş motifli tokmaklar vardır (Alioğlu 2003).

Şekil 6.36. Sokak kapısı

Şekil 6.37. Metal kuşak – dövme çivi

İncelenen tüm kapıların, geniş tahtaların dikey yönde yan yana getirilerek, metal kuşakla çevrilmek sureti ile arkadan dövme çivi ile çakıldığı belirlenmiştir. Kapıların yapımında kullanılan çakma tekniği haricinde herhangi bir konstrüksiyon kullanılmamıştır ve bu durum avlu, giriş ve oda kapılarının tamamında geçerlidir. Yapım tekniğine ilişkin genel görünüş ve detay görüntüsü Şekil 6.36, 6.37.'de verilmiştir. İncelenen kapıların genellikle süslemesiz, düz hatlardan oluşan yapıda oldukları, sadece çift kanatlı kapıların bini çitasında çok basit ve sade olarak nitelendirilebilecek tarzda; burgu ve spiral şeklinde süslemenin olduğu belirlenmiştir (Kılıç 2010). Süslemeye ilişkin örnekler Şekil 5.38.'de verilmiştir.

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

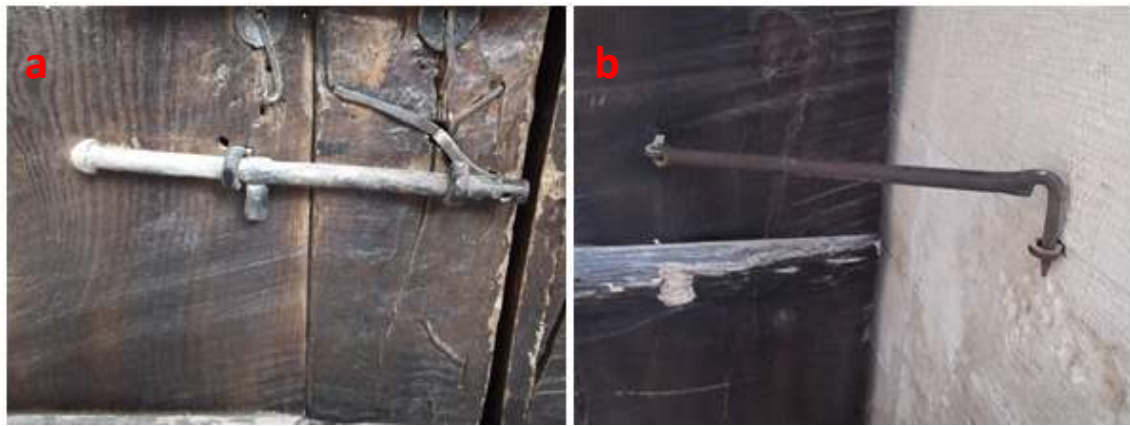

Şekil 6.38. Kapı süslemelerine ait örnekler

İncelenen kapıların tamamında basit kapazlama kilit kullanıldığı ve bazı kapılarda bu kilitlerin yerine, günümüzde kullanılan ve farklı özelliklerdeki kilitlerin takıldığı tespit edilmiştir. Sürgüler ve kancalar çift kanatlı avlu, giriş ve oda kapılarında, kanatları sabitlemek ve gerektiğinde açmak için kullanılmıştır. Bu eklentilerin yapımında metal levha ve profiller kullanılmıştır. Özellikle kilit, sürgü ve kancaların uyum içinde olduğu görülmüştür (Kılıç 2010) (Şekil 6.39, 6.40).

Şekil 6.39. Kapı kilitleri

Şekil 6.40. Metal sürgü (a) ve metal kanca (b)

Geleneksel Mardin evi kapılarında menteşe kullanılmamıştır. Kapının açılıp kapanmasında; kapı boşluğunun yapımı aşamasında kapı üst boşluğuna yerleştirilen lentoya (lento taş veya ahşap malzemedir) yaklaşık 29x29 cm ölçülerinde bir oyuk ve zeminde de bu oyuğun izdüşümüne karşılık gelen metal bir kapı yuvası yapılmıştır. Ahşap kapının üst kısmı 5-6 cm kadar yukarıya taşırılarak lentoda açılmış olan oyuğa yerleştirilmiştir (Şekil 6.41). Kapının alt kısmı, genellikle kapı kanadına monte edilmiş bir metal aksamın (kapı mili) zeminde yapılan kapı yuvasına yerleştirilmesi ile kapının açılıp kapanması sağlanmıştır (Şekil 6.42).

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.41. Kapı yapım detayı-üst

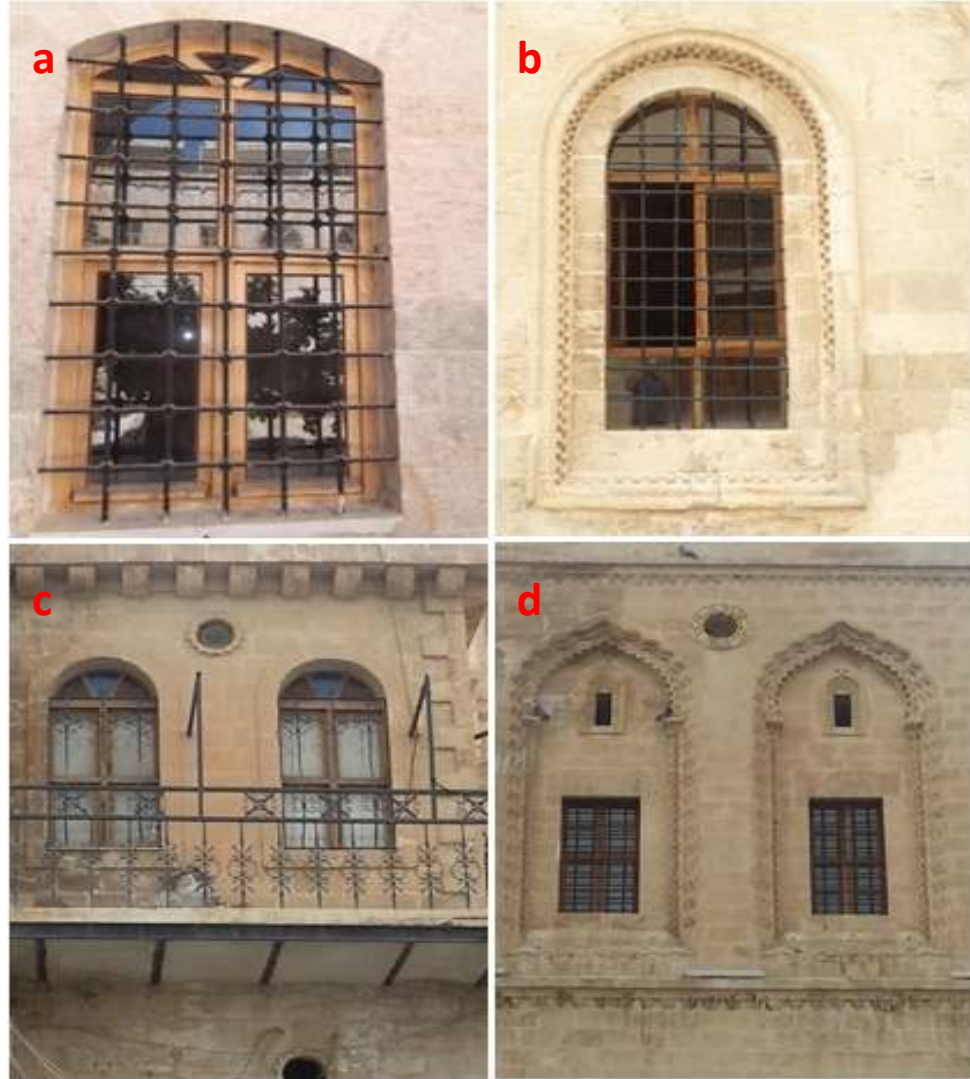

Şekil 6.42. Kapı yapım detayı-alt

6.1.9. Pencere

Mardin evi pencereleri genellikle iki sıralı olarak düzenlenmiştir. Alt sıra pencere boyutları 0.75-0.90 x 1.30-1.50 m kadardır. Pencerenin özgün ögesi, iki kanatlı ahşap kapaklardır. Bütün geleneksel kapılarda olduğu gibi, cam ve doğramanın geç tarihlerde ortaya çıktığı görülür. İki ya da dört parçası açılan kanatlı ya da düşey sürme

pencereler kullanılmıştır. Pencerelerin önünde lokmalık ya da geçmeli demir şebekeler vardır. Üst sıra pencerelerin, camın olmadığı dönemlerde ahşap kapaklar ile kapatılan pencerelerin yerine ışık vermesi amacıyla yapılmış olduğu düşünülmektedir (Kuban 1995)(Şekil 6.43).

Şekil 6.43. Ahşap pencere çeşitleri

Tepe pencerelerinin duvar dış yüzünde 0.20 x 0.40 m olan ölçüleri, duvar iç yüzünde 0.55-0.60 x 0.75-0.80 m'ye ulaşır. Böylelikle ışığın daha çok içeriye girmesini sağlayan bir düzenek yaratılmıştır. Bu pencereler iç yüzeyde bugün birçoğu tahrip olmuş alçı vitraylar ile örtülmüştür. Özgün durumunda cephedeki tepe penceresi boşluğu camsız iken, geç dönemlerde bir cam çerçeve ile kapatılmıştır (Alioğlu 2000), (Şekil 6.43).

6.2. Geleneksel Yapımda Kullanılan Aletler

Bu bölümde Mardin'de, geleneksel yapımda kullanılan aletler anlatılmış, günümüzde kullanılan aletler hakkında bilgiler verilmiştir.

6.2.1. Geçmişte Kullanılan Aletler

Geleneksel Mardin mimarisinin yapım aşamasında kullanılmış aletler; şevk, sifne, tarak, şahota, şablon, taş kalemi (murç), taktuka-tokmak (dakoka), ıdrah, elek (sırret), törpü (eğe), pergel, metal metre, gönye (köşe zeyve), şakül, mala, taş silindir (gındor-menderun), ip dolabı ve levye hakkında bilgiler sunulmuştur.

6.2.1.1. Şevk

Ahşap olan sap kısmına ortasından tutturulmuş, bir ucu üçgen şeklinde uzun ve sivriltilmiş, diğer ucu yamuk şeklinde metal bir başlıktan oluşmaktadır. Her iki ucu toplam 40-50 cm uzunluğunda olan alet, taş ocaklarından, taşı bloklar halinde çıkarmada ve çıkarılan bu taşları sifne yardımıyla istenilen uzunlukta kesmede kullanılırdı. Fotoğrafta görülen alet iki ucu da üçgen şeklinde olan, yakın dönemlerde ocaklarda kullanılmış bir şevk çeşididir (Şekil 6.44).

Şekil 6.44. Şevk

6.2.1.2. Sifne

15-20 cm uzunluğunda, üçgen formuna benzer, üst tarafı 3-4 cm çapında, alt tarafı taşa rahat girebilmesi için dövülerek 4-5 cm genişliğince sivriltilmiş, metal bir alettir. Genellikle 20 cm kalınlığındaki taş bloklarını istenilen uzunlukta kesmede ve taş ocaklarından taş çıkarma işleminde kullanılır (Şekil 6.45).

Şekil 6.45. Sifne

6.2.1.3. Tarak

Yamuk şeklindeki taban uzunluklarından düz olan kısım 2,5 - 3 cm, dişli olan kısım 11 cm ve kalınlığı ortalama 2 cm olan metalden yapılmış bir alettir. Tam ortasında 3 cm çapında ahşap bir sapla birleşir. Yaklaşık 38 cm uzunluğundadır. Ocaktan çıkarılan taşın kabasını almada kullanılır. Tarağın 2,5 - 3 cm olan düz kısmına şevk de denilir. Ayrıca tarak aletinin iki tarafı dişli olan ve bir tarafı dişli diğer tarafı düz (şahota) olan çeşitleri de kullanılmaktadır (Şekil 6.46, 6.47, 6.48).

Şekil 6.46. Tarak

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.47. Tarak; dişli (a) ve düz kısım (şevk) (b)

Şekil 6.48. Tarak çeşitleri

6.2.1.4. Şahota

Tarak ile kabası alınan taşın yüzeyini düzleştirmede kullanılan bir alettir. Ahşap olan sap kısmı ile metal kısımdan oluşur. Şahotanın metal kısmının kısa kenarları iki tarafı da düz keski kısımdan, uzun kenarları hafif iç bükey kısımdan oluşur (Şekil 6.49).

Şekil 6.49. Şahota

6.2.1.5. Şablon

Eski dönemlerde, taşlar üzerindeki çeşitli desen ve figürleri çizmede kullanılan şablonlar hayvan derisinden yapılırdı. Aynı zamanda 1:1 ölçeğinde çizilen kemerin, her bir taşının şeklini, kaba haldeki taşa çizmede kullandıkları kalıbın malzemesi de hayvan derisiydi. Günümüzde ise şablonlar, karton kâğıtlar ve sunta tahtalar kullanılarak yapılmaktadır (Şekil 6.50, 6.51).

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE
YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.50. Karton kâğıt şablonlar

Şekil 6.51. Karton kâğıt ve sunta tahtadan yapılmış şablonlar

Şekil 6.52. Taş yüzeyine şablon ile çizilmiş ve kısmen oyulmuş desen

Şekil 6.53. Nakkaşın taş yüzeyine şablonla çizilmiş deseni çıkarması

Şekil 6.54. Taş yüzeyinde çıkarılmış desenler

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

6.2.1.6. Taş Kalemi (Murç)

Taş ustalarınca, murç isminin yanında; keski, taş kalemi, çelik kalem isimleriyle de anılan alet, 15-25 cm arasında değişen bir uzunlukta, 1 cm eninde, 5 mm kalınlığında metalden yapılmış bir alettir. Taş üzerine desen çıkarma işlerinde kullanılır (Şekil 6.52, 6.53, 6.54, 6.55).

Taş yontmakta kullanılan; çok sert yassı uçlu, delici, kesici ve düzeltici uçları bulunan ve bir tokmak yardımı ile çekiçlenerek kullanılan aletlerdir.

Şekil 6.55. Murç

6.2.1.7. Taktuka, Tokmak (Dakoka)

2.5 cm çapında, 12 cm uzunluğundaki sap kısmıyla 13 cm uzunluğunda, 4 cm eninde, 5 mm kalınlığında dikdörtgen şeklindeki metalden yapılmış başlığıyla, murca vurularak taş üzerinde çizilmiş desenleri çıkarmada kullanılan bir alettir (Şekil 6.56.a, b). Ayrıca sap kısmı olmayan murç çeşitleri de vardır (Şekil 6.56.c, d).

Şekil 6.56. Saplı (a, b) ve Sapsız Dakoka (c, d)

6.2.1.8. Idrah

Dikdörtgen boyutlu 75 cm uzunluğunda tek parça ahşap malzemeden yapılmış uzunluk ölçümünde kullanılan bir alettir. Günümüzde kullanılmamaktadır.

6.2.1.9. Elek (Sırret)

Eski dönemde, dış duvar ve kemer taşlarının derzlerinde kullanılan harçtaki, (ınkara-nıkkara) taş tozunun istenilen dane çapını oluşturmada kullanılan, ahşap ve hayvan derisinden yapılmış bir çeşit elektir.

6.2.1.10. Törpü (Eğre)

31 cm uzunluğunda, eni 2,5 cm' den 2 cm 'e doğru daralan dikdörtgen boyutlu metalden yapılmış bir alettir. Törpü, şablonları hazırlanmış motiflerin, taşa çizildikten sonra, taş üzerindeki özellikle yuvarlak hatlı motifleri çıkarmada kullanılır (Şekil 6.57).

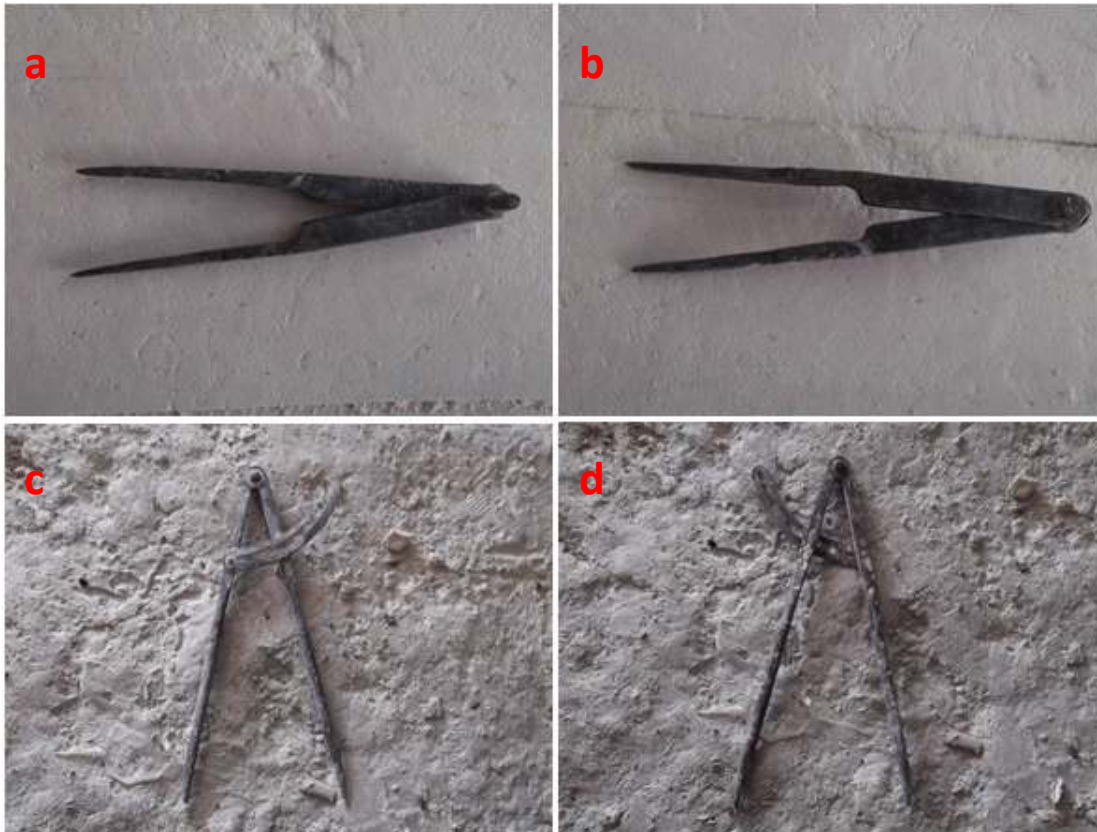
6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.57. Törpü

6.2.1.11. Pergel

60 dereceye kadar açılabilen 8 mm çapında, 2 metal çubuktan oluşan alet, taş üzerinde istenilen dairesel motifleri belirgin hale getirmek, çizmek için kullanılır. Belirginlik, metal ucun taşa bastırılarak iz bırakmasıyla oluşmaktadır (Şekil 6.58).

Şekil 6.58. Metal pergel çeşitleri

6.2.1.12. Metal Metre

Metalden yapılmış, 1 m uzunluğunda, katlanabilen, uzunluk ölçümünde kullanılan bir alettir (Şekil 6.59).

Şekil 6.59. Metal metre

6.2.1.13. Gönye (Köşe Zevye)

3.5 cm eninde, 2 mm kalınlığında 60 ve 30 cm uzunlukta, iki metal çubuğun 90 derecelik bir açıyla birleştirilmesiyle oluşmuş bir alettir. Genellikle taş yontucuları tarafından yontma esnasında taşı gönyeye oturtma, yani alın ve yan yüzeylerinin birbirlerine dik bir açıda olmalarını sağlamada kullanır (Şekil 6.60).

Şekil 6.60. Zevye

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

6.2.1.14. Şakül

Topaç şeklinde, yaklaşık olarak 1 kg ağırlığında, alt tarafı sivri, ipe bağlı olan kısma doğru kalınlaşan konik bir yapıya sahip olan alet, bir noktanın düşey izdüşümünü bulmada ve duvar örgüsünde duvarın düşey olarak düz bir doğrultuda örülmesinde kullanılır (Şekil 6.61).

Şekil 6.61. Şakül

6.2.1.15. Mala

Harç alıp sürmeye yarayan duvarcı ve sıvacı aracıdır. Üçgen biçimindeki metal kısmı ile üstten tahta saplı kısımdan oluşmuştur. Metal kısmın uç kısım genişliği 2-4 cm yassı, kalınlık 1mm ve 19-24 cm uzunluğundadır. Tahta olan sap kısmın ortalama çapı 3 cm, uzunluğu ortalama 15 cm'dir (Şekil 6.62).

Şekil 6.62. Mala

6.2.1.16. Taş Silindir (Gındor-Menderun)

20-22 cm çapında, 70-80 cm uzunluğunda silindir bir taştır. Yan yüzeylerine açılan çıkıntılara yerleştirilen “V” şeklinde bir kenarı 10 cm diğer kenarı yaklaşık 90 cm

olan ahşap malzemenin uzun kenarları, bir ip ile birbirine tutturulur. Kısa olan kenarlarda taş silindirin açılan oyuklarına yerleştirilir. Bu tahtalar tutacak görevi görür. Taş silindir; iç mekân döşemesi, dam ve döşemesi toprak olan avlu döşemelerinin sıkıştırılması işlerinde kullanılır (Şekil 6.63). Mardinli Kürt asıllılar "gındor", Arap asıllılar "menderun" olarak adlandırırlar.

Şekil 6.63. Gındor - Menderun

6.2.1.17. İp Dolabı

İp Dolabı iki ayrı kısımdan oluşan metal bir alettir. 20 cm uzunluğundaki tutacak ile bunun ucundaki 15 x 10 cm ölçülerinde dikdörtgen kısımdan oluşmaktadır. Dikdörtgen olan kısmı hareketli olup 360 derece dönebilmektedir (Şekil 6.64). İp dolabı, duvar örerken, duvarın istenilen yatay doğrultuda olmasını sağlamakta kullanılır (Şekil 6.65).

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.64. İp Dolabı

Şekil 6.65. İp Dolabının yatayına duvar örgüsünde kullanılması

6.2.1.18. Levye

1.25 – 1.50 metre uzunluğunda, 2,5 – 3 cm çapında metalden yapılmış bir alettir. Aletin ucundaki yaklaşık 7 cm'lik kısmı yukarı doğru hafif bir kavis verilerek ağız kısmı dövülerek sivriltilmiştir. Alet eski dönemlerde ocaklarda taş çıkarma işleminde kullanılırdı (Şekil 6.66).

Şekil 6.66. Levye kavisli ağız kısmı ve genel görünümü

6.2.2. Günümüzde Kullanılan Aletler

Geleneksel Mardin mimarisinde kullanılmış ve hala kullanılmakta olan aletlerin bazıları; taktuka (tokmak, dakoka), taş kalemi (murç), törpü, metal metre, metal pergel, metal gönye (köşe zevye), mala, çekiç (Şekil 6.67.a.), balyoz (Şekil 6.67.b.), kazma (Şekil 6.67.c.), keser (Şekil 6.67.d.), kürek, şakül ve ip dolabı olarak sayılabilir.

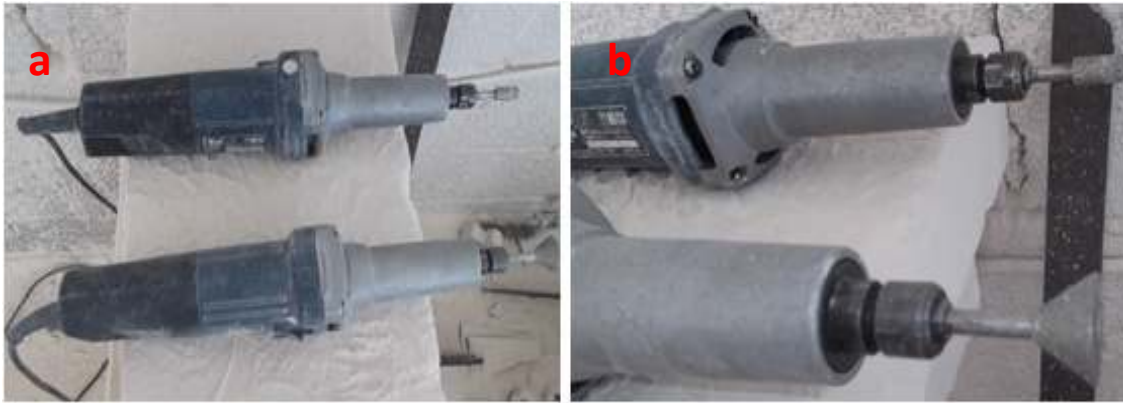
Şekil 6.67. Çekiç (a), balyoz (b), kazma (c), keser (d), derz fırçası (e), testere ve mala (f)

Günümüzde üretilmiş olan bazı aletlerin isimleri ve kullanım amaçları belirtilmiştir. Dağ kesme makinesi (kayadan istenilen ölçüde blok taş kesmede kullanılır), çelik halat, delici (sondaj) makinesi, seyyarlama makinesi (blok taşların eğri kısımlarını kesmede kullanılır), ekskavatör, taş kesme makinesi (yatay ve düşey kesme), metal ray (kesim makinelerinin üzerinde hareket etmesini sağlar), spiral aleti (desen çıkarmada kullanılır) (Şekil 6.68), elmas bileme taşı (kesim makinelerinde kullanılan dişlilerin elmas uçlarını bilemede kullanılır), vinç, forklift makinesi (blok taşları kesim makinesine taşımada kullanılır), büyük este makinesi (yatay ve düşey büyük blok taş kesme), baş kesme makinesi, profil-yan kesim makinesi, denge-el arabası (iki tekerlekli taş taşıma arabası), jett el makinesi (desen çıkarmada murç ve taktuka yerine kullanılır.) (Şekil 6.69.), torna makinesi ve testere (taş kesmede kullanılır) olarak sıralanabilir (Şekil 6.67.f).

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

Şekil 6.68. Spiral aleti

Şekil 6.69. Jett el makinesi

Hava yastığı, basınca dayanıklı malzemeden imal edilmiştir. Blok kesildikten sonra kaya ile arasındaki boşluğa oldukça ince olan yastık yerleştirilir ve şişirmeye başlar. Şişen hava yastığı blok taşı kayadan iterek uzaklaştırır. Böylece blok taşta birçok noktadan basınç yaptığı için daha düzgün bir ayrılma sağlar (Şekil 6.70). Harç teknesi (Şekil 6.71.b), derz fırçası (derz dışına taşan harcı temizlemede kullanılır) (Şekil 6.72.e), derz kaşığı (derz yerlerindeki harcı düzeltmeye yarar) (Şekil 6.71.c), mikser (harç karıştırıcı) (Şekil 6.71.a) ve su terazisi gibi aletler de günümüzde kullanılan aletlerdir.

Şekil 6.70. Hava yastığı

Şekil 6.71. Mikser; harç karıştırıcı (a), harç teknesi (b), derz kaşığı (c)

6. GELENEKSEL MARDİN MİMARİSİNDE YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPIMDA KULLANILAN ALETLER

7. MARDİN'DE TAŞ OCAKLARI, TAŞ ATÖLYELERİ VE YAPI USTALARI

Bu bölümde, Mardin'deki geleneksel yapıların ana yapım malzemesi olan taşın ocaktan çıkarılmasından işlenmesine kadar olan tüm üretim aşamaları incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Mardin, Midyat ve Nusaybin'deki taş ocakları araştırılmış ve yerinde inceleme yapılmıştır. Ocaktan çıkarılan taşın atölyede geçirdiği aşamalar, daha sonra da ustaların elinde nasıl şekillendiği, yerinde yapılan gözlem ve sözlü görüşmeler sonucu elde edilen bilgilerden öğrenilmiştir.

Araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler; Mardin, Midyat ve Nusaybin'deki Taş ocakları, Mardin ve Midyat'taki Taş Atölyeleri ve Taş Ustaları alt başlıklarında anlatılmıştır.

7.1. Mardin ve Midyat Taş Ocakları

Bu bölümde Mardin ve Midyat'taki taş ocakları ayrı ayrı incelenmiştir. Eski dönemlerde kullanılan taş ocakları, günümüzde aktif olan taş ocakları ve taş ocaklarında yapılan işlemler (eski ve yeni yöntem) hakkında edinilen bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler ocaklarda yapılan incelemelerle elde edilmiştir.

7.1.1. Mardin Taş Ocakları

Mardin'de eski dönemlerde, taşların çıkarıldığı ocaklar (Şekil 7.1); Mardin'in güneyinde yer alan El Hârrâ (Sıcak Mağara), İligbire (Büyük Mağara) ve Şêk-it-tin (İncir Ağacı) olarak anılan bölgede, Yalım Köy'deki Zınnar bahçelerinde ve karşısındaki Pespenus (Vedisefa) olarak adlandırılan alanda (Şekil 7.2), Deyrul Zaferan Manastırı'nın arkasındaki Vedişeyh (Altın Vadisi) Bölgesi'nde, İkizkent karşısındaki alanda (Şekil 7.3), Yay Grand Otel'in karşısındaki Kılabeti Tepesi'nin üst kısmındaki alanda, yeni Mardin Otogar'ın karşısındaki Kamur Mezarlığı'nın yanında yer alan Kamur Bölgesi'nde, 13 Mart Mahallesi'nde Mardin Anadolu Lisesi ile Halk Eğitim Merkezi arasındaki alan olarak tespit edilmiştir (Şekil 7.4, 7.5). Günümüzde bu ocaklar arasında sadece Mardin'de Yalım Köy'de işletilen ocak aktif durumdadır.

Mardin İkizkent civarındaki eski taş ocağı, yapılaşma alanı içine girmiş durumdadır ve artık kullanılmamaktadır.

 Mardin taş ocakları

Şekil 7.1. Mardin eski taş ocakları (Google Earth'ten alınan harita üzerinde düzenlenmiştir)

Şekil 7.2. Mardin - Yalım Köy Beldesi'ndeki taş ocağı

Şekil 7.3. Mardin İikizkent civarındaki eski taş ocağı

Şekil 7.4. Mardin 13 Mart Mahallesi'nde eski taş ocağı genel görünümü

Şekil 7.5. Mardin 13 Mart Mahallesi'nde eski taş ocağı detay görünümü

7.1.2. Midyat Taş Ocakları

Midyat'ta günümüzde aktif olan taş ocaklarının bazıları eski taş ocaklarının üzerine kurulmuştur. Ocaklardan çıkarılan taş, ihtiyaca göre belirlenmektedir. Midyat'ın kuzeyindeki askeri kışlanın arkasındaki tepelerde 3 tane ocak bulunmaktadır (Şekil 7.6). Bu ocaklarda ustaların "Katori" dedikleri taş çıkarılmaktadır. Midyat'ın Acırlı Beldesinde (Derizbin), bir tanesi eski su deposunun yanında, bir tanesi Şeyh Elet'in ilerisinde Salih II Gıbbes'in bağının hemen karşısında, bir tanesi de beldenin girişinde olmak üzere toplam 3 tane taş ocağı bulunmaktadır. Midyat'ın Söğütlü Beldesi'nin 2 km doğusundaki tepelik alanda (Şekil 7.9, 7.10), Midyat-Batman karayolu üzerinde merkeze 5 km uzaklıkta Barış Tepe civarında Öz Midyat Katori taşı isimli ocak (Şekil 7.11, 7.12), Midyat'ın Kayapınar (Ankes) beldesinde bir ocak ve Midyat-Batman karayolu üzerinde Midyat merkezden 6 km uzaklıkta, yolun solundan 2 km iç kısımlardaki tepelerde taş ocakları mevcuttur. Ayrıca Midyat-Nusaybin yolu üzerinde, Beyazsu karşısında, Metal Beton Taş Ocağı isimli bir taş ocağı vardır (Şekil 7.7, 7.8).

Şekil 7.6. Midyat taş ocakları (Google Earth'ten alınan harita üzerinde düzenlenmiştir)

Şekil 7.7. Midyat - Nusaybin yolunda Metal Beton taş ocağı girişi

Şekil 7.8. Midyat - Nusaybin yolunda Metal Beton taş ocağı

Metal Beton taş ocağı, Midyat – Nusaybin yolu üzerinde, Nusaybin’den yaklaşık 15 km uzaklıkta, Beyazsu piknik alanı civarındadır. İşletme Metal Beton Limitet Şirketine aittir (Şekil 7.7, 7.8). Sanat taş atölyesinin işletmecileri olan Göksu kardeşler tarafından devletten 49 yıllığına kiralanmıştır. Taş ocağı, Midyat Sanat taş atölyesinden 3 km uzaklıkta, Midyat-Söğütlü beldesinin 2 km doğusundaki tepelik alanda yer almaktadır (Şekil 7.9, 7.10).

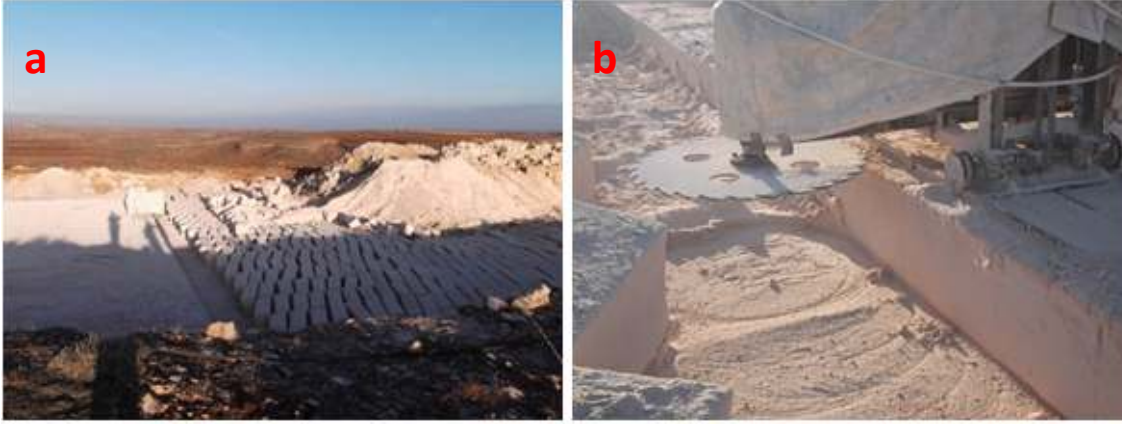
Şekil 7.9. Midyat'ta Midyat Sanat taş atölyesine ait taş ocağı

Şekil 7.10. Midyat Sanat taş atölyesine ait taş ocağı ve kesilen taşlar

Şekil 7.11. Öz Midyat Katori taşı ocağı

Şekil 7.12. Öz Midyat Katori taşı ocağı genel görünüm (a) ve yatayına kesme makinesi (b)

Öz Midyat Katori taşı ocağı Midyat-Batman karayolu üzerinde, merkeze 5 km. uzaklıkta Barış Tepe civarındadır. İşletmecileri Mahsup Çetin Usta ve Hacı Niyazi Çetin ustadır. Bu ocağın alanı içerisinde aynı zamanda taş atölyesi de bulunmaktadır (Şekil 7.11, 7.12).

7.1.3. Taş Ocağında Yapılan İşlemler

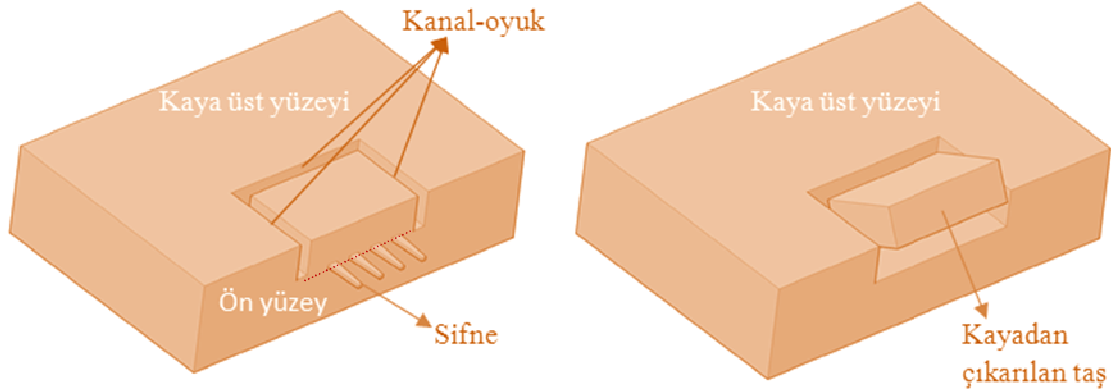
Yapılan incelemeler sonucu, Mardin ve Midyat'taki taş ocaklarında yapılan işlemlerin benzer olduğu görülmüştür. Taş ustalarından edinilen bilgilerle eski yöntem, yerinde yapılan gözlem ve incelemeler sonucu da yeni yöntem anlatılmıştır.

7.1.3.1. Eski Yöntem

Geleneksel Mardin mimarisinin inşa edildiği dönemlerden 20. yüzyıl başlarına kadar taş ocaklarından taşın çıkarılması zor ve zahmetli idi. O dönemlerde taş boyutları uzunluk olarak 1 metre, nadir olarak da 2 metre çıkarılıyordu. Çıkarılan taşın eni 40-45 cm ve yüksekliği (kalınlık) 25-30 cm ölçülerindeydi. Günümüz teknolojisi ile ocaklardan çıkarılan büyük taş blokları (5-7 metreküp) büyüklüğünde taşlar çıkarılamıyordu.

Taş ocaktan çıkarılırken öncelikle kaya üst yüzeyinde 1-2 x 0.40-0.45 metre boyutlarında, dikdörtgenin uzun kenarı kayanın ön yüzeyine gelecek şekilde bir dikdörtgen çizilirdi. Çizilen dikdörtgenin (çıkarılacak taş) üç kenarında 7-8 cm genişliğinde ve çıkarılacak taşın yüksekliği kadar (25-30 cm) derinlikte "şevk" aleti ile kanal kazılırdı. Taşın üç tarafında da kanal açıldıktan sonra, taşın uzun kenarı (kayanın ön yüzeyine bakan kısmı) sifne aleti ile taşın yüksekliği kadar (25-30 cm) alttan 20 cm ara ile çekiçe çakılırdı (1 metrelik bir uzunlukta dört sifne kullanılır). Sifneler taşın alt köşe kısımlarından yaklaşık 5

cm içinde olacak şekilde çakılırdı. Taşa çakılı haldeki her sifneye çekiçe sırayla ve aynı şiddette vuruşlarla çakılarak taş kayadan ayrılınca dek vuruşlar devam ederdi. Taş kayadan tamamen ayrıldıktan sonra levye ile yerinden çıkarılırdı (Şekil 7.13).

Şekil 7.13. Geleneksel yöntemle taşın kayadan çıkarılması

Çıkarılan taş bazen dört parçaya (sifne aleti ile) bölünüp yük hayvanları ile ocaktan taşın kullanılacağı alana (inşaat yerine) taşınırdı. Burada taşın tarak aleti ile kabası alınır ve sonrasında şahota aleti ile taşın yüzeyleri düzeltilirdi. Yani taş kaba şekilden ince yonu şekline getirilirdi. Taş yüzeyleri düzeltildikten sonra üzerinde desen yapılması istenilen taş, nakkaşa verilirdi. Bunun için önceden nakkaş tarafından çeşitli figürlerle hazırlanmış şablonlar kullanılırdı. Bu şablonlar genellikle kurutulmuş hayvan derisinden yapılıyordu. Nakkaş bu şablonlar yardımıyla taş yüzeyine istenilen şekil veya yazı figürünü kalemle çizer ve daha sonra taktuka (dakoka) ve taş kalemi (murç) aletleriyle taş yüzeyinde çizilen şekli yontarak işlemeli taşı ortaya çıkarırdı.

Taşı ocaktan çıkaran kişiye "hıccar", taşı kesen kişiye "kıtta" ve taşa desen işleyen kişiye de "nakkaş-oymacı-yontucu" denilirdi.

7.1.3.2. Yeni Yöntem

Taş ocaklarında büyük blok taşları kesmede kullanılan birtakım araç ve gereçler bulunmaktadır. Bunlar; dağ kesme makinesi (MTM 250) (Şekil 7.14), elmas pullar ve yayların monte edildiği çelik halat (Şekil 7.15, 7.16, 7.17), 80 mm çapında ve 1 m uzunluğunda sondaj boruları, elmas pul sıkma aleti (Şekil 7.18), çelik halat kesme makası (Şekil 7.19), sondaj borularıyla delikler açan delici makinesi (Şekil 7.20), hava

basıncıyla çalışan matkap (Şekil 7.21.b), seyyarlama makinesi (Şekil 7.25, 7.26, 7.27, 6.28), hava yastığı, ekskavatör (Şekil 7.29.) ve gerekli elektriği sağlayan jeneratör, hava kompresör makinesi ve hava tüpünden oluşmaktadır.

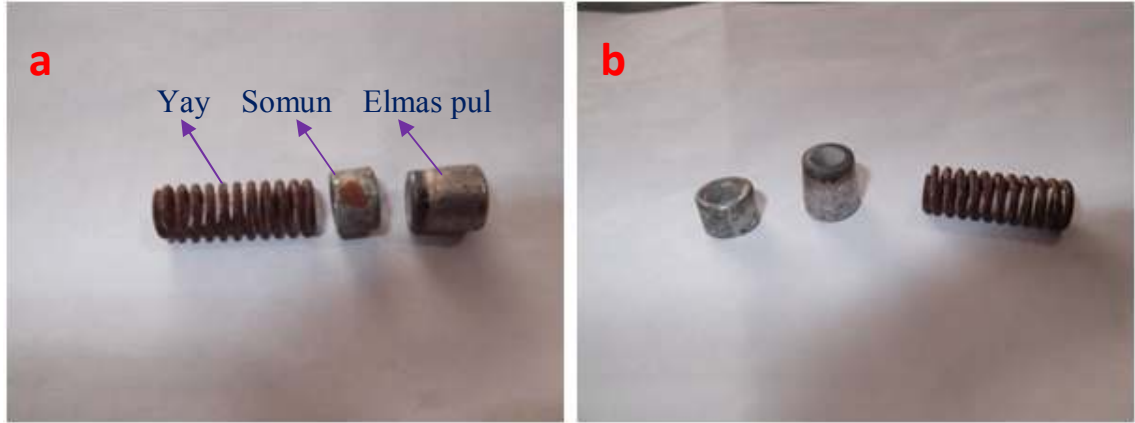
Şekil 7.14. Dağ kesme makinası

Şekil 7.15. Çelik halat (a) ve aparatlı hali (b)

Şekil 7.16. Çelik halat ve aparatları (elmas pul, somun ve yay)

Şekil 7.17. Aparatlar; yay, somun, elmas pul

Şekil 7.18. Çelik halat aparatlarını sıkma aleti

Şekil 7.19. Çelik halat kesme makası

Şekil 7.20. Delici makinesi

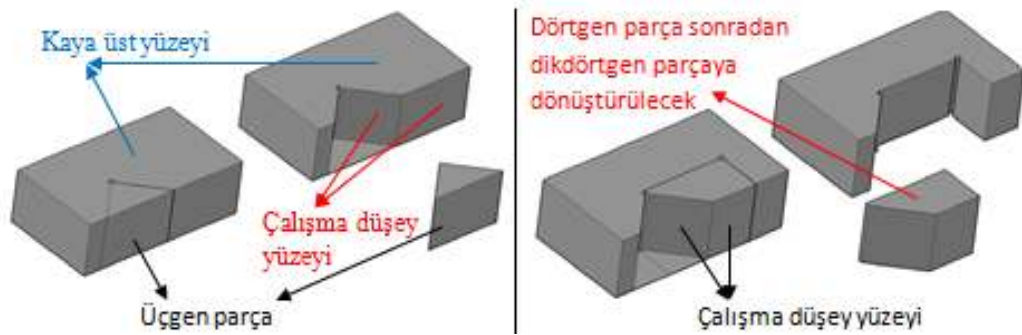
Şekil 7.21. Delici makinasını kayaya üç noktadan sabitleyen zincir (a), Matkap (zincirleri sabitlemede kullanılan delikleri açar) (b)

Büyük blok taşları kesmek için kullanılan çelik halat hazırlanır; çelik halata silindirik şeklinde 10 mm uzunluğunda elmas pul, 6 mm uzunluğunda somun ve 22 mm uzunluğunda yay'dan oluşan parçalar takılır (Şekil 7.17). Sırasıyla halata somun, elmas pul, somun, yay, somun, elmas pul, somun ve yay geçirilir. Ve bu işlem sırası halat uzunluğunca devam eder. Yerleştirme işlemi bittikten sonra halatın iki ucundaki somunlar sıkma aleti (Şekil 7.18) ile sıkılır. Hazırlanan çelik halat Dağ kesme makinesinin çark kısmına yerleştirilir.

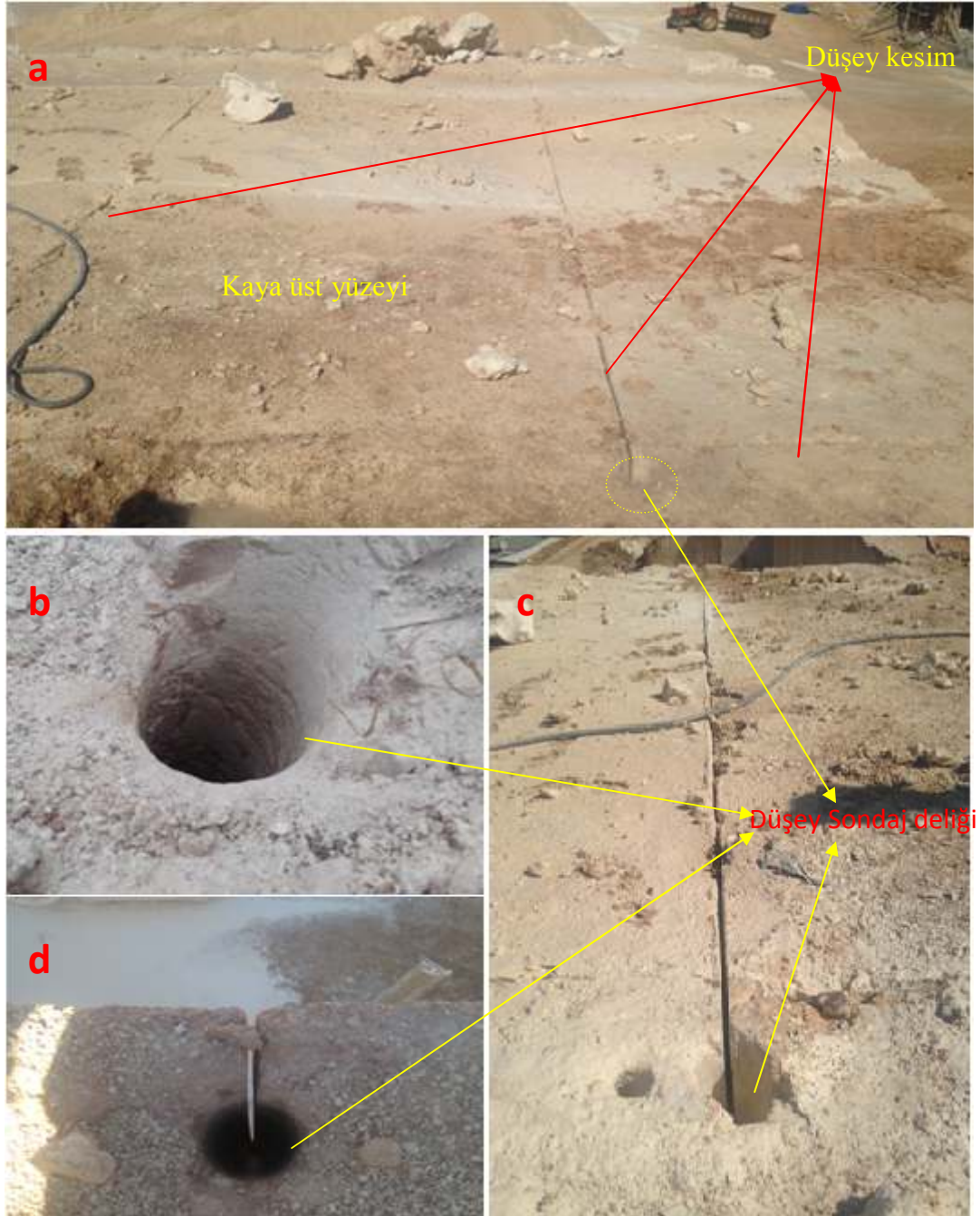
Böylece kayadan dikdörtgen boyutlu blok taş kesebilmek için kayada iki yüzeyin olması gerekmektedir. Blok taşların kesileceği kaya yüzeyinden, öncelikle üçgen boyutlu blok taş kesilerek çıkarılır ve kayanın üzerinde iki çalışma düşey yüzeyi

oluşturulur (Şekil 7.22). Daha sonra kaya üzerinde usta, metre ile dikdörtgen boyutlu blok taşın bir köşesi ve iki kenarı kaya içerisinde kalacak şekilde ölçülerini belirler. Ve bir köşesinden ve iki kenar üzerinde, düşeyine (kaya içine) 15 m derinliğinde delikler, sondaj boruları kullanılarak delici makinesi ile açılır. Kenar üzerinde açılan delikler arasındaki mesafeler, ustanın göz kararıyla yapılmaktadır (Şekil 7.23).

Üsten delikler açıldıktan sonra bu deliklere yandan (kayanın açılan iki yüzeyinden) düşey deliklerle 90 derece yapacak şekilde yatayına delikler açılır. Yatayına ve düşeyine açılan delikler birbirlerine çakıştırılıp açıldıktan sonra, blok taşın çıkarılacağı kayaya belli bir mesafede Dağ kesme makinesi yerleştirilir. Dağ kesme makinesine bağlı çelik halatın bir ucu, blok taşı önce alttan yatayına kesmek için kayanın iki yüzeyinde yatayına açılan ve birbirlerine 90 derece açılan köşe deliklerden geçirilerek makineye bağlı olan diğer ucla sıkma aleti ile sıkılarak halat uçları birleştirilir.

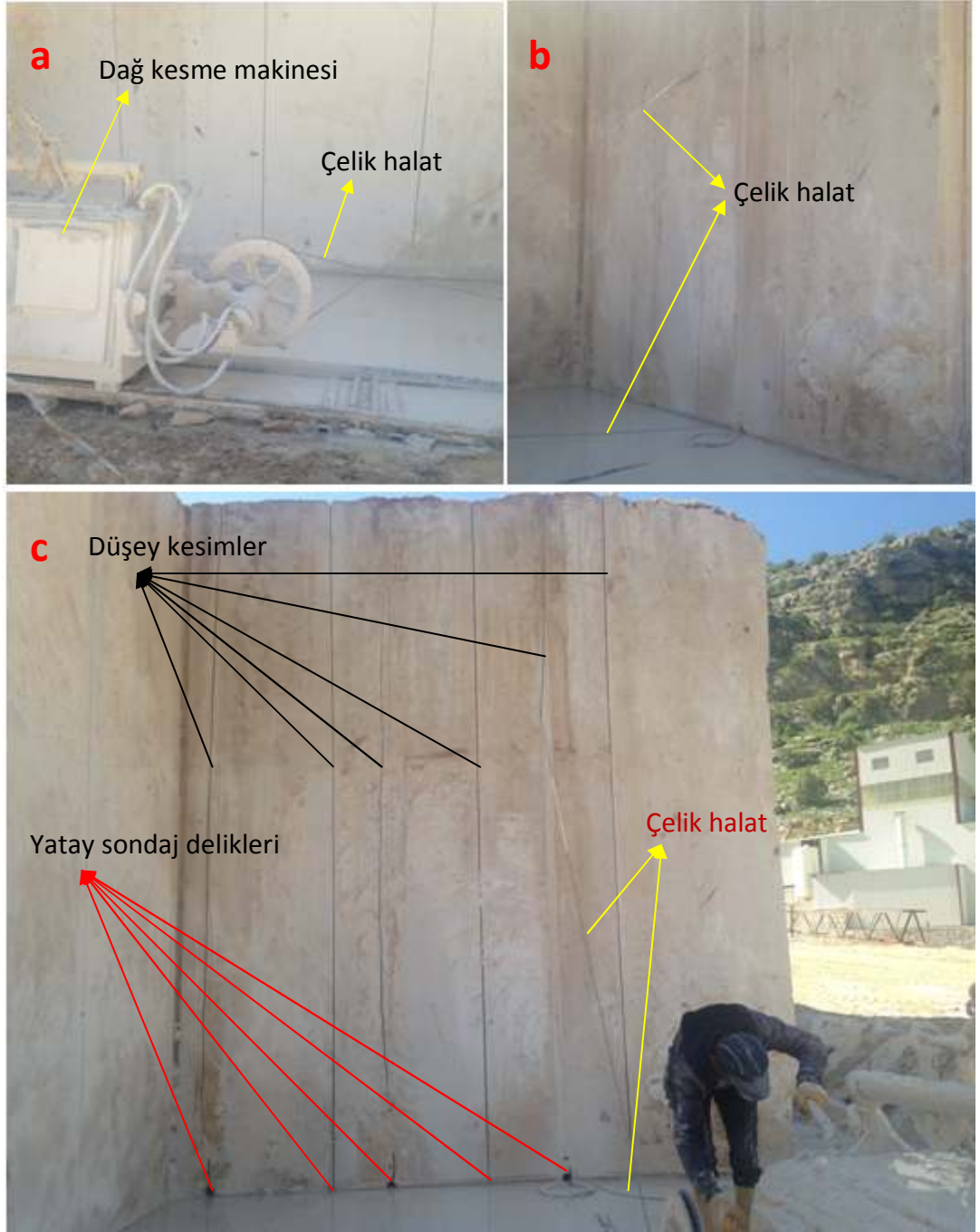

Şekil 7.22. Modern yöntemle blok taşın kayadan çıkarımı

Şekil 7.23. Düşeyine kesilmiş blok taşların kaya üst yüzeyinden görünümü (a,c) ve düşeyine açılmış sondaj delikleri (b,c,d)

Dağ kesme makinesinin kesme işlemi, halatın bağlı olduğu çarkın dönmesiyle başlar. Blok taş alttan yatayına kesildikten sonra blok taşın kayaya bağlı olan iki düşey yüzeyi de, birbirine 90 derece birleşen köşe düşey delik ile yatay deliklerden elmas uçlu çelik halat geçirilerek iki ayrı düşey yüzey içinde ayrı ayrı uygulanıp blok taşın kesme işlemi bitirilmektedir (Şekil 7.24).

Şekil 7.24. Dağ kesme makinesi ile düşey kesim

Daha sonra blok taş ekskavatör aracıyla kayadan çıkarılır. Eğer ekskavatör, blok taşı kayadan çıkarmada zorlanırsa, 2 x 1.5 m boyutundaki hava yastığı kullanılır. Hava yastığı, blok taşla kaya arasında açılan düşey yarık içine yerleştirilerek, hava kompresör yardımı ile şişirilir. Hava yastığının şişmesi sonucu blok taşı kayadan ayırır ve buda ekskavatörün blok taşı kayadan çıkarmasını kolaylaştırır.

Çıkarılan blok taşın, eğri olan yüzeylerini ve blok taşa yapışık olan sertleşmiş toprak vb şeyleri kesmek için seyyarlama makinesi kullanılır (Şekil 7.25, 7.26, 7.27, 7.28). Seyyarlama makinesi da dağ kesme makinesi gibi çarka bağlı olan elmas uçlu halat yardımı ile kesmektedir.

Şekil 7.25. Seyyarlama makinesinin blok taşın kesilecek kısmına taşınması

Şekil 7.26. Seyyarlama makinesinin halatının blok taşın kesilecek kısmına sarılması

Şekil 7.27. Makinenin kesime başlaması

Şekil 7.28. Blok taştan eğri parçanın elmas uçlu halatla kesimin gerçekleşmesi

Şekil 7.29. Ekskavatör ile blok taşların kamyonu bindirilip işlenmek üzere atölyeye taşınması

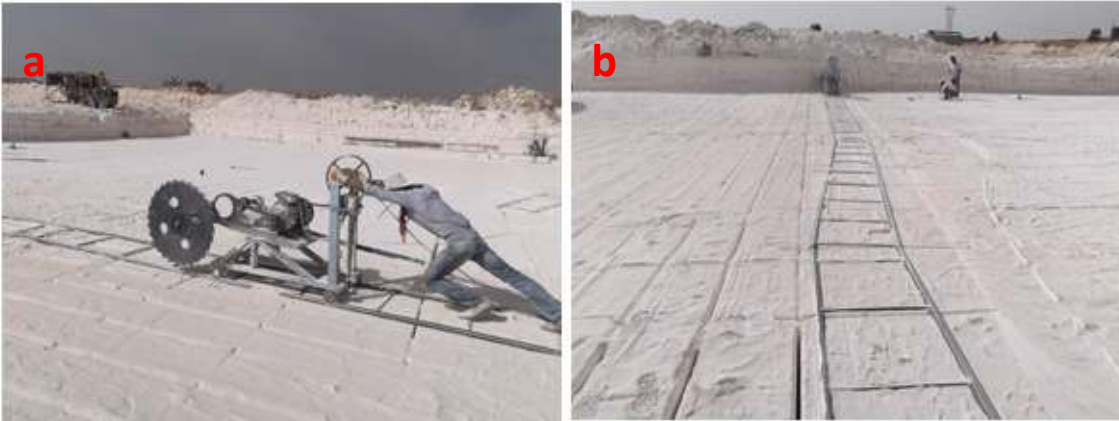
Bu büyük boyutta taş çıkarımının dışında daha küçük boyutlarda taşın çıkarıldığı ocaklar da vardır. Bu tür ocaklarda genellikle iki kişi çalışmaktadır. Bunlardan biri taş kesme ustası diğeri de ustanın yardımcısıdır. Ocakta taşlar 30x45x100 cm boyutlarında kesilmektedir. Taşları kesmede kullanılan aletler iki tanedir; biri taşı düşeyine (Şekil 7.32) diğeri de taşı yatayına (alttan) (Şekil 7.33) kesmede kullanılan taş kesme makinesidir. Taş kesme makinesi metalden yapılmış 45 cm genişliğindeki raylar

7. MARDİN'DE TAŞ OCAKLARI, TAŞ ATÖLYELERİ VE YAPI USTALARI

üzerinde kaydırılarak hareket ettirilmektedir (Şekil 7.30, 7.31). Taş kesme makinesi ocağa kurulan jeneratörden elektriğini sağlamaktadır. Taş kesme makinesinin taşı kesen aparatı; dişleri elmas uçlu, metalden yapılmış 90 cm çapında dairesel testeredir (Şekil 7.35). Ocakta taşların ihtiyaca göre üretimi yapılmaktadır.

Şekil 7.30. Metal rayların kurulması

Şekil 7.31. Taş kesme makinesi (a) ve metal ray (b)

Şekil 7.32. Taş düşey kesme makinesi

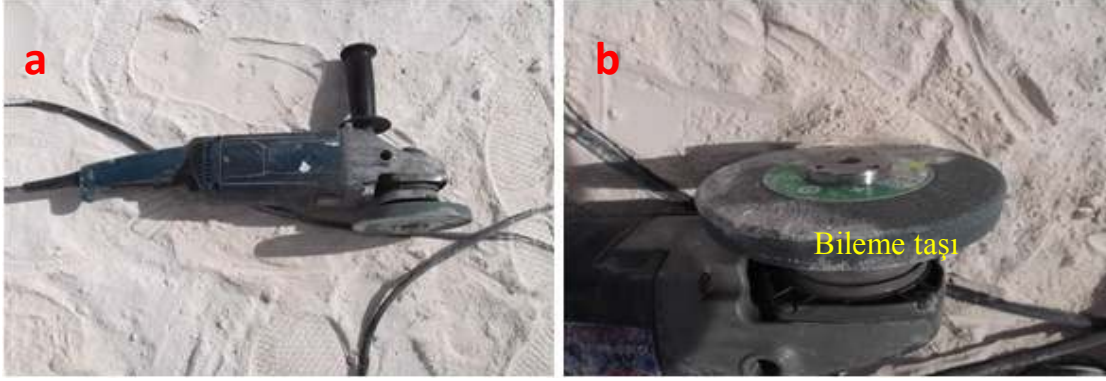
Şekil 7.33. Taş yatay (alttan) kesme makinesi

Şekil 7.34. Taş kesme işlemi

Şekil 7.35. Elmas uçlu testere

Şekil 7.36. Spiral aleti ve elmas bileme taşı

Spiral aleti ve ona monte edilen (20 cm çapında 2,5 cm kalınlığında) bileme taşı ile metal dişli testerenin dişlerine takılan elmasların bilenmesinde kullanılır (Şekil 7.36).

7.2. Mardin ve Midyat Taş Atölyeleri

Bu bölümde Mardin ve Midyat'ta aktif olan taş atölyeleri incelenerek, atölyeler hakkında bilgiler verilmiş, taş atölyelerinde yapılan işlemler hakkında, atölye işletme sahipleri ve taş ustalarıyla yapılan görüşmelerin sonuçları anlatılmıştır.

7.2.1. Mardin Taş Atölyeleri

Mardin'de üç tane taş atölyesi vardır. Bunlardan biri Yalım köy'de taş kesme ve yontma atölyesi (Şekil 7.37), diğer ikisi eski Mardin Meydan başı bölgesinde Yusuf Kıdır ustaya ait küçük çapta bir taş kesme ve işleme atölyesi (Şekil 7.38) ile Ensar Mahallesinde Yeni yol Caddesi üzerinde İşcan Taş İşleme Atölyesi (Şekil 7.39) bulunmaktadır.

Şekil 7.37. Mardin – Yalım köy'de taş atölyesi

Şekil 7.38. Mardin’de Yusuf Kıdır taş atölyesi

Şekil 7.39. Mardin’de İşcan taş atölyesi ön görünümü (a) ve iç kısmı (b)

7.2.2. Midyat Taş Atölyeleri

Midyat’ta, Batman yolunda 4 tane, Cizre yolunda 3 tane, Mardin yolunda 5 tane, Nusaybin yolunda 1 tane olmak üzere toplam 13 tane taş atölyesi bulunmaktadır. Bunlar; Artuklu taş kesme ve işleme atölyesi (Şekil 7.40, 7.41), Kaymakam Feyzullah Özcan taş kesme ve işleme atölyesi (Şekil 7.42), Çetaş Nahit taş kesme ve işleme atölyesi (Şekil 7.43, 7.44), Öz Midyat Katori taşı atölyesi (Şekil 7.45, 7.46), Sanat taş atölyesi (Şekil 7.47) ve Midyat taş atölyeleridir (Şekil 7.48, 7.49).

Artuklu Taş kesme ve işleme atölyesi Midyat - Mardin yolu üzerindedir. Midyat merkeze 15 km uzaklıktadır. Atölyenin işletmecisi taş ustası Abdulgafur Çakmak’dır.

Şekil 7.40. Midyat'ta Artuklu taş kesme ve işleme atölyesi

Şekil 7.41. Midyat'ta Artuklu taş kesme ve işleme atölyesi ön (a) ve iç kısmı (b)

Kaymakam Feyzullah Özcan taş kesme ve işletme atölyesi Midyat Kaymakamlığına aittir. Bu atölye Midyat - Mardin yolu üzerinde olup Midyat'a 1,5 km uzaklıktadır.

Şekil 7.42. Midyat'ta Kaymakam Feyzullah Özcan taş kesme ve işleme atölyesi

Çetaş Nahit taş kesme ve işleme atölyesi Midyat'ta Midyat-Mardin karayolu (Mardin Bulvarı) üzerindedir ve ilçe merkezine 1 km uzaklıktadır. İşletmecisi Abdullah Çetin ustadır.

Şekil 7.43. Midyat'ta Çetaş Nahit taş kesme ve işleme atölyesi

Şekil 7.44. Çetaş Nahit taş atölyesinde taş kesimi (a) ve işlenmesi (b)

Öz Midyat Katori Taşı Atölyesi Midyat-Batman karayolu üzerinde, merkeze 5 km. uzaklıkta Barış Tepe civarındadır. İşletmecileri Mahsup Çetin usta ve Hacı Niyazi Çetin ustadır.

7. MARDİN'DE TAŞ OCAKLARI, TAŞ ATÖLYELERİ VE YAPI USTALARI

Şekil 7.45. Öz Midyat Katori taşı atölyesi

Şekil 7.46. Öz Midyat Katori taşı atölyesi iç kısmı

Sanat Taş Atölyesi Halis Göksu ve Naci Göksu kardeşler tarafından işletilmektedir. 2004 yılında kurulan bu atölye Midyat - Mardin yolu üzerindedir.

Şekil 7.47. Midyat'ta Sanat taş atölyesi

Midyat taş atölyesi; Eski Midyat bölgesinde Cizre yolu üzerindedir. Bu atölyenin işletmecisi taş ustası Davut Çetin'dir.

Şekil 7.48. Midyat Taş atölyesi ön kısmı

Şekil 7.49. Midyat Taş atölyesi alanında ocaktan getirilen taşların istiflenmesi

7.2.3. Taş Atölyesinde Yapılan İşlemler

Ocaktan çıkarılan blok taşlar kamyon vb. taşıma araçları yardımıyla atölyelere getirilir. Atölye alanında 30 tona kadar yük taşıyabilen vinç yardımıyla yaklaşık 15 tonluk blok taşları araçtan indirilir (Şekil 7.51). İndirilen blok taşlar, taş taşıma ve yükleme-yerleştirme işlerinde kullanılan, en fazla 3,5 ton blok taşıyı 5 m yükseğe kaldırabilen Forklift makineleri yardımı ile atölye içerisine taşınır (Şekil 7.52). İstenilen boyutlarda kesimler yapabilmek için Büyük Este Makinesine (Şekil 7.53) Forklift makinesi yardımı ile yerleştirilir. Büyük Este Makinesi taşı aynı anda hem alttan yatayına, hem de üstten düşeyine kesim yapar. Bu işlem sırasında düşeyine kesimde kullanılan büyük testerenin testere çapı genellikle 140 cm, yatayına kesimde kullanılan küçük testerenin testere çapı genellikle 70 cm'dir (Şekil 7.54, 7.55, 7.56). Bu boyuttaki testerele büyük taş bloklarından 50 cm genişliğinde, 25 cm kalınlığında taşlar kesilerek çıkartılır.

7. MARDİN'DE TAŞ OCAKLARI, TAŞ ATÖLYELERİ VE YAPI USTALARI

Taşlar, Büyük Este Makinesinde istenilen boyutlarda kesildikten sonra taşıma el arabaları ile baş kesme makinelerine getirilir. Bu makine de, Büyük Este Makinesinde kesilen dikdörtgen boyutlu taşların eğri, kırık olan kısımlarını düzeltmek için ve büyük boyuttaki dikdörtgen boyutlu taşlardan daha küçük boyutlu taşlar çıkarmak için kullanılır (Şekil 7.58).

Baş Kesme Makinesinden sonra taşlar Profil-Yan Kesim Makinesine getirilir ve makineye değişik aparatlar takılarak; alınlık, pencere söveleri, tavan-duvar köşe kornejleri ve sütun taşları hazırlanır (Şekil 7.59, 7.60). Korkuluk taşları olarak kullanılan düz veya desenli silindir taşlarını oluşturmada torna makinesi kullanılır (Şekil 7.61).

Şekil 7.50. Midyat taş atölyesi (Abdulvahap Arbağ'a ait)

Şekil 7.51. 30 tonluk vinç ve araçla getirilen yaklaşık 15 tonluk blok taşlar

Şekil 7.52. Forklift makinesi

Şekil 7.53. Büyük Este Makinesi (5 x 8 x 6 m boyutlarındadır)

Şekil 7.54. Büyük Este Makinesinin düşey ve yatay kesimler yapan testereleri

7. MARDİN'DE TAŞ OCAKLARI, TAŞ ATÖLYELERİ VE YAPI USTALARI

Şekil 7.55. Büyük (a) ve küçük (b) testereler

Şekil 7.56. Elmas uçlu testere dişleri

Şekil 7.57. Büyük Este Makinesinin testere hızlarını ve kesimi yapılacak taşın kalınlık (yükseklik), genişlik ölçülerini ayarlayan pano

Şekil 7.58. Baş Kesme Makinesi (4 x 70 m boyutunda)

Şekil 7.59. Profil – Yan kesim makinesi (a) ve alınlık, kornej yapmada kullanılan aparat (b)

Şekil 7.60. Alınlık (a) ve kornej (b)

Şekil 7.61. Torna makinesinde taş korkuluk yapımı ve taşın silindir-sütun haline getirilmesi

Daha küçük boyutlarda (30x45x100 cm) ocaklardan çıkarılan taşlar, atölyeye getirilerek daha basit kesim makinelerinde istenilen boyutlarda kesimler yapılır (Şekil 7.62, 7.63).

Şekil 7.62. Taşların atölye içine kesim makinelerine taşınması

Şekil 7.63. Taşların kesim makinelerinde kesimi

İstenilen boyutlarda kesilen taşların üzerine önceden hazırlanmış şablonlar (Şekil 7.64, 7.65) ile desenler çizilir. Taş üzerine çizilen desenler taktuka ve murç yardımı ile oyularak desen ortaya çıkarılır (Şekil 7.66, 7.67).

Şekil 7.64. Taş yontucuların kullandıkları şablonlar

Şekil 7.65. Taş yontucuların kullandıkları şablonlar

Şekil 7.66. Taş yontucuların, taş üzerine desen çıkarımı

Şekil 7.67. Taş yüzeyine şablonla desen çizimi (a) ve taşın işlenmiş hali (b)

7.3. Mardin ve Midyat'ta Yaşayan Taş Ustaları

Bu bölümde Mardin ve Midyat'ta yaşayan ve aktif olarak çalışan taş ustalarıyla yapılan görüşmelerin sonuçları anlatılmıştır. Ustalarla yapılan görüşmeler sonucu, ustaların doğum yerleri ve tarihleri, bu mesleği kaç yıldır yaptıkları, sanatını kimden öğrendikleri, şu anda ve daha önce nerede çalıştıkları, hangi önemli yapılarda görev aldıkları (eserleri) ve çalışılan bölüm ve detay konularında bilgiler edinilmiştir.

Ustalar bu işlerin bir bölümünde bireysel, bir bölümünde ise ekip olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir.

7.3.1. Mardin'de Yaşayan Taş Ustaları

Mardin'de Yusuf Kıdır Usta, Veysi Dua Usta, Hayrullah Oruç Usta, Mehmet Demirtaş Usta, Aziz Demirtaş Usta, Ahmet Demirtaş Usta, Nadir Bingül Usta, Âdem İşcan Usta ve Abdülrezak Aydın Usta ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler 2012-2014 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

Yusuf Kıdır; Mardin'in yaşayan en yaşlı, taş ustasıdır. 1943 doğumlu usta, elli dokuz yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır (Şekil 7.68). Usta, mesleğini ilkokulu bitirdikten sonra, lakabı "Kaho" olan dayısı Abdülcélil İldoğan'dan'ın yanında çalışmaya başlayarak öğrenmiştir. Dayısının sabit bir işyeri olmadığını ve seyyar olarak çalıştığını belirten Kıdır, kendisi de yaklaşık elli yıl seyyar olarak çalışmıştır. Son dokuz yıldır, eski Mardin merkezde, Meydan Başı'nda bir işyeri açarak mesleğini icra ettiğini belirtmiştir.

Yusuf Kıdır Usta, kentteki birçok tarihi yapıların, medreselerin, camilerin, minarelerin ve birçok evin restorasyonunda kullanılan taşları işlemiştir. Ustanın, diğer illerde de benzer çalışmaları olmuştur. Mardin’de bazı müstakil evlerin restorasyon işleri, Mardin Orta Köy Cami’nin mihrabı, Latifiye Cami’nin giriş kapısı ve Şadırvanı, Reyhaniye ve Yağcı Cami’nin restorasyon işleri, Sadık Yay Cami’nin vaaz kürsüsü ve mihrabı, Yüksel Cami’nin mihrap, giriş kapısı ve vaaz kürsüsü, Mardin Halk Bankası cephesinin taş kaplama işleri, Deyrulzafaran Manastır’ına bağlı dinlenme tesisleri ve misafirhanenin bütün yapı bölümleri, Mardin Kız Meslek Lisesi giriş kapısı ve bazı yapı bölümleri, Yenişehir Fuat Yağcı Cami’nin minaresi, Şehidiye Cami’nin avlu kemerleri, giriş kapısı ve caminin bir kısım onarım işleri, Nova Park’ın taş panoları, Kızıltepe yolunda Selen Kışlası’nın kemerleri, çeşmesi ve Şehitler Anıtının etrafını çevreleyen taş duvar, Diyarbakır Huzurevleri Cami’nin mihrap ve minberi, Urfa Siverek bazı camilerin mihrap ve minareleri, Diyarbakır’da Mardinkapı Mezarlığı ve Yeni Kapı Mezarlığı’nda mezar taşları, Ankara Gölbaşı Mezarlığında mezar taşı, Malatya Battalgazi türbesinin bütün yapı bölümleri taş işleri ve eski Mardin taş evlerinin bazı onarım ve yapım işleri yaptığı işlerden bazılarıdır.

Şekil 7.78. Yusuf Kıdır Usta

Veysi Dua; 1965 yılında Mardin’de doğmuştur. On sekiz yıldır taş oymacılığı ustası olarak mesleğini yapmaktadır. Taş ustalığını Yusuf Kıdır Usta’dan öğrenmiştir. Veysi Usta (Şekil 7.69.a), mesleğe atıldığı ilk yıllardan itibaren Yusuf ustayla çalışmaktadır.

Veysi Dua Ustanın yapmış olduğu çalışmalar; Mardin Orta Köy Cami’nin mihrabı, Latifiye Cami’nin giriş kapısı ve Şadırvanı, Reyhaniye ve Yağcı Cami’nin restorasyon işleri, Sadık Yay Cami’nin vaaz kürsüsü ve mihrabı, Yüksel Cami’nin

mihrap, giriş kapısı ve vaaz kürsüsü, Mardin Halk Bankası cephesinin taş kaplamalarının işlenmesi, Deyrulzafaran Manastırına bağlı dinlenme tesisleri ve misafırhanenin bütün yapı bölümleri, Mardin Kız Meslek Lisesi giriş kapısı ve bazı yapı bölümlerini, Yenişehir Fuat Yağcı Cami'nin minaresi, Şehidiye Cami'nin avlu kemerleri, giriş kapısı ve caminin bir kısım onarım işleri, Nova Park'ın taş panolarını, Kızıltepe yolunda Selen Kışlasının kemerleri, çeşmesi ve Şehitler Anıtının etrafını çevreleyen taş duvar, Diyarbakır'da Mardinkapı Mezarlığı'na ve havaalanı civarındaki Yeniköy Mezarlığı'na mezar taşı, Ankara Gölbaşı Mezarlığına mezar taşı, Malatya Battalgazi türbesinin bütün yapı bölümleri taş işleri ve eski Mardin taş evlerinin bazı onarım ve yapım işleri olarak sayılabilir.

Hayrullah Oruç; Mardin Yeşilli'de 1987 yılında doğmuştur. Yusuf Kıdır Ustanın yanında yedi yıl çıraklık, iki yıl kalfalık döneminden sonra son iki buçuk yıldır usta olarak çalışmaktadır (Şekil 7.69.b). Yeteneğinden dolayı ustasından büyük övgüler almaktadır. Mesleğine Yusuf Usta ile devam eden ustanın çalışmaları; Mardin Orta Köy Cami'nin mihrabı, Latifiye Cami'nin giriş kapısı ve Şadırvanı, Mardin Halk Bankası cephe taş kaplamalarının işlenmesi, Deyrulzafaran Manastırına bağlı dinlenme tesisleri ve misafırhanenin bütün yapı bölümleri, Sadık Yay Cami'nin vaaz kürsüsü ve mihrabı, Yüksel Cami'nin mihrap, giriş kapısı ve vaaz kürsüsü, Diyarbakır'da Mardinkapı Mezarlığı ve havaalanı civarındaki Yeniköy Mezarlığı'nda bazı mezar taşları, Ankara Gölbaşı Mezarlığı'na mezar taşı ve eski Mardin taş evlerinin bazı onarım ve yapım işleri olarak sayılabilir.

Şekil 7.69. Veysi Dua (a), Hayrullah Oruç (b)

Mehmet Demirtaş; Mardin'in Ömerli Kocasirt Köyü'nde 1964 yılında doğmuştur. Yaklaşık olarak 30 yıldır çalışmaktadır. Taş duvar, tonoz ve kubbe yapım ustalığının yanında taş üzerine desen yapabilmektedir. Usta (Şekil 7.70.a), sanatını babası Hacı Süleyman Demirtaş'tan almıştır. Ustanın belli bir işyeri olmayıp seyyar olarak çalışmaktadır.

Mehmet Demirtaş Ustanın yaptığı çalışmalar; Midyat Gülgöze (Aynvert) Köyünde yer alan Meryem Ana Kilisesi, Mor Şumuni Kilisesi ve Morhadbşabo Kilisesi'nin bütün yapı bölümlerindeki (duvar, kemer, tonoz, cephe, nakış, derz, sıva ve vb.) onarım ve yapım işleri, Mardin'de bazı evlerin temel, kemer, duvar, tonoz, sıva ve derz yapım ve onarımları, Mardin'in Kocasirt ve Öztaş Köylerindeki eski taş evlerin onarımları ve yaklaşık 2.5 yıldır sürmekte olan, İl Özel İdare ve Belediyenin ortaklaşa yürüttükleri eski Mardin yerleşim yerindeki geleneksel yapıların restorasyon işleri olarak sayılabilir.

Aziz Demirtaş; Mardin'in Ömerli Kocasirt Köyü'nde 1975 yılında doğmuştur. Mehmet Demirtaş Ustanın kardeşidir. Taş duvar ve derz ustası olarak, yaklaşık yirmi yıldır seyyar olarak çalışmaktadır. Usta (Şekil 7.70.b) mesleğini babası Hacı Süleyman Demirtaş'tan öğrenmiştir. Aziz Usta'nın çalışmaları; Midyat Gülgöze (Aynvert) Köyünde Meryem Ana Kilisesi, Morşumuni Kilisesi ve Morhadbşabo Kilisesinin bütün yapı bölümlerindeki onarım ve yapım işleri, Mardin'de bazı evlerin temel, kemer, duvar, tonoz, sıva ve derz yapım ve onarımları, Mardin'in Kocasirt ve Öztaş köylerindeki eski taş evlerin onarımları ve yaklaşık iki buçuk yıldır sürmekte olan, İl Özel İdare ve Belediyenin ortaklaşa yürüttükleri eski Mardin yerleşim yerindeki geleneksel yapıların restorasyon işleri olarak sayılabilir.

Şekil 7.70. Mehmet Demirtaş (a), Aziz Demirtaş (b)

Ahmet Demirtaş; Mardin'in Ömerli Kocasirt Köyü'nde 1965 yılında doğmuştur. Usta taş duvar, sıva, kalıp ve derz ustası olarak, otuz yıldır seyyar olarak çalışmaktadır. Ahmet Usta (Şekil 7.71.a) mesleğini babası Hacı Süleyman Demirtaş'tan öğrenmiştir. Ahmet Demirtaş Usta; Midyat Gülgöze (Aynvert) Köyünde Meryem Ana Kilisesi, Mor Şumuni Kilisesi ve Morhadbşabo Kilisesinin bütün yapı bölümlerindeki onarım ve yapım işleri, Mardin'de bazı evlerin temel, kemer, duvar, tonoz, sıva ve derz yapım ve onarımları, Mardin'in Kocasirt ve Öztaş Köylerindeki eski taş evlerin onarımları ve yaklaşık iki buçuk yıldır sürmekte olan, İl Özel İdare ve Belediyenin ortaklaşa yürüttükleri eski Mardin yerleşim yerindeki geleneksel yapıların restorasyon işleri olarak sayılabilir.

Nadir Bingül; Mardin'in Ömerli Kocasirt köyünde, 1968'de doğdu. Usta (Şekil 7.71.b), dayısı Yusuf Bingül Ustadan mesleğini öğrenerek yaklaşık olarak otuz yıldır seyyar olarak çalışmaktadır. Taş duvar ve derz ustalığının yanında heykeltıraşlık, desen ve yağlıboya çalışmaları da vardır. Usta yaklaşık iki buçuk yıldır devam eden İl Özel İdare ve Belediyenin ortaklaşa yürüttükleri eski Mardin yerleşim yerindeki geleneksel yapıların restorasyon işlerinde çalışan ekibin bir üyesi olarak çalışmalara devam etmektedir.

Şekil 7.71. Ahmet Demirtaş (a), Nadir Bingül (b)

Adem İşcan; Midyat Yolbaşı Beldesi'nde 1984 yılında doğmuştur. On beş yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Sanatını Davut Çetin Usta ve Necat Çetin Usta'dan öğrenmiştir. Dört yıl Davut Çetin Usta ve Necat Çetin Usta ile çalıştıktan sonra beş yıl seyyar olarak çalışmıştır. Son altı buçuk yıldan beri Mardin'de İşcan Taş İşleme

Atölyesi'ni açarak mesleğine devam etmektedir. Usta (Şekil 7.72.a); Midyat'ta Mor Gabriel (Deyrul Umur) Manastırın bütün yapı bölümlerinin restorasyon işleri, Midyat Konuk Evi'nin restorasyon işleri, Midyat- Este'de bir konutun dış cephe taş kaplama işleri, Midyat'ta bazı taş evlerin restorasyon işleri, Mardin- Dargeçit'te Belediye parkı çevre duvarı ve giriş kapısı yapımı, Mardin- Kızıltepe'de Hacı Hadi Cami'nin dış cephe kaplama ve giriş kapısının yapımı, Mardin- Kızıltepe Eşme Köyü'nde Cami revak kemerlerinin yapımı, Mardin Hamza Cami'nin kubbe onarımı, Mardin- Ömerlide konut dış cephe taş kaplama işleri, Mardin'de Hava radar'ın duvar kaplama işleri, Mardin-Yenişehir'de Bilkent Sitesi'nin işlemeli çevre duvarı yapımı, Mardin Altınboğa çeşmesinin restorasyon işleri, Mardin'de Arap Mahallesi sokak basamaklarının yapımı, Mardin'de 2 katlı konak yapımı, Mardin merkezde Efe Konağı'nın restorasyon işleri, Mardin Jandarma Komutanlığı giriş kapısı ve iki tane şehit çeşmesi yapımı, Mardin-Yenişehir'de Özsüt Cafe'nin işlemeli bahçe duvarının yapımı, Mardin Mahzen Cafe'nin giriş kemerleri ve zemin döşemenin yapımı, Mardin Kâmmor Mezarlığı'nın işlemeli çevre duvarı ve giriş kapısının yapımı, Nusaybin Gençlik Parkı'nın işlemeli çevre duvarı ve giriş kapısının yapımı, Mardin, Midyat ve Nusaybin mezarlıkları için mezar taşı, Diyarbakır Hamravat Villaları'nda şelale ve fiskiye yapımı, Hatay'da bir konutun dış cephe taş kaplama işleri ve Malatya'da Anıt Mezar yapımı işlerinde çalışmıştır.

Abdülrezak Aydın; Midyat Yolbaşı Beldesi'nde 1979 yılında doğmuştur. On sekiz yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Sanatını Davut Çetin Usta'dan öğrenmiştir. On yedi yıl Davut Çetin Usta ve seyyar olarak çalıştıktan sonra son bir buçuk yıldan beri Mardin'de İşcan Taş İşleme Atölyesi'nde Âdem İşcan Usta ile birlikte mesleğine devam etmektedir. Usta (Şekil 6.72.b); Midyat'ta Mor Gabriel (Deyrul Umur) Manastırın bütün yapı bölümlerinin restorasyon işleri, Midyat-Estel'de Ulu Cami'nin bütün yapı bölümleri yapımı ve Estel Hanı'nın dışkapı, kemerler ve duvar yapımı, Midyat'ta şahıslara ait taş evlerin yapımı, Midyat'ta bir kilisenin minaresinin yapımı, Midyat'ta bazı Hristiyan köylerinde taş ev ve kilise onarımları, Mardin, Midyat ve Nusaybin mezarlıkları için mezar taşı, Nusaybin Kültür Merkezi'nin iç ve dış taş kaplama işleri, Nusaybin Belediye Başkanı'na ait konut yapımı, Mardin-Kabala'da Merkez Cami'nin bütün yapı bölümleri, Mardin'de Cumhuriyet ilkokulu, Atatürk İlkokulu ve Sakarya Aycan İlkokullarının dış kapı ve çevre duvarının yapımı ve Mardin'de bazı taş evlerin yapımı ve onarımı işlerinde çalışmıştır.

Şekil 7.72. Adem İşcan (a), Abdülrezak Aydın (b)

7.3.2. Midyat'ta Yaşayan Taş Ustaları

Midyat'ta Davut Çetin Usta, Hasan Çakmak Usta, Nezir Algan Usta, Hamit Cebeci Usta, Nazmi Kavak Usta, Hayrettin Özel Usta, Mehmet Tekin Usta, Abdullah Çetin Usta, Şehmus Toprak Usta, Burhanettin Cansu Usta, Mahmut Senkeri Usta, Halis Göksu Usta, Naci Göksu Usta, Zeki Göksu Usta, İsmail Bilgiç Usta, Fetih Kılıçaslan Usta, Hikmet Aslan Usta, Timur Sağlam Usta, Aziz Nayır Usta, Abdulgafur Çakmak Usta, Mahsup Çetin Usta ve Hacı Niyazi Çetin Usta ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler 2013-2014 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

Davut Çetin; Midyat Yolbaşı Beldesi'nde 1949 yılında doğmuştur. Usta (Şekil 7.73.a), yaklaşık kırk sekiz yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Taş ustalığını bölgede yaşayan Süryani taş ustalarından öğrenmiştir. İlk olarak Geloziro adında bir Süryani taş ustasından eğitim almıştır. Daha sonra Hebib Merkê adında Süryani bir taş ustasından sanatını öğrenmiştir. Usta, eski Midyat bölgesinde Cizre yolu üzerinde kendisine ait “Midyat Taş Atölyesi” isimli atölyesinde sanatına devam etmektedir. Usta; Mor Gabriel Manastırın restorasyonu ve ek yapı işlerini, Midyat merkezde bazı evlerin restorasyon işlerini, Midyat Belediye'sinin ve Midyat Konuk evinin bütün yapı bölümlerini, Midyat tarihi kent müzesi restorasyonu, Midyat- Estel'de konukevi ve Asur Oteli, Midyat Ulu Cami restorasyonu, Midyat merkezde çeşmeler, Midyat- Estel'de, Estel Ulu Caminin ve Estel hanının dış kaplama işi, Nusaybin Belediye Başkan'ın evi, Nusaybin park duvarları, Midyat ve Nusaybin'de mezarlıklara mezar taşları, Mardin-Nusaybin Kültür merkezi (Mitanni Kültür merkezi) yapının tüm bölümleri, Mardin- Kabala belediyesi dış kaplama işi, Mardin Kızıltepe Seydaoğlu Cami, kubbe, kemerler, sütun, giriş kapısı ve duvarlarının yapımı, Siirt'te Veysel Karani türbesinin şadırvan, dış mihrabı ve çevre

duvarlarının yapımı, Mardin Nuh Cami'nin dış kaplama işi, Diyarbakır merkezde Alay binasının dış kaplama işi, Diyarbakır Silvan'da cami dış kaplama işi, Konya'da özel bahçeli taş evlerin yapımı, Malatya'da bir caminin dış kaplama işi, Bingöl Yedisu ilçesinde çeşme, Erzurum, Ardahan, Adana ve İstanbul mezarlıklarına mezar taşı, Muğla Datça'da Perili Köşk Otelin giriş kapısı, İsviçre ve Almanya'da bazı kiliselerde mezbâhların (Papazın vaaz verdiği yer) yapımı ve yapımı devam etmekte olan Nusaybin Müzesi'nde bütün yapı bölümleri işlerinde çalışmıştır.

Hasan Çakmak; Midyat Yolbaşı Belde'sinde 1987'de doğmuştur. On dört yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Mesleğini Davut Çetin Ustadan öğrenen usta, sanatını ustası ile birlikte devam etmektedir. Usta (Şekil 7.73.b); Midyat Belediye'sinin ve Midyat Konuk evinin bütün yapı bölümlerini, Midyat tarihi kent müzesi restorasyonu, Midyat- Estel'de konukevi ve Asur Otel, Midyat Ulu Cami restorasyonu, Midyat merkezde çeşmeler, Midyat- Estel'de, Estel Ulu Cami'nin ve Estel Hanı'nın dış kaplama işi, Midyat, Nusaybin, Erzurum, Ardahan, Adana ve İstanbul mezarlıklarına mezar taşı, Midyat'ta bazı evlerin restorasyon işleri, Muğla Datça'da Perili Köşk Otelin giriş kapısı, Bingöl Yedisu ilçesinde çeşme, ve yapımı devam etmekte olan Nusaybin Müzesinin bütün yapı bölümleri işlerinde çalışmıştır.

Şekil 7.73. Davut Çetin Usta (a), Hasan Çakmak Usta (b)

Nezir Algan; Midyat Yolbaşı Beldesi'nde 1980 yılında doğmuştur. Dokuz yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Mesleğini Davut Çetin ustadan öğrenen usta sanatını ustası ile birlikte devam etmektedir. Usta (Şekil 7.74.a); Midyat, Nusaybin, Erzurum, Ardahan, Adana ve İstanbul mezarlıkları için mezar taşı, Midyat'ta bazı evlerin restorasyon işleri, Muğla Datça'da Perili Köşk Otelin giriş kapısı, Bingöl Yedisu

ilçesinde çeşme, ve yapımı devam etmekte olan Nusaybin Müzesinin bütün yapı bölümleri işlerinde çalışmıştır.

Hamit Cebeci; Midyat Yolbaşı Beldesi'nde 1988 yılında doğmuştur. Yedi yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Mesleğini Davut Çetin ustadan öğrenen usta sanatını ustası ile birlikte devam etmektedir. Usta (Şekil 7.74.b); Midyat, Nusaybin, Erzurum, Ardahan, Adana ve İstanbul mezarlıklarına mezar taşı, Midyat'ta bazı evlerin restorasyon işleri, Muğla Datça'da Perili Köşk Otelin giriş kapısı, Bingöl Yedisu ilçesinde çeşme, ve yapımı devam etmekte olan Nusaybin Müzesi'nin bütün yapı bölümleri işlerinde çalışmıştır.

Şekil 7.74. Nezir Algan Usta (a), Hamit Cebeci Usta (b)

Nazmi Kavak; 1973 yılında Batman'ın Gercüş ilçesinin Akyar Köyü'nde doğmuştur. Taş ustası olarak yirmi beş yıldır mesleğini icra etmektedir. Taş ustalığını Bayburtlu ustalardan öğrenmiş ve uzun bir süre onlarla çalıştıktan sonra Midyat'ta dönerek seyyar olarak çalışmıştır. Son yedi yıldır Midyat'ta özel bir taş kesme, yontma fabrikasında mesleğine devam etmektedir. Usta (Şekil 7.75), İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Karacaahmet Mezarlığı istinat duvarı, Burdur Müzesi, Nevşehir Kültür Merkezi, Batman Kültür Sanat Merkezi, İdil Devlet Hastanesi, Nusaybin Aydınlar ve Şeyh Reşit Camisi'nin taş yapımında çalışmıştır.

Hayrettin Özel; 1983 yılında Midyat'ta doğmuştur. Mesleğini Nazmi Kavak ustadan öğrenmiştir. On sekiz yıldır taş işçiliğinde çalışan usta, son üç yıldır Midyat'ta özel bir taş kesme, yontma fabrikasında ustabaşı olarak çalışmaktadır (Şekil 7.75).

Mehmet Tekin; Midyat Yolbaşı Beldesi'nde 1989 yılında doğmuştur. Dokuz yıldır taş duvar ustası, grafik, çizim, desen ve yontma ustası olarak çalışmaktadır. Usta (Şekil 7.75), mesleğini Midyat Sanat Taş Atölyesinde dayısı Naci Göksu ustadan öğrenmiştir. Son iki buçuk yıldır özel bir taş kesme ve yontma fabrikasında çalışmaktadır.

Şekil 7.75. Nazmi Kavak Usta, Mehmet Tekin Usta, Hayrettin Özel Usta

Abdullah Çetin; Midyat Yolbaşı Beldesi'nde 1983 yılında doğmuştur. İki yıl çıraklık, on altı yıl ustalık olmak üzere on sekiz yıldır meslekte çalışmaktadır. Usta (Şekil 7.76.a) sanatını babası Davut Çetin ustadan öğrenmiştir. Abdullah usta, 2001 yılına kadar babasının yanında çalıştıktan sonra 2001-2005 yıllarında İnşaat Mühendisliğini okumuştur. İnşaat Mühendisi olarak 2 yıl Midyat Belediyesinde çalıştıktan sonra 2007 yılında abisi Rıfat Çetin usta ile birlikte Midyat'ta Çetaş Nahit taş kesme ve işleme atölyesini açarak meslekte daha aktif olarak çalışmaya başlamıştır. Ustanın çalışmaları; Mor Gabriel Manastırı giriş kapıları, kemerleri, vazo ve sütunları, Midyat Konukevi restorasyonu, Midyat Binbaşı Hacı Abdurrahman Cami restorasyonu tüm yapı bölümleri, Midyat tarihi kent müzesi restorasyonu, Midyat-Estel'de konukevi ve Asur Otel, Midyat Ulu Cami restorasyonu, Mardin- Kabala belediyesi dış cephe giydirme (taş malzeme), Mardin Kızıltepe Seydaoğlu Cami, kubbe, kemerler, sütun, giriş kapısı ve duvarlarının yapımı, Mardin-Nusaybin Kültür merkezi yapının tüm bölümleri, Siirt'te Veysel Karani türbesinin şadırvan, dış mihrabı ve çevre duvarlarının yapımı olarak sayılabilir. ABD'ye şömine yapımı ve Batman'da Konak Otelin ve Midyat-Estel'de Asur Otelin dış cephe taş giydirme işlerinde çalışmıştır.

Şehmus Toprak; 1990 yılında Midyat'ta doğmuştur. Usta beş yıldır meslekte çalışmaktadır. Sanatını Ömer Çerte ustadan öğrenmiştir. Usta (Şekil 7.76.b); Midyat'ta Matiat Otelin ilk beş katının cephe taş işlemelerinde, Gaziantep'te 4 tane villa, İstanbul'da Fenerbahçe kulübü konaklama tesislerin dış cephe taş giydirme işlerinde çalışmıştır. Usta seyyar olarak farklı atölyelerde anlaşmalı olarak çalışmaktadır.

Şekil 7.77. Abdullah Çetin Usta (a), Şehmus Toprak Usta (b)

Mahmut Senkeri; 1963 yılında Suriye - Halep'te doğmuştur. Usta (Şekil 7.77.a) otuz yıldır sanatını icra etmektedir. Sanatını babası Taha Senkeri'den öğrenmiştir. Halep'te Kasır Cami, Selahattin Cami ve Merkezi Cami'sinin kubbe, mihrap, kemer gibi yapı bölümleri ile villalar ve bahçe düzenlemelerinde çalışmıştır. Usta son 1 yıldır Midyat'ta Çetaş Nahit taş kesme ve işleme atölyesinde Abdullah usta ile birlikte çalışmaktadır. Usta en son olarak Batman'da Konak Otel'in ve Midyat-Estel'de Asur otelin dış cephe taş giydirme işlerinde çalışmıştır.

Burhanettin Cansu; 1985 yılında Midyat'ta doğmuştur. Usta (Şekil 7.77.b) altı yıldır meslekte çalışmaktadır. Sanatını Abdullah Çetin ustadan öğrenmiştir. Seyyar olarak farklı atölyelerde çalıştığından Midyat'ta birçok yapının taş işlemelerinde çalışmıştır. Matiat Otelin kapı ve pencerelerin taş işlemelerini yapmıştır.

Şekil 7.77. Mahmut Senkeri Usta (a), Burhanettin Cansu Usta (b)

Halis Göksu; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1982 yılında doğmuştur. On yedi yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Usta (Şekil 7.78.a) sanatını babası Hacı Ömer Göksu'dan öğrenmiştir. 2004 yılına kadar seyyar olarak çalıştıktan sonra 4 kardeşi; Nihat, Metin, Naci ve Zeki Göksu ile birlikte, Midyat-Mardin yolu üzeri 10. km'de Sanat Taş Atölyesi'ni açarak sanatına devam etmektedir. Ustanın çalışmaları arasında; Midyat'ta Güneşli ve Baran Konakları, Midyat - Anıtlı Köyünde Meryemana Kilisesi'nin korkuluk, avlu ve merdivenlerinin taş yapımı, Midyat - Altın Köyünde Mor İzozel Kilisesi ve Mor Yuhanon Kilisesinin restorasyon çalışmaları, Midyat-Yemişli Köyü'nde Süryanilere ait 4 tane Villa yapımı, Şırnak - İdil'de 4 tane Villa yapımı, Batman'da Villa yapımı, Midyat - Estel'de saat kulesi, Midyat'ta ve Estel'de Atatürk büstü, Mardin'de Büyük Otelin yapımı, Mardin Erdoba evleri, Osmanlı, Selçuklu, Asur ve Babil konakların butik otellere dönüştürülmesi işleri, Mardin'de Mor Yusuf Kilisesi, Mor Petrus Kilisesi ve Mor Mihail Kilisesinin bütün yapı bölümlerinin yapımı, Kızıltepe Merkez Cami ek binanın dış cephe taş giydirme işleri, Bitlis - Ahlat'ta Ahlat Adabağ Caminin minare ve dış cephe taş giydirme işleri, Bitlis - Tatvan'da Saadet Cami'nin bütün yapı bölümleri, Mardin - Nusaybin'de Kasrı Serçehan Otel, Mardin'de Şahkulu Bey Konağı restorasyonu, Mardin Artuklu Üniversitesi'nin Rektörlük Binası ve Kültür Merkezi binasının dış cephe taş giydirme işleri, İstanbul - Çatalca'da Villa yapımı, Mersin'de Efes sütunları, Mardin Grand Otelin resepsiyon bölümünün yapımı, Şırnak-Silopi'de Grand Otel'in dış cephe taş giydirme işleri, Midyat Mercimekli Caminin minare ve dış cephe taş giydirme işleri olarak sayılabilir.

Naci Göksu; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1975 yılında doğmuştur. On dört yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Usta (Şekil 7.78.b) sanatını babası Hacı Ömer Göksu'dan öğrenmiştir. Naci Usta kardeşleri Nihat, Metin, Zeki ve Halis Göksu ile 2004 yılına kadar seyyar olarak çalıştıktan sonra Sanat Taş Atölyesi'ni açarak taş sanatını devam ettirmektedirler. Usta kardeşi Halis Göksu'nu yaptığı tüm işlerde diğer kardeşleri ile birlikte çalışmıştır.

Şekil 7.78. Halis Göksu (a), Naci Göksu (b)

Zeki Göksu; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1992 yılında doğmuştur. On yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Sanatını ağabeyleri Halis ve Naci Göksu'dan öğrenmiştir. Usta (Şekil 7.79.a) bir yıl ağabeyleri ile seyyar çalıştıktan sonra 2004 yılında ağabeyleri ile birlikte kurdukları Sanat taş atölyesinde mesleğini icra etmeye devam etmektedir.

İsmail Bilgiç; Midyat-Acırlı Beldesi'nde 1982 yılında doğmuştur. Usta (Şekil 7.79.b) dokuz yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Sanatını Acırlılı Hacı Mehmet Kazar'dan öğrenmiştir. Usta Midyat Sanat Taş Atölyesinin kurucuları Göksu kardeşlerle ortaklaşa işlerde çalışmaktadır.

Şekil 7.79. Zeki Göksu Usta (a), İsmail Bilgiç Usta (b)

Fetih Kılıçaslan; Trabzon'da 1976 yılında doğmuştur. Usta (Şekil 7.80.a) dört yıldır mesleğini icra etmektedir. Mesleğini Naci Göksu Usta'dan öğrenmiştir. Midyat Sanat Taş Atölyesi'ne bağlı taş ocağında taş kesme ustası olarak mesleğine devam etmektedir.

Hikmet Aslan; Batman'da 1976 doğmuştur. Mesleğini Fetih Kılıçaslan'dan öğrenmiştir. Usta (Şekil 7.80.b) 1,5 yıldır Midyat Sanat Taş Atölyesinde taş kesme usta yardımcısı olarak çalışmaktadır.

Şekil 7.80. Fetih Kılıçaslan Usta (a), Hikmet Aslan Usta yardımcısı (b)

Timur Sağlam; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1973 yılında doğmuştur. On üç yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Sanatını Midyat Kaymakamlığı'nın 2000 yılında açtığı taş işleme kursunda Niyazi Çetin Usta'dan eğitim alarak öğrenmiştir. Usta (Şekil 7.81.a) bireysel olarak aldığı işlerin dışında Midyat'ta bazı atölyelerle ortaklaşa işler yaparak çalışmalarına devam etmektedir. Ustanın çalışmaları arasında; Midyat'ta bazı müstakil evlerin restorasyon işleri, Midyat, Nusaybin ve Mardin mezarlıklarında mezar taşları, Midyat Konuk evi restorasyonu, Mardin Fuat Yağcı Caminin dış kaplama işleri, Mardin-Kızıltepe'de Kubbeli Sor Cami'nin bütün yapı bölümleri, Bitlis-Tatvan'da Tatvan Cami dış kaplama işleri, İstanbul-Avcılarda bir restoranın dış kaplama işleri sayılabilir.

Aziz Nayır; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1967 yılında doğmuştur. Usta (Şekil 7.81.b) on beş yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Sanatını Beşir Acar Usta'dan öğrenmiştir. Bireysel olarak aldığı işlerin dışında Midyat'ta bazı atölyelerle ortaklaşa işler alarak sanatına devam etmektedir. Midyat ve Mardin'de bazı müstakil evlerin restorasyon işleri, Midyat, Nusaybin ve Mardin mezarlıklarında mezar taşları,

Mardin’de Mardin Artuklu Kervansarayın dış kaplama işleri, Mardin’de Erdoba Otelin bütün yapı bölümlerinin yapımı, Diyarbakır-Çınar’da bazı müstakil evlerin dış kaplama işlerinde çalışmıştır.

Abdulgafur Çakmak; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1982 yılında doğmuştur. On iki yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Usta (Şekil 7.82) sanatını dayısı Davut Çetin Usta'dan öğrenmiştir. 7 yıl seyyar olarak çalıştıktan sonra 2008 yılından bugüne Midyat'ta kendisine ait “Artuklu Taş Kesme ve İşleme Atölyesi” isimli atölyesinde sanatına devam etmektedir. Usta; Midyat ve Mardin’de bazı müstakil evlerin restorasyon işleri, Midyat, Nusaybin ve Mardin mezarlıklarında mezar taşları, Midyat-Şenköy Beldesi'nde bir sitede; 8 villa, dört katlı yedi dairesel bir apartmanın dış kaplama işi ve 1 Caminin bütün yapı bölümleri, Mardin-Kızıltepe’de Kubbeli Sor Caminin bütün yapı bölümleri (duvar, mihrap, minber, pencere, giriş kapısı vb.) yapımı, İstanbul-Beylikdüzü’nde bir restorandın dış kaplama işi, Urfa-Viranşehir’de Yazmacı Konağı restorasyon ve ek yapı ilave işi, Midyat-Şenköy Beldesi'nde Onurköy Çiftliği’nin giriş kapısı, Mardin- Sahur’da Sürgücü belediye parkında 8 çeşme ve parkın giriş kapısının yapımı işlerinde çalışmıştır.

Şekil 7.81. Timur Sağlam Usta (a), Aziz Nayır Usta (b)

Şekil 7.82. Abdulfur Çakmak Usta

Hacı Niyazi Çetin; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1952 yılında doğmuştur. Usta (Şekil 7.83.a) yirmi sekiz yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Sanatını abisi Davut Çetin ustadan öğrenmiştir. Uzun bir süre seyyar çalıştıktan sonra 2009 yılında amcası oğlu Mahsup Çetin Usta ile birlikte Midyat'ta “Midyat Katori Taşı Atölyesi” isimli atölye açmıştır. O tarihten itibaren çalışmalarına burada devam etmektedir.

Mahsup Çetin; Midyat-Yolbaşı Beldesi'nde 1954 yılında doğmuştur. On beş yıldır taş ustası olarak çalışmaktadır. Usta (Şekil 7.83.b) sanatını babası Hacı Beşir Çetin ustadan öğrenmiştir. Yaklaşık on yıl kadar seyyar olarak ve çeşitli atölyelerde çalıştıktan sonra 2009 yılında Hacı Niyazi Çetin Usta ile birlikte Midyat'ta, Midyat-Batman karayolu üzeri 5. km'de Barış Tepede “Midyat Katori Taşı Atölyesi” isimli atölye açarak sanatını icra etmektedir.

Mahsup Çetin Usta ve Hacı Niyazi Çetin Ustanın çalışmaları; Mardin'de Mardin Fuat Yağcı Cami, İsmail Kaya Cami ve Mardin Yükseller Caminin bütün yapı bölümlerinin yapımı, Mardin Yalım Köyde Nuri Saruhan Caminin bütün yapı bölümleri ile Ninova konutlarının (villa) yapımı, Mardin eski PTT binasının (şuan Mardin Artuklu Üniversitesinin sosyal tesisi olarak kullanılmaktadır) döşeme, merdiven ve korkulukları restorasyon işleri, Mardin Kasımiye Medresesi restorasyon işleri, Mardin Deyrulzafaran Manastırının merdivenleri, yer döşemeleri ve konuşma kürsüsünün yapımı, Mardin Metin Pamukçu Otel yapımı, Midyat'ta Anıtlı Kilisesinin bütün yapı bölümleri ile çan kulesinin yapımı, Midyat Mor Gabriel (Deyrulumur) Manastırının restorasyon işleri, Midyat Hacı Mahmutoğlu Konağı restorasyon işleri, eski Midyat Zerike Evi restorasyon işleri, Batman Türk petroleri Caminin bütün yapı bölümlerinin yapımı, Batman Masumiye Cami ve Batman Hamidiye Caminin dış kaplama işleri, Urfa Eyüp Nebi

7. MARDİN'DE TAŞ OCAKLARI, TAŞ ATÖLYELERİ VE YAPI USTALARI

Külliyesi'nin korkuluk duvarlarının yapımı, Urfa-Viranşehir'de Vurallar Petrol Caminin bütün yapı bölümleri ve Hıdır Tebret (Hırbe Sevde) villa yapımı, Antalya merkezde Hacı Nuri Bilen Oteli yapımı, İstanbul-Çatalca'da Ercan Coşkun konutu (çiftlik) yapımı, Mardin, Midyat ve Nusaybin mezarlıklarında mezar taşları yapımı olarak sayılabilir.

Şekil 7.83. Hacı Niyazi Çetin Usta (a), Mahsup Çetin Usta (b)

8. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Mardin ve yakın çevresindeki geleneksel mimarinin özellikleri; özgün yapı malzemeleri, üretimleri ve geleneksel yapım teknikleri açısından ele alınarak incelenmiştir. Bu kapsamda tarihi yapılarda kullanılan malzemenin geleneksel ve modern tekniklerle üretimi hakkında bilgi verilmiş, Mardin ve yakın çevresinde yaşayan yapı ustaları ve örgütlenmelerine ilişkin bilgiler ile yapı kültürünün ulaşmış olduğu gelişme düzeyi vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde yapılan restorasyon uygulamalarında geleneksel yapım tekniklerinin kullanımı incelenerek, henüz sürmekte olan bir mimari geleneğin her aşamasıyla belgelenmesi çalışmalarına katkı sağlanmış, gelecek kuşakların restorasyon uygulamalarında başarılı sonuçlar elde edebilmesini sağlayacak ve restorasyon müdahalelerini geliştirecek veri hazırlanmıştır. Bu amaçla binlerce yıllık bilgi birikimi ve deneyimine dayanan sentezlerin ürünü olan mimari yapı kültürünü oluşturan malzeme bilgisi, bu malzemelerin inşaatlardaki uygulama teknikleri ile yapı alanı örgütlenmesi konuları üzerinde durulmuştur.

Mardin, tarihsel gelişim sürecinde, birçok uygarlığa, değişik din, etnik grup ve mezheplere bağlı insanlara ev sahipliği yapmıştır. Birbirinden farklı kültürler, binlerce yıl farklılıklarını koruyarak bir arada yaşamışlardır. Bu özelliği ile kentte ortak bir mimari yapı kültürü oluşmuş; mimari eserlerdeki yapım tekniği, kullanılan malzeme ile mimari tasarımın genel ilkeleri ortak olmuştur. Bu oluşumun baş mimarları olan yapım ustaları geleneksel Mardin mimarisini biçimlendirmişlerdir.

Mardin'deki kültürel zenginliğin en büyük göstergelerinden biri olan farklı dinlere ve dillere mensup insanların bir arada yaşaması, geçmişe göre azalmakla birlikte devam etmektedir. Geçmişte birçok taş ustasının Süryani ve Ermeni olduğu ve bugün halen çalışan yaşlı ustaları da yetiştirdiği, ustalarla yapılan mülakatlar sonucu belirlenmiştir. Bölgede yaşayan Süryanilerin ve Ermenilerin göç, terk vb sebeplerle sayılarının azalması, kalifiye yapı ustalarının sayılarının da azalmasına neden olmuştur. Bugün Mardin ve çevresinde, alanında uzmanlaşmış, restorasyon alanında işinin ehli, yeterli sayıda yapı ustasının olmamasının ana sebebinin, bu durumun bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Günümüzde Mardinli Süryani ve Ermeni taş ustaları bulunmazken, son yıllarda Suriye'den göç eden taş ustalarının özellikle Midyat'ta çalışmalara devam ettiği görülmektedir.

Taş ustalarının geleneksel yapıların restorasyonunda çalışmakla birlikte, özellikle yeni yapılan betonarme binaların dış kaplama taşlarının hazırlanmasında ve monte edilmesinde de görev aldıkları görülmüştür.

Mardin ve yakın çevresinde, son yıllarda yapılan ve halen yapımı devam eden hatalı restorasyon uygulamalarında, bilimsel restorasyon ilkelerine aykırı, tarihi yapıların değerine layık olmayan onarımlar yapılmaktadır. Bu uygulamalarda, geleneksel Mardin mimarisinde kullanılan malzeme ve yapım tekniğine uymayan teknikler ve malzemeler ile yapının özgün niteliğini bozacak şekilde yapılar restore edilmiştir. Bu tür yapım ve onarımlar, tümüyle bilimsel restorasyon kurallarına aykırı işlemlerdir. Buna benzer birçok uygulamada, tarihi yapılar özelliklerini ve sonraki nesillere ilettikleri bilgileri kaybetmektedir.

Günümüzde Mardin'de yapılmış ve hala yapımı devam eden restorasyon uygulamalarında; tarihi yapıların özgün plan ve cephe düzeninde, taşıyıcı yapı elemanlarında-duvar, döşeme ve üst örtü yapı elemanları olan tonoz ve kubbe yapımında- veya bunların onarımları ile yapı detaylarının, cephe süslemelerinin yeniden yapım ve onarımında restorasyon hataları görülmektedir. Ne yazık ki bu durum günden güne büyüyerek devam etmektedir.

Bazı yapılarda tamamen yeni malzemelerle müdahale edildiği tespit edilmiştir. Hasar görmüş geleneksel bir yapının temel zemininde betonarme kullanımı ve betonarme zeminden çıkarılan demir filizler ile bütünleştirilen betonarme kolonlar ve bu kolonlara yapılan taş kaplama, yapının özgün yapım tekniğini bozduğu gibi özgün taşıyıcı strüktürüne de zarar vermektedir. Bu tür aldatıcı uygulamalar yapının kimliğine zarar vermektedir. Restorasyon uygulamalarında geleneksel dokuya aykırı, özgün ile uyumsuz malzemenin kullanılmış olması, bir yandan görsel kirlilik oluştururken bir yandan da yeni sorunlara yol açmaktadır.

Son yıllarda mimarlar çağdaş ölçüm ve çizim aletleri kullanmalarına rağmen, cephelerdeki süslemeleri yeniden yaparken veya onarırken hatalar yapmışlar, özgün ile uyumsuz form ve geometri de desenler üretmişlerdir. Mardin'deki tarihi yapılarda görülen bu süslemeler, cephe mimarisinde çok önemlidir ve mimarının en önemli öğeleridir. Bu süslemelerin özgün ile uyumsuz bir şekilde yapılmaları cephelerdeki

düzeni, zenginliği ve ahengi bozmaktadır. Bazen de uygulamacılar, kendilerine özgü bir başka form üretilip onarımlarda özgün desenlerin yerine kullanmışlardır.

Bazı uygulamalarda, unutulmaya yüz tutmuş geleneksel yapım tekniklerinin uygulanması, kullanım olanaklarının halen mevcut olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu geleneklerin kısmen de olsa bazı uygulamalarda (Mardin Tekke Cami – Şah Sultan Hatun Medresesi örneğinde olduğu gibi) yaşatılıyor olması bu bilgilerin tekrar geri kazanımına olanak vermektedir.

Sonuç olarak;

- Bugün çağdaş restorasyon ilkeleri doğrultusunda, koruma kavramının geldiği son noktada, çeşitli tüzük ve bildirilerde dile getirilen ve evrensel olarak kabul gören temel ilkeler göz önüne alınarak; Mardin’de yapılacak restorasyon çalışmalarında, özgünlüğün konum, tasarım, yapım tekniği ve malzeme boyutunda korunması, korumanın sürdürülebilir olması, farklı uzmanlık alanlarından bilim insanlarının birlikte görev alması ve koruma yaklaşımları ile edinilen bilgi ve deneyimlerinin paylaşılması ana hedef olmalıdır.
- Günümüzde yöresel yapı geleneklerinin yavaş yavaş terk edilerek yeni malzemelerin kullanılması, ekonomik, kültürel ve mimari açıdan tarihi yapılara büyük zarar vermektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Mardin’de de bu oluşuma karşı nasıl karşı hareket edileceği, hem yerel yönetimlerin hem de hükümetlerin, plancıların, mimarların, korumacıların ve ilgili tüm disiplinlerin uzmanlarından oluşan kurulların yapacağı çalışmalarla belirlenmeli, bir yol haritası çizilmelidir.
- Tarihi yapıların restorasyonu konusunda bilimsel restorasyon kuramları ile anlaşıma, yasa ve yönetmelikler göz önüne alındığında, bilinçli yapılan restorasyon uygulamalarının, geleneksel teknikler kullanılarak, özgün biçim ve malzemeye uygun olarak yapılması gerekliliği görülür. Mardin’de yapılacak restorasyon uygulamalarında, yapıların görsel, malzeme, yapım tekniği yapısal özellikleri ve süslemeleri gibi yapıya özgünlüğünü kazandıran özellikleri korunmalıdır. Özgün malzeme ve yapım tekniğinin kullanılması, yapının görsel ve estetik bütünlüğünün de korunması anlamına gelir.
- Günümüzde, Mardin’de yapılan restorasyon uygulamaları için yapı malzeme ve harçlarının özelliklerini inceleyen ve bunların geleneksel yollarla üretimi

konusunda çalışan restoratörler, mimarlar, kimyagerler, malzeme bilimcileri, jeologlar gibi farklı bilim dallarından uzman ve uygulamacıların bir arada çalışması sağlanmalıdır.

- Yapılacak tüm müdahalelerde kullanılacak olan yapı malzemelerinin, yapı harçlarının ve bunların uygulama tekniklerinin mümkün olduğu kadar o yapılardaki özgün malzeme ve harçlarla uyumlu olması sağlanmalıdır. Aksi durumlarda yeni eklenen her türlü malzemenin, özgün dokuya zarar verecek etkilere yol açma tehlikesi her zaman vardır. Koruma ve restorasyon uygulamalarında, kullanılacak geleneksel malzemelerin doğru seçimi için malzeme özellikleri çok iyi belirlenmeli, gerekli araştırmaların ve incelemelerin laboratuvar ortamında yapılarak malzeme özelliklerinin tespit edilmesi sağlanmalı, gerekli tüm malzeme analizleri yapılmalı, gözleme dayalı karar vermekten kaçınılmalıdır. Geleneksel malzeme ve harçların, uygulama yapan yerel uzmanlar tarafından bilinmesi olumlu olmakla birlikte, bu bilgilerin bilimsel restorasyon ilkelerine uygun olarak kullanılması gereklidir. Bu analizlerin büyük bir çoğunluğunun, Mardin kent merkezinde yer alan, Mardin Müzesi Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarında bu analizlerin birçoğu yapılabilmektedir. Bu da kent için önemlidir.

- Özgün veya özgün benzeri malzeme ile yapılacak olan uygulamaların kısa ve uzun vadeli pek çok yararı bulunmaktadır. Özgün malzeme ve harç malzemelerinin, restorasyonu yapılacak malzeme ile uyumlu olması yapıda oluşabilecek hasarları ortadan kaldırır. Mardin'deki tarihi yapılarda kullanılan harç malzemeleri ve oranları konusunda bugün bile bilgi sahibi olunması, tarihi yapılar için önemli bir avantajdır.

- Bilimsel restorasyon ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde, günümüzde özgün malzeme ve teknik kullanarak yapılan yeni müdahaleleri vurgulama imkânı vardır. Söz konusu yeni müdahalelerin uygulanması sırasında oranlara saygı duyularak, detaylarda yapılacak olan sadeleştirmeler, yeni bölümlerin özgün olandan ayrılabilmesi için farklı bir yüzey dokusu uygulaması, onarım sonrası yapı üzerine tarih kitabelerinin yerleştirilmesi ve benzeri teknikler ile ifade edilmesi mümkündür.

- Yapılacak tüm restorasyon uygulamalarında özgün malzeme ve yapım tekniğinin yetersiz kaldığı durumlarda kullanılan çağdaş malzemelerin, daha önce

denenmiş, genel özellikleri, dayanımları ve eskime süreçleri bilinen malzemeler olmasına dikkat edilmelidir.

- Tamamlama ve bütünleme işlemlerinde yapılacak müdahaleler için güvenilir verilerin olması gereklidir. Kesin bilgi, iz ve belgeler bulunmadan, yalnız varsayım ve anolojilere dayanması durumunda, geleneksel malzeme ve teknikler kullanılarak yapılacak uygulamaların, bilimsel açıdan hatalı bilgiler içeren bir restorasyon işlemi olacağı bilinci ile hareket edilmelidir.

- Yapıya yeni işlev nedeniyle eklenmesi gerekli olan yeni mekân ve elemanlarda da mümkün olduğunca özgün malzeme ve teknik kullanımından kaçınılmalı, tarihi yapının görünümünü az etkileyen, çevreye uyan çağdaş tasarımlar yapılmalıdır.

- Mardin'deki geleneksel yapılarda kullanılan malzemelerin araştırılması ve geleneksel yöntemlerle üretimlerinin tespit edilmesi ile geleneksel yapım tekniklerinin araştırılıp belgelenmesi, bu bilgilerin tarihi yapıların restorasyon uygulamalarında kullanılmaları açısından önemlidir. Mardin'deki restorasyon uygulamalarında, projenin hazırlanması aşamasından uygulama aşamasına kadar, plan ve cephe düzeni, yapı detayları ile özgün malzeme kullanımı ve yapım tekniğinin korunması sağlanmalıdır.

- Bu araştırmanın, sonraki aşamalarda yapılacak daha detaylı analiz çalışmaları için bir başlangıç olması umulmaktadır. **Mardin'de yapılan bu ve benzeri araştırmalarla, malzemelerin geleneksel yöntemlerle üretimi ve yapım tekniğini belgeleyerek bugün artık kullanılmayan veya unutulmak üzere olanların yeniden hatırlanması ve uygulanması sağlanabilir.** Bu nedenle **bu tez çalışmasının sonuçlarından yararlanılması ile elde edilecek en önemli kazanç, Mardin'de günden güne unutulmaya yüz tutan bir mimari geleneğin bilimsel bir bakış açısı ile yeniden canlandırılması ve günümüzün çağdaş restorasyon çalışmalarıyla sürdürülebilmesi sağlanmış olacaktır.**

- Son olarak 1999 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde söylenildiği gibi, Mardin'de de, **geleneksel ifade için geleneksel yapım sistemlerinin ve zanaatların sürdürülmesi temel gereksinimdir ve bu yapıların onarım ve restorasyonları için gereklidir. Bu zanaatlar yaşatılmalı,**

belgelenmeli ve yeni zanaatkâr ve yapı ustaları eğitilerek ve kurslarla bilgiler genç kuşaklara aktarılmalıdır. Geleneksel yapı malzemesi üretim ve uygulama tekniklerinin gelecek nesillere aktarılması için bu çalışmanın dikkat çekici olması arzu edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulgani efendi. 1999. Mardin Tarihi. Burhan Zengin, Ankara.
- Ahunbay, Z. 2011. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. YEM Yayın, 6. Baskı, İstanbul.
- Akyüz, G. 1998a. Mardin İlinin Merkezinde, Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi. Resim Matbaacılık, 30-32, 134-145, İstanbul.
- Akyüz, G. 1998b. Deyrulzafaran Manastırının Tarihi. Lütuf, 1-22, Mardin.
- Alioğlu, F. 1996. Mardin, söylenceler ve tarih. Arkitekt, 3: 31-44.
- Alioğlu, F. 2000. Mardin Şehir Dokusu ve Evler. Tarih Vakfı, İstanbul.
- Alioğlu, F. 2005. Tarihsel Süreçte Şehir Dokusu ve Geleneksel Mardin Evleri, Taşın Belleği Mardin. Yky, 177-241, İstanbul.
- Alioğlu, F. 2013. Koruma Kavramları ve Koruma Süreci, Restorasyon ve Koruma İlkeleri Kitabı. s: 69-97.
- Alkaya, D. 2005. Sultandağı Depremi Işığında Toprak Yapılar ve İyileştirme Önerileri. Yığma Yapıların Deprem Güvenliğinin Artırılması Çalıştayı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Altun, A. 1971. Mardin'de Türk Devri Mimarisi. Gün Matbaası, S: 9-28, İstanbul.
- Altun, A. 2011. Mardin'de Türk Devri Mimarisi. Mardin Valiliği, S: 2-19, İstanbul.
- Ateş, T. 2006. Tarihi Mardin evlerinde kemerler. Özcoşar, İ. Güneş, H.H. [ed.]. I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri. İmak Ofset, 843-866, İstanbul.
- Aydın, S. Emiroğlu, K. Özel, O. Ünsal, S. 2000. Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 9, İstanbul.
- Bakırer, Ö. 1981. Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayını, Cilt 1, s.1-54, Ankara.
- Charter of the Built Vernacular Heritage, 1999. <http://www.icomos.org/en/practical-information/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/164-charter-of-the-built-vernacular-heritage>.

- Çavdar, E. 2009. Geleneksel Dursunbey Evlerinin Malzeme ve Taşıyıcı Sistemlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Dalkılıç, N. 1999. Geleneksel Diyarbakır evlerinde plan, cephe ve yapı öğeleri tipolojisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1-55.
- Dalkılıç, N. 2004 Midyat İlçesi'ndeki Kültürel Zenginliğin Oluşturduğu Geleneksel Mekansal Dizgenin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1-396.
- Dalkılıç, N. Halifeoğlu, 2010. Tarihi Yapıların Restorasyon Uygulamalarında Geleneksel Yapım Tekniklerinin Kullanımı: Mardin Tekke Cami-Şah Sultan Hatun Medresesi Restorasyonu. Mimarlık Dergisi, 5 (17): 46-60.
- Devellioğlu, F. 1997. Osmanlıca Türkçe Anksilopedik Lügat. Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dinçer, Y. 2013. Çeşitli Örnekleri ile Korumaya Yönelik Politikalar, Restorasyon ve Koruma İlkeleri Kitabı. s: 46.
- Dolapönü, H. 1972. Tarihte Mardin. Hilal Matbaa, 21-80, İstanbul.
- Donkin, L. 2001. Crafts and Conservation: Synthesis Report for ICCROM. 21 June 2001. p.12.
- Duyan, F. 2002. Mardin Suphi Bisen Evinin Restorasyon Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 8-45.
- Feilden B.M. Jokilehto, J. 1998. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, ICCROM. Italy, ISBN 92-9077-150, p.50.
- Güneş, H.H. 2012. 81 İlde Kültür ve Şehir Mardin. Acar basım, Mardin Valiliği, 160-165, İstanbul.
- Gür, N.V. Deniz, Ö.Ş. Ekinci, S. 2012. Kâgir Yığma Duvarlarda Taşıyıcı Malzeme ve Bileşenler. 6. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Görükle Kampüsü, Bursa.
- <http://www.catider.org.tr/pdf/sempozyum6/14.pdf>

- Gürbüz, A. 2006. 16.-17. Yüzyıllarda Mardin Kalesi Özcoşar, İ. Güneş, H.H. [ed.]. I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri. İmak Ofset, 301–307, İstanbul.
- Gürkan, V. 2012. XVIII Yüzyılda Mardin Şehri. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, S:1-358.
- Halifeoğlu, F. 2008. Geleneksel Konut Aile İlişkisinin Sürdüğü Bir Yerleşim SAVUR. Çekül Vakfı.
- Halifeoğlu, F. Dalkılıç, N. 2006. Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri. Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 11 (1): 93-111.
- Hasol, D. 1998. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. YEM Yayınları, Yedinci baskı, s.450, İstanbul.
- <http://www.mardin.gov.tr/web/mardinvaliligi/detay.asp?id=124&kategori= MARDİN>
- Kaya, Ş.1996. Geleneksel Safranbolu Evlerinde Strüktür. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Karadeniz Üniversitesi, Trabzon.
- Kılıç, E. 2010. Geleneksel Mardin Evlerine Ait Ahşap Kapıların Malzeme ve Yapım Tekniği Bakımından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, 1-138.
- Megep, 2006. İnşaat Teknolojisi Duvar Çizimi. Milli Eğitim Bakanlığı, S: 3-4, Ankara.
- Noyan, S. 2005. 2008. Bir Şehir Bir Malikâne Sıra Dışı Evler. Dizgi Baskı, S: 3-18, Ankara.
- Öneş, A. 1988. İnşaat Malzeme Bilgisi. Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Pancarlı, A. Öcal, M.E. 1978. Yapı Teknik Resmi. Kemal Matbaası, Adana.
- Rezaei, D. 2007. Büyük Selçuklu'dan Günümüze İntikal Eden Mimari Gelenek ve Bunların Günümüz Restorasyonlarında Kullanımı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, 1-163.

TERMİNOLOJİ

Akıt: Kireç ocağının üst örtüsünün kubbe biçiminde olan formuna verilen isimdir.

Cembi 2: tonoz döşeme kalınlığının maksimum boyuta ulaştığı duvar kenarları.

Çınkêl: Kapı çengeli.

Darimasi,cembi: Yöre halkınca tonoz kalıbını oluşturan genellikle 6-12 metre uzunluğunda kavak ağacından yapılan üç direkten tonozu taşıyan karşılıklı kemerlerin tepe noktalarını birleştiren direğe "darimasi" diğer ikisine de "cembi" adı verilmektedir.

Dörtköşe: Küp boyutunda karşılıklı dört yüzeyinde delikler olan bağlantı demiri.

Elhârâr: Arapça'da sıcak mağara anlamına gelir.

Gındor-menderune: Taş silindir (Kürtçe gındor, Arapça menderune)

Gönye (köşe zevye): 3.5 cm eninde, 2 mm kalınlığında 60 ve 30 cm uzunlukta iki metal çubuğun 90 derecelik bir açıyla birleştirilmesiyle oluşmuş olan alet genellikle taş yontucuları tarafından yontma esnasında taşı gönyeye yani alın ve yan yüzeylerinin birbirlerine dik bir açıda olmalarını sağlamada kullanılan bir alettir.

Hıccar: Taşı ocaktan çıkaran kişiye denir.

Hörs: Üzerinde demir dövülen alet.

Hötin: Kireç elde etmek için yapılan, keklik kafesini andıran, kubbesi kireç taşı ile örülen kireç ocağıdır.

Idrah: Dikdörtgen boyutlu 75 cm uzunluğunda tek parça ahşap malzemeden yapılmış uzunluk ölçümünde kullanılan bir alettir.

İnkara-nıkkara:Taş tozu demektir. Mardinli Kürt ustalar taş tozuna "nıkkara" derken, Arap ustalar "İnkara" ismini vermişlerdir.

İğbire: Arapça büyük mağara demektir.

İp dolabı: Duvar örülürken duvarın istenilen yatay doğrultuda olmasını sağlamakta kullanılan metal bir alettir.

İzderiye: Yüklük; yatak yorgan vb. mevsimlik eşyaların saklandığı yer.

Katori: Midyat yöresinde çıkarılan taşla verilen isimdir.

Kıta: Taşı kesen kişiye verilen isimdir.

Levy: Eski dönemlerde ocaklarda taş çıkarma işleminde kullanılan 1.25 – 1.50 metre uzunluğunda, 2,5 – 3 cm çapında metalden yapılmış bir alettir.

Matruka: Demir çekiç.

Mıfeg-(üfleme): Demiri ısıtmak için tuğla, kırmızı veya sarımsı topraktan yapılan demir ocaklarında yakılan kor ateşi kızgınlaştırmak için kor ateşe hava püskürten alete verilen isim.

Mirek: Tonozu taşıyan genellikle yüksekliği 1.5m. olan karşılıklı kemerler.

Murç: Taş ustalarınca murç isminin yanında, keski, taş kalemi, çelik kalem isimleriyle de anılan alet 15-25 cm arasında değişen bir uzunlukta, 1 cm eninde, 5 mm kalınlığında metalden yapılmış bir alet olup taş üzerinde desen çıkarma işlerinde kullanılmaktadır.

Nakkaş-oymacı-yontucu: Taşa, desen işleyen kişiye denir.

Sayır: Kapının üzerinde hareket ettiği kapı yuvası, kapı alt köşesine tutturularak kapının, kapı yuvası içinde hareket etmesini (açılıp kapanması) sağlayan mil.

Sikkê: Kapı kulpu.

Simbek: 10 cm uzunluğunda ve 1.5 - 2.5 cm çapında alt kısmı sivri olan ve çekiç yardımı ile ısıtılan demirde delik açmaya yarayan demir alet.

Sırrat: Eski dönemde, dış duvar ve kemer taşlarının derzlerinde kullanılan harçtaki taş tozunun istenilen dane çapını oluşturmada kullanılan, ahşap ve hayvan derisinden yapılmış bir çeşit elek.

Sifne: 15-20 cm uzunluğunda, üst tarafı 3-4 cm çapında alt tarafı taşa rahat girebilmesi için dövülerek 4-5 cm genişliğince sivriltilmiştir ve genellikle 20 cm kalınlığındaki taş bloklarını istenilen uzunlukta kesmede ve taş ocaklarında taş çıkarma işleminde kullanılan metalden yapılmış bir alettir.

Şahota: Tarakla kabası alınan taşın yüzeyini düzleştirmede kullanılan bir alettir.

Şakül: Yaklaşık olarak 1 kg ağırlığında, alt tarafı sivri ipe bağlı olan kısma doğru kalınlaşan konik bir yapıya sahip olan alet, bir noktanın düşey izdüşümünü bulmada ve duvar örümünde duvarın düşey olarak düz bir doğrultuda örülmesinde kullanılır.

Şeh: Ocaktan çıkarılıp duvar vb. yapımında kullanmak için taş yontulma aşamasından kalan artık taşlar.

Şêk-it-tin: Arapça incir ağacına verilen isimdir.

Taktuka, tokmak (dakoka): 2,5 cm çapında, 12 cm uzunluğundaki sap kısmıyla 13 cm uzunluğunda, 4 cm eninde, 5 mm kalınlığında dikdörtgen şeklindeki metalden yapılmış başlığıyla Murca vurularak taş üzerinde çizilmiş desenleri çıkarmada kullanılan bir alettir.

Tarak: 38 cm uzunluğunda, 3 cm çapında ahşap bir sap ile yamuk şeklindeki taban uzunluklarından biri, düz olan kısım 2,5 - 3 cm, diğeri dişli olan kısım 11 cm ve kalınlığı ortalama 2 cm olan metalden yapılmış bir alettir.

Tatrika: Çivi kalıbı.

Törpü (eğre): 31 cm uzunluğunda, eni 2.5 cm' den 2 cm 'e doğru daralan dikdörtgen boyutlu metalden yapılmış bir alettir.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Erdal DİNÇ

Doğum Yeri: Diyarbakır

Doğum Tarihi: 01.04.1974

Medeni Hali: Evli

Yabancı Dili: İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl)

Lise: Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi (1992)

Lisans: Dicle Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Mimarlık Bölümü (1997)

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl:

Diyarbakır Serbest Mimarlık Bürosu (1997-1999)

Dicle Üniversitesi M.M.Y.O. (1999-2007)

Mardin Artuklu Üniversitesi M.M.Y.O. (2007-)